

Dansen om mobilantenne

**- en case analyse af risikodiskurs anskuet som socialt problem
i landsdækkende danske aviser**

Speciale af John Søndergaard Christensen, årskort 19962235. Indleveret ved Medievidenskab, Institut for Informations- og Medievidenskab, Aarhus Universitet, juni 2004. Vejleder: Niels Brügger.

Das Risiko ist der verborgene Gott der modernen Gesellschaft.
Man sucht es, man meidet es, man fürchtet es und weiß nie, wer
wann zum Sünder wird.

Dirk Baeker

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1. Indledning	5
1.1 Risiko som konflikt og politik.....	5
1.2 Risikokommunikation – kommunikation om hvad?.....	7
1.3 Case: ”Dansen om mobilantenne”	9
1.4 Problemformulering	10
1.5 Struktur.....	12
Kapitel 2. Sociale problemer	14
2.1 Social konstruktion og kollektiv definition	14
2.2. Sociale problemers entreprenører og arenaer	15
2.2 Teknologiske risici i lyset af teorien om sociale problemer	18
Kapitel 3. Teknologiske risici sociale praksis	20
3.1 Niklas Luhmann – risici og systemteori	21
3.1.1 Samfundsteori - funktionel uddifferentiering i delsystemer	21
3.1.2 Risici som beslutning og nutidig binding af fremtiden	23
3.1.3 Iagttagelse af risici - risiko og fare	24
3.1.4 Teknologiske risici som resonans mellem delsystemerne	25
3.2 Ulrich Beck – risici og teknologi-videnskab	27
3.2.1 Kontinuitet og brud inden for moderniteten	27
3.2.2 Risikosamfundet	27
3.2.3 Det globale risikosamfunds risici	28
3.3 Anthony Giddens – risici og institutionel udlejring	30
3.3.1 Modernitetsforståelse	30
3.3.2 Modernitetens dynamiske aspekter	31
3.3.3 Modernitetens risikoprofil	32
Kapitel 4. Diskursanalyse	34
4.1 Diskurs og diskursanalyse – polyvalente plusbegreber	34
4.2 Når plusbegrebet skal defineres og udfyldes	36
4.3 Filosofisk og teoretisk begrebsramme	36
4.4 Diskursteori.....	38
4.5 Kritisk diskursanalyse	41
4.6 Diskurs, diskursorden, diskursivt felt	43
Kapitel 5. Diskursiv praksis	46
5.1 Nyheder og nyhedsmedier	46
5.2 Nyhedsmedier som arena for risikokommunikation	47
5.3 Faktorer der påvirker nyheders form og indhold.....	49
5.4 Institution og teknik.....	49
5.5 Journalistik	51
5.5.1 Medielogik	51
5.5.2 Nyhedsværdier og risikoentreprenører.....	52

5.5.3 Fortælleformer – journalistiske genrer	54
Kapitel 6. Empiri og teoretisk operationalisering	55
6.1 Afgrænsning af empirien	55
6.2 Diskursordenen ”Dansen om mobilantenne”	57
6.3 Diskursordenens konfliktlinier	58
6.4 Strategi for analyse af konfliktlinier og diskurser	59
Kapitel 7. Tekstanalyse af diskursordenen	62
7.1 Konflikten frem til november 2003	62
7.2 Jyllands-Posten	65
7.2.1 Reflex rapporten – et nyt bidrag til den videnskabelige usikkerhed	65
7.2.2 Fortolkninger af behovet for ny forskning	66
7.2.3 Statens, kommunernes og teleselskabernes risikohåndtering	69
7.3 Politiken	71
7.3.1 Mobilantenne og mobiltelefoner – hvilken stråling er farligst?	72
7.3.2 Staten, kommunerne og teleselskaberne	73
7.4 Berlingske Tidende	75
7.4.1 Mobilstrålerne udgør ingen sundhedsfare	75
7.4.2 De kommunale masteforbud	76
7.5 Information	77
7.5.1 Hvor uafhængig er industribetalt forskning?	77
7.5.2 Antennen på Nyboder skole – forældre frygt og forvaltningspraksis	79
7.6 Weekendavisen	80
7.6.1 Mobiltelefonen er farligere end mobilantennen	80
7.6.2 Johansens og Kwees troværdighed som forskere	81
7.7 BT	82
7.7.1 Mobilstråling og andre strålingsfarer	82
7.8 Ekstra Bladet	83
7.8.1 Mobilantenne er sundhedsfarlige	83
Kapitel 8. Afslutning	84
8.1 Det teoretiske og metodiske design	84
8.2 Den empiriske analyse	86
8.3 Perspektivering - risikohåndtering	90
Litteraturliste	92
English abstract	99

Kapitel 1. Indledning

Today the belief that the risk of side-effects outweighs the benefits of many innovations is deeply embedded in contemporary Western culture [...] sooner or later virtually anything can be perceived as a tangible risk.¹

Frank Furedi

1.1 Risiko som konflikt og politik

Usikkerhed og uoversigtelighed har, ifølge den tyske samfundsforsker Helmut Dubiel, erstattet oplysningstidens fremskridtstro og fjernet retningsansen fra de, der orienterer sig efter det gamle ideologiske kompas' højre-venstre dimension. Denne usikkerhed hænger snævert sammen med industrialiseringens teknik og teknologi, der lovede frisættelse af mennesket, fremskridt og ophævelse af fysiske og geografiske grænser, men som i dag er forbundet med så uoverskuelige og uforudsebare risici, at de selv er blevet en væsentlig kilde til eksistentiel usikkerhed.² Som det fremgår i det indledende citat fra den engelske sociolog Frank Furedis bog *Culture of Fear*, så er det i dag en udbredt forestilling, at teknologisk innovation og nyskabelse ofte ledsages af sideeffekter, som overskygger deres fordele. Før eller siden kan alt opfattes som en håndgribelig risiko.

I de senere år synes samfundsdebatten i stadig stigende grad at være blevet, om ikke domineret, så i hvert fald præget af en række konflikter om risiko, hvor omdrejningspunktet netop ofte har været negative sideeffekter af den moderne teknologi, som vi anvender i stadig større grad og bliver mere og mere afhængige af. Det er stort set ikke muligt at læse avis, se tv, høre radio eller orientere sig på nettet uden at blive gjort opmærksom på og konfronteret med en eller flere af sådanne teknologiske risici, man må forholde sig til eller måske ligefrem frygte.³ Som en slags modernitetens katastrofeherold proklamerer medierne på nærmest daglig basis dette eller hint som en risiko, som noget, der i større eller mindre grad udgør en trussel for den enkeltes eller samfundets sikkerhed, sundhed, velvære. Spørgsmål om hvad der er værd at frygte fylder efterhånden mere og mere på samfundets dagsorden. I takt med at der kommunikeres mere og mere om disse teknologiske risici, er risici selv blevet til en form for kommunikation, en slags sprog som tales. I den samlede informations- og kommunikationsmængde, som via medierne gennemstrømmer samfundet, er der opstået et diskursivt område, der har risiko som sin overordnede tematik.

¹ Furedi (2000):30.

² Nielsen (1999):40f.

³ Jf. Breck (2001):*Forord og Indledning*.

Denne afhandling er udformet som en dels teoretisk, dels empirisk analyse af dette diskursive risikoområde. Erkendelsesinteressen udspringer af den opfattelse, at disse teknologiske risici udgør både aktuelle og presserende samfundsproblemer, fordi de indstifter et nyt konfliktområde i den samfundsmæssige debat og kommunikation, der stiller sig ved siden af den traditionelle økonomisk-fordelmæssige problematik. Hvor kampen i samfundsdebatten tidligere primært har været centreret omkring allokering af samfundets økonomiske ressourcer, er det her tilgangen, at denne kommunikative tematik er blevet udfordret af en ny, der i stedet handler om risiko. Ifølge Ulrich Beck:

I den fremskredne modernitet er den samfundsmæssige produktion af *rigdom* systematisk forbundet med en samfundsmæssig produktion af *risici*. Svarende hertil overlejes knaphedssamfundets fordelingsproblemer og –konflikter af de problemer og konflikter, som stammer fra produktion, definition og distribution af teknisk-videnskabeligt producerede risici.⁴

Den engelske sociolog Nico Stehr anlægger en tilsvarende, men eksplicit kommunikativt orienteret, synsvinkel i bogen *The Fragility of Modern Societies*, hvor han skriver, at:

It is now well understood that risk communication has created a new layer and structure of social conflict within modern society that may be more socially explosive than any of the older distributional conflicts of the welfare state. Generally accepted institutionalized forms and techniques of regulation have yet to be established as a frame for risk communication in society.⁵

Den offentlige omgang med og politiske håndtering af teknologiangst og teknologiske risici er blevet det politiske rums nye dominerende demarkationslinie med risiko som det fælles omdrejningspunkt, kompasnålens nye fæste- eller fikspunkt, der på en og samme gang har tegnet en ny konfliktlinie i det politiske og sociale landskab og dermed udfordret, hvis ikke afløst, den klassiske højre-venstre dimension.⁶ Teknologiske risici repræsenterer en ny brudflade i den sociale orden, der, som ringe i vandet, potentielt har slagkraft ind i en række forskellige niveauer af samfundets sociokulturelle organisering. Dette afspejles blandt andet i, at politikere, myndigheder, virksomheder, eksperter, interesse- og forbrugerorganisationer og andre bruger stadig flere og flere ressourcer på at vurdere, diskutere, forudsige, minimere, fordele og kommunikere om enten erkendte eller potentielle risici.⁷ Den amerikanske risikoforsker Roger Kasperson opererer i den forbindelse med et begreb om social forstærkning af risici, der refererer til en sådan proces, hvor flere forskellige aktørgrupper, primært via medierne, skaber offentlig bekymring og institutionel bevågenhed omkring risici.⁸

⁴ Beck (1997a):27.

⁵ Stehr (2001):144.

⁶ Nielsen (1999):40ff.

⁷ Jf. Breck (1999).

⁸ Kasperson et al (2001).

Hvorvidt den enkelte risiko så skaber små eller store ringe i vandet hænger følgelig sammen med den sociale forstærknings omfang i en given situation:

The degree of amplification will affect the extent to which *risk ripples* [...] Where social concern and debate are intense, secondary or tertiary impacts may extend beyond the people directly affected. The consequences of risk and risk events, then, often exceed the direct physical harm to human beings and ecosystems to include more indirect effects on the economy, social institutions, and well-being associated with amplification-driven impacts.⁹

Videre er det Kaspersons tese, at den sociale forstærkning af risikoen må forstås ud fra risikoperceptionen hos de parter i samfundet, som via medierne træder ind på den offentlige arena, og dér foretager den sociale forstærkning.¹⁰

1.2 Risikokommunikation – kommunikation om hvad?

At kommunikationen om teknologiske risici er kommet til at danne et nyt konfliktområde, hænger således sammen med den måde, eller rettere *de* måder, risiko perciperes på, da diskurser om risiko konstitueres gennem kommunikationen af risikoperceptioner. Inden for de seneste cirka 30 år er der forekommet en udvikling, der i stadig stigende grad problematiserer kommunikationen om risiko, fordi risiko i dag perciperes mindre entydigt end tidligere. Der eksisterer i dag flere opfattelser end tidligere af, hvad der er risikabelt, hvorfor det er risikabelt, hvem der har ansvaret og dermed, hvad der skal gøres ved det og af hvem.

Den danske risikoforsker Thomas Breck påpeger i bogen *Dialog om det usikre – nye veje i risikokommunikation*, at det traditionelt har været en opgave for videnskaben, eksperterne, at svare, autoritativt, på, hvilke teknologiske risici samfundet står overfor, mens det har været myndighedernes opgave at kommunikere denne viden videre ud i samfundet til borgerne.¹¹ Dette har ofte fulgt et forløb, som skitseret i den nedenstående model, hvor videnskaben har foretaget en risikovurdering, der efterfølgende er blevet gjort til genstand for en politisk/administrativ risikohåndtering og vurdering, som endeligt er blevet viderekommunikeret til befolkningen som udtryk for den ansvarlige

Fra Breck (2001):18

⁹ Kasperson et al (2001):18.

¹⁰ Kasperson et al (2001):23:”Risk perception is a critical part of risk amplification [...]”.

¹¹ Jf. Breck (2001):11-14.

myndigheds risikokommunikation. Imidlertid er denne form for risikokommunikation i de senere år kommet under pres af to årsager. For det første fordi delen omkring videnskabens risikovurdering er blevet mere og mere problematisk, fordi de fleste af nutidens risici forekommer at være karakteriseret ved det, vi ikke ved om dem, snarere end ved det, vi ved. De er som oftest indhyllet i en tåge af enten videnskabelig usikkerhed eller direkte modstridende videnskabelige udlægninger af den givne risikos omfang.¹² Dertil kommer, at der ofte hersker uenighed mellem eksperterne på den ene side og befolkningen på den anden om, hvad man kan kalde den acceptable risiko. Hvor eksperter foretager en (objektiv) teknisk-økonomisk vurdering i forhold til risici, anlægger ikke-eksperter ofte en flerdimensional (subjektiv) betragtning, som også omfatter socialt og kulturelt kontingente forståelsesrammer i risikovurderingen.¹³ Således skriver den amerikanske professor i statskundskab Howard Margolis i bogen *Why the public and the experts disagree on environmental issues*, at:

The expert is concerned with some quantitative measure, such as expected fatalities. But the public is concerned with a far broader sense of danger that includes many dimensions beyond expected fatalities. So of course expert and lay judgement may diverge. I will call this [...] the *rival rationalities* view.¹⁴

Den naturvidenskabelige, objektive rationalitet er bortfaldet som endegyldig sandhed og pejlingspunkt for identifikation og håndtering af de risici, samfundet står overfor. Der eksisterer i dag i stedet en række rivaliserende rationaliteter i samfundet, som fra hver sin position øver indflydelse på, hvad vi som samfund kommer til at betragte som risikabelt og dernæst hvilke handlingstiltag, der er nødvendige i forhold til den givne risiko. Eftersom teknologiske risici som oftest ikke er tilgængelige for hverdagslivets sanser, og usikkerheden omkring dem som regel indeholder komplekse argumenter, får medierne en nøglerolle som den arena, hvor de tekniske argumenter og det sociale livs værdier mødes og støder sammen. Thomas Breck skriver videre, at:

[hvis] enten sandsynligheden eller konsekvenserne eller måske begge dele er ukendte eller omdiskuterede, bliver grænsen mellem viden og kommunikation mere flydende. I fortolkningsrummet mellem det mulige og det visse opstår en kamp i offentligheden om at definere risikoen og anvisse passende politiske konsekvenser af den. I disse tilfælde får risikoen først sin eksistens igennem den måde, den kommunikeres på, i en proces, hvor videnskabelige argumenter kan være svære at adskille fra værdier og politik.¹⁵

Når den traditionelle form for risikokommunikation er blevet problematisk, og kommunikationen om risici er kommet til at udgøre et samfundsmæssigt konfliktområde, så hænger det sammen med en ændring i forståelsen af risikokommunikationens genstand, risikoen selv. Førhen befandt den sig

¹² Breck (2001):14.

¹³ Et eksempel: Rygning er for længst *objektivt* blevet fastslået som en af tidens største sundhedsrisici, uden at det sætter sig spor i den *sociale* og *kulturelle* kontekst, hvori rygningen konkret foregår.

¹⁴ Margolis (1996):21.

¹⁵ Breck (2001):16.

alene i videnskabelige kalkuler, der efter politisk vurdering kunne kommunikeres til befolkningen, hvorved medierne egentlig fungerede som kanal for distribution af viden om risici. I dag er det stadig oftere tilfældet, at risikoen først får eksistens i medierne, som derved kommer til at fungere som en arena for rivaliserende risikodiskurser, der både inkluderer det (objektive) videnskabelige perspektiv, men også argumenter, der henter sit indhold fra de (subjektive) værdisystemer, mennesker ellers navigerer efter, når der skabes mening og sammenhæng i tilværelsen. I afhandlingens perspektiv er risikokommunikation således at forstå som det diskursive konglomerat af viden og kommunikation, usikkerhed og vished, værdier og politik, der i mediearenaen støder sammen i den offentlige kamp om at definere risikoen. Risikokommunikation anskues her i et perspektiv med fokus på risiko som konflikt.

1.3 Case: "Dansen om mobilantenne"

Som påpeget ovenfor opdaterer medierne nærmest dagligt samfundet om de teknologiske risici, det står overfor, og via mediernes 'blik' på det såkaldte risikosamfund er der på den måde blevet opbygget et risikokatalog¹⁶, som efterhånden indeholder et større antal historier om de risici, samfundet har måttet og må forholde sig til. I denne afhandling afgrænses dette righoldige materiale til en case analyse af en enkelt af risikokatalogets mange historier, der handler om frygten for mulige sundhedsrisici ved mobiltelefoni. Siden de første mobiltelefoner blev introduceret på det danske marked i begyndelsen af 90'erne, har der med jævne mellemrum været diskussion om, hvorvidt deres radiobølgers elektromagnetiske stråling påvirker brugernes helbred. Alt lige fra hovedpine og søvnløshed til demens og cancer er blevet nævnt som mulige følgevirkninger. Således har Leif Salford, der er professor i neurokirurgi ved Lunds Universitet, udtalt til *The Independent*, at vores brug af mobiltelefoner er verdens største biologiske eksperiment på mennesker nogen sinde, fordi vi ikke ved nok om, hvordan de påvirker vores helbred.¹⁷ Det er imidlertid et faktum, at mobiltelefonen er kommet for at blive. I Danmark var der ved udgangen af 2003 cirka 4.7 millioner mobilabonnenter¹⁸, og udviklingen synes kun at gå i én retning, mod flere mobiltelefoner, flere mobilminutter, flere SMS'er og i det hele taget et mere trådløst samfund, hvor trådløsheden er baseret på højfrekvent elektromagnetisk stråling.

¹⁶ Furedi (1997):3:"Through the media, we are all continually reminded of the risks that we face [...] And, almost from day to day, the catalogue of new risks expands further".

¹⁷http://www.independent-media.tv/item.cfm?fmedia_id=2474&fcategory_desc=Environment (adressen er sidst kontrolleret den 14.6.2004)

¹⁸ <http://www.itst.dk/image.asp?page=image&objno=144821351> (adressen er sidst kontrolleret den 14.6.2004)

Casen lægger sig i forlængelse heraf, idet den handler om frygten for strålingsfare fra de radiobølger, der udsendes fra mobilantener til 3.generations mobiletelefoni (herefter 3G telefoni), som blandt andet giver mulighed for adgang til TV og Internet fra mobiltelefonen. Baggrunden er, at regeringen i september 2001 solgte 4 UMTS licenser til 3G telefoni til TDC, Telia, Orange og 3 for en pris af 950 millioner kroner pr. licens, altså et salg til en samlet værdi af 3.8 milliarder kroner. De større datamængder og den større datahastighed i 3G telefonien nødvendiggør et langt mere fint-masket net af mobilantener til datatransmissionen, end det der er til rådighed i det eksisterende GSM net. Det er derfor nødvendigt med opstilling af et meget stort antal nye mobilantener rundt omkring i landet, hvilket blev påbegyndt i foråret 2003. Imidlertid mødte de nye mobilantener hurtigt modstand fra en befolkningsgruppe af borgere/forældre, der ikke ville bo op ad dem eller have dem rejst på deres børns skoler. Da det i efteråret kom frem, at der var videnskabelig uenighed mellem tre rapporter fra henholdsvis Sundhedsstyrelsen, et hollandsk forskerhold og et EU projekt om mobilantennernes mulige sundhedsrisiko, opstod en omfattende konflikt i medierne mellem en række forskellige aktører, der blandt andet tæller stat, kommuner, teleselskaber, Sundhedsstyrelsen, Kræftens Bekæmpelse, Forbrugerrådet, universitetsforskere og ”almindelige” mennesker. Bevægelserne i disse aktørgruppers sammenstød i medierne, og deres diskursive kamp om at udlægge og fortolke mobilantennernes mulige skadevirkning, kan metaforisk betegnes som ”Dansen om mobilantenerne”, hvilket herefter er casens betegnelse.

Casen er analytisk relevant og interessant af flere grunde. Den involverer store økonomiske såvel som politiske interesser samt generelt den almindelige borgers måske mere eller mindre (u)begrundede frygt for strålingen fra mobilantenerne, hvorved casen er et godt eksempel på, hvordan teknologiske risici således både er konflikt og politik. Idet mobiletelefoni tegner til at blive en af fremtidens bærende kommunikationsteknologier, kan man sige, at det er et reelt samfundsproblem, at der er opstået en konflikt om implementeringen af 3G mobilteknologien. Endelig kan mobilteknologien om noget betegnes som et håndgribeligt udtryk for teknologien og dens anvendelse i det daglige liv, hvilket også gør den interessant som genstand for en analyse af konflikt om teknologiske risici.

1.4 Problemformulering

Ovenfor blev det via Thomas Breck præciseret, at mange af nutidens teknologiske risici er omgærdet af uvidenhed og usikkerhed, og at de faktisk først får deres egentlige eksistens i medierne, hvor forskellige opfattelser af udlægningen af denne usikkerhed ofte er i konflikt med hinanden. Nær-

mest som en direkte forlængelse af denne præcisering skriver Breck senere i *Risikokommunikation – dialog om det usikre*, at:

Konstant foregår der en kamp i offentligheden om at definere risikoens omfang, grad og intensitet, hvor vinderen bliver den, der formår, at overbevise samfundet om, at vedkommendes definition er den rette. Det er udfaldet af disse *risikodefinitionskampe*, som bestemmer, hvad samfundet pt. vælger at betragte som risikofyldt.¹⁹

Det er en præcis formulering af en helt central problematik i risikosamfundet: Hvem får lov til at definere og dermed bestemme, hvilken risiko samfundet står overfor i en given sammenhæng? I casens risikokonflikt er der mange forskellige og store interesserer på spil, og med afsæt i Thomas Breck citatet kan man sige, at konflikten således handler om forsøg på at definere risikoen og dermed i forlængelse heraf, hvordan samfundet skal reagere på den. Den mediebarne definitionskamp om risikoen vil potentielt have konsekvenser for den videre samfundsmæssige håndtering af de problemer, der er opstået i forbindelse med implementeringen af 3G telefoni. De samfundsmæssige problemstillinger synes at være legio og dermed også grundene til en videnskabelig analyse af det intrigante triumvirat af teknologi, risiko og medier, som ”Dansen om mobilantenne” udgør. Casen kan formodes i større eller mindre grad at have fundet sted i alle grene af mediematrix, men af rent praktiske/heuristiske årsager vil kun aviser, og kun landsdækkende aviser, blive analyseret i afhandlingen grundet deres lettilgængelighed for systematisk indsamling via databasen Infomedia.²⁰

Målsætningen for afhandlingen er derfor en analyse af, hvordan konflikten og definitionskampen i ”Dansen om mobilantenne” har fundet sted i landsdækkende danske aviser med henblik på, hvilken risiko samfundet har stået overfor.

¹⁹ Breck (2001):67.

²⁰ Det er ikke påstanden, at materiale fra Internet, radio og TV umuligt kan lokaliseres, men idet der er tale om en konflikt, som i skrivende stund (maj 2004) har kørt i adskillige måneder ville det have medført en nærmest uoverskuelig tidskrævende proces med fortløbende daglig arkivering fra Internet og gennemsning og –lytning af et meget stort antal tv- og radioprogrammer fra for eksempel arkiverne hos DR og TV2, hvis alt relevant materiale fra disse medier skulle lokaliseres i sin helhed. Derfor er det blevet fravalgt. Herefter kan det indvendes, at en ideel analyse burde inkludere alle de danske aviser og ikke blot de landsdækkende for at være komplet i forhold til den konflikt, der har udspillet sig i avismediet. En sådan forekommer imidlertid heller ikke realistisk at gennemføre. Kun ganske få af landets regional- og lokalaviser er registreret hos Infomedia, og det er uvist, hvorvidt de manglende besidder et indekseret arkiv, der kan søges i. Idet en absolut repræsentativ analyse af det regionale og lokale niveau således ikke synes at lade sig gøre, sættes der alene fokus på konflikten på det nationale niveau, da en repræsentativ analyse her er mulig.

1.5 Struktur

Det fremgik ovenfor i afsnittet om risiko som konflikt og politik, at afhandlingen er udformet som en dels teoretisk, dels empirisk analyse af det nye diskursive risikoområde, der er kommet til at eksistere som en væsentlig del af den kommunikation, der, via medierne, gennemløber det moderne samfund. Når den ovenstående målsætning imidlertid kun betoner et rent empirisk aspekt skal det ikke forstås som en inkonsistens i afhandlingen med hensyn til dens sigte. Der er blot tale om, at en forudgående teoretisk analyse i den konkrete sammenhæng betragtes om en særlig nødvendig forudsætning for en tilfredsstillende empirisk analyse. Dette hænger sammen med, at der, som påpeget, ikke længere foreligger en erkendelsesmæssig konsensusposition, hvorfra teknologiske risici entydigt kan anskues. Tværtimod er der flere forskellige positioner til rådighed, som på et risikokontinuum er udspændt mellem polerne epistemologi og ontologi. Denne grundlæggende konceptuelle uklarhed om det analytiske genstandsfelts beskaffenhed er et problematisk udgangspunkt for den empiriske analyse, fordi det derved ikke er helt tydeligt, hvilken form for genstand definitionskampen egentlig handler om at betydningsudfylde, hvorved det heller ikke er klart, hvordan den bedst analyseres. En væsentlig del af afhandlingen er derfor udformet som en teoretisk indkredsning af den analytiske genstand som grundlag for den empiriske del. Feltets generelle diffuse karakter taget i betragtning, kan der siges at være tale om en teoriudvikling, som består i en sammentænkning og kombination af en bred mængde både humanistisk og samfundsvidenskabelig teori.²¹

I det følgende kapitel, *Kapitel 2. Sociale problemer* opstilles der et grundlæggende risikobegreb for afhandlingen ud fra den sociologiske teoridannelse om sociale problemer og Bruno Latours netværksteori: der argumenteres for, at teknologiske risici kan forstås som sociale problemer og defineres som hybrider. Den generelle positionering i kapitel 2 uddybes og nuanceres i *Kapitel 3. Teknologiske risicis sociale praksis* ved hjælp af Niklas Luhmann, Ulrich Beck og Anthony Giddens. De bidrager til en facetteret makroniveau forståelse af de samfundsmæssige udviklingstendenser i moderniteten, der har skabt den generelle risikosituation, som i ”Dansen om mobilantenne” konkret manifesterer sig som diskursiv konflikt på tekstens mikroniveau. Kapitel 2 og 3 giver en bred teoretisk forståelse af teknologiske risici og repræsenterer afhandlingens rent teoretiske sigte, det vil sige den teoretiske indkredsning af den analytiske genstand. De danner et forståelsesmæssigt fundament for den empiriske risikoanalyse. Herefter fremlægges afhandlingens metode i *Kapitel 4.*

²¹ Jf. Flynn et al (2001): xi.” “Work on the issues of technological risk, the role of media, and stigma requires the contributions of a wide range of social science disciplines”. Jf. Goldblatt (1996):1: “[...] the study of the relationship between the environment and human societies is necessarily an interdisciplinary affair; to rely on a single discipline, however rich or diverse, would be profoundly limiting”.

Diskursanalyse, hvor der, ud fra henholdsvis Ernesto Laclaus og Chantal Mouffes diskursteori, samt den variant af kritisk diskursanalyse Norman Fairclough repræsenterer, vil blive opstillet et diskursbegreb som udgangspunkt for den empiriske diskursanalyse af ”Dansen om mobilantenne-
ne”. Dette leder over i *Kapitel 5. Diskursiv praksis*, der er specifikt medieorienteret. Ud fra dels medieteoretisk, dels mediesociologisk litteratur belyses her en række forhold, der har betydning for, hvordan risici får deres konkret manifesterede diskursive udtryk i medieteksten. I *Kapitel 6. Empiri og teoretisk operationalisering* omsættes den teoretiske risikoforståelse i et analysedesign for den empiriske analyse, der foretages i *Kapitel 7. Tekstanalyse af diskursordenen*. I *Kapitel 8. Konklusion* samles afhandlingens mange teoretiske og empiriske tråde og problemformuleringen besvares.

Kapitel 2. Sociale problemer

It is some people's ability to promote risk that determines why one threat is treated as a social problem and another is not. In order to explain what is seen as threatening and how the threat is responded to, we need to examine what people say and do. It is not nature itself we need to study but people's view of nature. We need to ask questions about the social universe, not the physical universe.²²

Robert A. Stallings

Udgangspunktet for dette kapitel er, at forståelsen af konflikter om teknologiske risici vil blive udbygget og skærpet, hvis disse risici ansues ud fra det sociologiske begreb om sociale problemer. Dette skyldes for det første, at teoridiskussionen om sociale problemer fremhæver og diskuterer en række af de problematikker, som kort blev fremhævet i indledningen; særligt at risiko er kompliceret som analytisk begreb, fordi det udfordrer de fleste intuitive forståelser og placerer sig som en både objektivt eksisterende og social konstruktion. Den samme diskussion er foregået i den teoretiske diskussion om sociale problemer, hvor der ligeledes er blevet fokuseret på spørgsmål om forholdet mellem objektiv realitet og subjektiv definition, mellem den verden, der eksisterer uden for os og for vores forståelse af denne verden. Teoridannelsen om sociale problemer har for det andet en styrke, idet den påpeger en række af de samfundsmæssige mekanismer, der træder i kraft og er en betingelse for, at en given problematik bliver til genstand for samfundsmæssig bekymring, med andre ord; hvordan den sociale forstærkning foregår.

2.1 Social konstruktion og kollektiv definition

Hvad er da et socialt problem? En begrebsdefinition er nødvendig, og en sådan er formuleret af den amerikanske sociolog Donileen Loseke, der har opstillet følgende begreb for sociale problemer, som indeholder fire komponenter, henholdsvis: 1) i udgangspunktet handler sociale problemer om, at en given tilstand er forkert, 2) den givne tilstand skal være udbredt til mere end blot nogle få personer, 3) problemet skal vedrøre forhold, vi mener at kunne ændre, forhåbentligt forbedre, og 4) et socialt problem skal referere til et forhold, vi mener skal ændres. Loseke skriver videre, at "In our daily lives, we tend to use the term *social problem* to categorize conditions that we believe are troublesome, prevalent, can be changed, and should be changed."²³ Som eksempler på sådanne sociale problemer kan nævnes alkoholisme, fedme, kriminalitet.

²² Stallings (2003):28.

²³ Loseke (2003):7.

I begyndelsen af 1970'erne undergik teorien om sociale problemer et paradigmeskift fra en strukturalistisk/funktionalistisk opfattelse af sociale problemer som objektive forhold, der blot skulle fremanalyseres og derudfra behandles, mod et konstruktivistisk perspektiv, der ikke betragter sociale problemer som et statisk forhold, men snarere som en serie af begivenheder, der udvikler sig på baggrund af kollektiv forhandling og definition.²⁴ Et eksempel på denne paradigmatisk forskydning fremgår hos en af den symbolske interaktionismes hovedfigurer, Herbert Blumer, i artiklen "Social problems as collective behavior", hvor han definerer sociale problemer på følgende måde:

[...] a social problem exists primarily in terms of how it is defined and conceived in a society instead of being an objective condition with a definitive objective makeup. The societal definition, and not the objective makeup of a given social condition, determines whether the condition exists as a social problem. The societal definition gives the social problem its nature, lays out how it is to be approached, and shapes what is done about it.²⁵

Idet Blumer forskyder forståelsen af sociale problemer mod social konstruktion og kollektiv definition, fjerner han enhver form for intern stabilitet i begrebet. Han skriver videre, at sociale problemer dermed også altid er omdrejningspunkt for en række divergerende interesser, intentioner og mål, og at det er samspillet mellem disse interesser, der konstituerer den måde, hvorpå samfundet forholder sig til sine sociale problemer.²⁶ I denne konceptualisering ligger der et klart processuelt konfliktperspektiv i forhold til det givne sociale problems indhold, omfang og status på samfundets dagsorden. Dette ekspliciterer Blumer også selv:

If a social problem manages to pass through the stages of societal recognition and of societal legitimation, it enters a new stage in its career. The problem now becomes the object of discussions, of controversy, of differing depictions, and of diverse claims. Those who seek changes in the area clash with those who endeavour to protect vested interests in the area [...] Discussion, advocacy, evaluation, falsification, diversionary tactics, and advancing of proposals take place in the media of communication [...].²⁷

2.2. Sociale problemers entreprenører og arenaer

Blumers konceptualisering af sociale problemer som interaktion og samhandling er blevet videreudviklet af to amerikanske sociologer, Stephen Hilgartner og Charles Bosk, i artiklen "The rise and fall of social problems. A public arenas model". Hilgartner og Bosk erklærer sig enige i Blumers grundlæggende definition af begrebet²⁸, men lægger et andet snit i opfattelsen af sociale problemers

²⁴ Hannigan (1995):32.

²⁵ Blumer (1971):300.

²⁶ Blumer (1971):301.

²⁷ Blumer (1971):303-304.

²⁸ "We agree with Blumer's contention that social problems are projections of collective sentiments rather than simple mirrors of objective conditions in society". Hilgartner & Bosk (1988):53.

indtræden og eksistens på den offentlige dagsorden, idet de betoner, at der på ethvert givent tidspunkt vil være et multiplum af omstridte forhold, der potentielt kan opfattes som sociale problemer, men at disse er højt stratificerede. Derfor kan kun et fåtal bliver sociale problemer med "celebrity status, the dominant topics of political and social discourse".²⁹ Dette skyldes primært, at offentlighedens opmærksomhed er en begrænset ressource, der allokeres igennem en række forskellige offentlige arenaer, hvoraf medierne blot udgør en enkelt, hvorfor der indgår et element af konkurrence blandt disse potentielle problemer om at få del i opmærksomheden og blive diskuteret og defineret som problem:

We define a social problem as a putative condition or situation that is labelled a problem in the arenas of public discourse and action. But instead of emphasizing the stages of a social problems development, we focus on competition: we assume that public attention is a scarce resource, allocated through competition in a system of public arenas.³⁰

Potentielle problemers skæbne er dermed ikke blot et spørgsmål om deres objektive karakteristika. Det er i højere grad en selektiv proces, hvor de indgår i konkurrence med hinanden, og hvor deres indtræden på den offentlige scene primært er betinget af de enten individuelle aktører eller grupper, der, fra mange forskellige sektorer i samfundet og med forskellige målsætninger, søger at influere på problemets definition. Normalt vil der således eksistere mange forskellige påstande om sociale problemer, og hver af disse påstande vil skabe sin egen specifikke fortolkning af 'virkeligheden' fra en mangfoldighed af muligheder. Som eksempel herpå kan tages den ofte fremkommende problematik om dræbte i trafikken, hvor én påstand kunne være, at det handler om hensynsløse bilister, mens en anden kunne fremhæve det som et spørgsmål om usikre køretøjer. Hilgartner og Bosk påpeger videre, at den definition af virkeligheden, der bliver dominerende i den offentlige diskurs, vil have vidtrækkende implikationer for det sociale problems fremtid, de grupper der involverer sig i dets definition og for politikken.³¹ Det helt afgørende at holde sig for øje i perspektivet er, at enhver given tilstand behøver en eller flere entreprenører, der på den ene eller anden måde tematiserer det som et problem, før det kan blive et socialt problem. Problematikken eksisterer således på to forskellige niveauer, henholdsvis 1) der er konkurrence om plads på den offentlige scene blandt et multiplum af tematikker og 2) inden for hver tematik vil der være forsøg på at forme en bestemt forståelse af tematikken ud fra den enkelte entreprenørs specifikke perspektiv.

²⁹ Hilgartner og Bosk (1988):57.

³⁰ Hilgartner og Bosk (1988):55.

³¹ Hilgartner & Bosk (1988):57-58.

Denne kollektive definition af sociale problemer foregår ikke inden for et abstrakt rum som for eksempel 'samfundet' eller 'den offentlige mening', men tværtimod inden for en række forskellige arenaer, hvor sociale problemer formes og udvikler sig. Disse inkluderer:

- det politiske system (udøvende og lovgivende magt, politiske partier, statsadministration)
- retssystemet
- medier
- forskningssamfund
- industrien
- NGO'ere

Inden for disse fora diskuteres, udvælges, formes, dramatiseres og præsenteres givne tematikker for offentligheden som sociale problemer. Men hver arena har forskellige bæreevner (carrying capacities), der har afgørende indflydelse på det antal tematikker, den kan adressere på samme tid. Dette kan anskueliggøres ved en eksemplificerende indeksering; eksempelvis har aviser kun et vist antal spalter, og der er grænser for den mængde tid, politikere kan diskutere problemet. Hilgartner og Bosk skriver, at:

The carrying capacities limit the size of the political and social agenda. In other words, the number of social problems is determined, not by the number of harmful or dangerous situations or conditions facing society, but by the carrying capacities of public institutions.³²

Hver arena har sine egne entreprenører, der ligeledes har sine begrænsninger i forhold til for eksempel tidsforbrug og økonomiske ressourcer, hvorved hver arena derfor har sine begrænsninger på individuelt såvel som institutionelt niveau. Alle samfundets arenaer er mere eller mindre løst forbundne eller koblede med en kontinuerlig udveksling og feedback af informationer. Den samlede konkurrence om at definere et socialt problem finder sted i denne kobling af forskellige samfundsmæssige arenaer, hvor entreprenørerne må tilpasse deres definitioner til den enkelte arenas specifikke operationsmodus. Denne udvidelse af Blumers oprindelige definition af sociale problemer tilbyder en institutionel og mere kompleks forståelsesramme for sociale problemers offentlige definition i sin fremhævelse af, hvorledes problemer og problementreprenører konkurrerer om opmærksomhed i forsøg på problemdefinition inden for samfundets forskellige offentlige arenaer.³³

³² Hilgartner og Bosk (1988):59.

³³ Hilgartner & Bosk (1988:55):"First, social problems exist in relation to other social problems; and second, they are embedded within a complex institutionalized system of problem formulation and dissemination."

2.2 Teknologiske risici i lyset af teorien om sociale problemer

Det er kapitlets udgangspunkt, at der er forståelsesmæssige og dermed analytiske gevinster ved at anskue teknologiske risici gennem teorien om sociale problemer, og derfor skal teorien nu kort problematiseres og relateres til afhandlingens specifikke genstandsfelt, konflikt og definitionskamp om teknologiske risici.

Teorien om sociale problemer har sin store styrke i påpegningen af den afgørende rolle, forskellige (risiko)entreprenører spiller i at få tematiseret, debatteret og kommunikeret forhold som problemer, hvilket også gælder definitionskampe om teknologiske risici. Dette påpeges også af den engelske sociolog John Hannigan:

I will take the point of view that whether the risk is primarily a threat to life or a potential economic disaster, whether it is widespread or confined to one area, whether it is more important or less important than other public policy issues and so forth, depends on what risk promoters are able to accomplish, rather than self-evident facts [...].³⁴

Med dette konstruktivistiske udgangspunkt bliver det helt tydeligt, at afsættet for den empiriske analyse af definitionskampen må være de risikoentreprenører, der indtræder i mediearenaen med påstande om den givne risikos konstitution.

Imidlertid indeholder teorien om sociale problemer også visse delvis problematiske erkendelsesmæssige antagelser, der her kort skal diskuteres og problematiseres. Arven fra symbolsk interaktionisme fører nærmest pr. automatik over i en lettere radikal konstruktivisme, der helt fokuserer på de forskellige entreprenørers definitionsforsøg, hvorved teorien tenderer en komplet negligering af de konkrete artefaktiske genstande eller forhold, der søges defineret. Kritikken er, at rent objektive tilstande forlades til fordel for rent subjektive konstruktioner. Diskussionen om denne problematik fremgår også af følgende spørgsmål og konstatering fra Donileen Loseke:

What should we *study* about social problems? This question does not have a simple answer because social problems is about *objective* conditions and people (things and the people that exist in the physical world) *and* they are about *subjective* definitions (how we understand the world and the people in it).³⁵

Der skal her kort foretages en revurdering af en radikal konstruktivistisk forståelse og en positionering i forhold til den, så den analytiske genstand for definitionskampen er begrebsafklaret inden den konkrete analyse. Frem for at anskue sociale problemer, herunder teknologiske risici, som *rene* sociale konstruktioner er det her positionen, at de bør anskues fra et perspektiv, der lægger vægt på, at de *både* har en fysisk og en social side, og at disse to sider indgår i et kompliceret samspil i den

³⁴ Stallings (2003):22.

³⁵ Loseke (2003):7.

konkrete sociale konstruktion. Søren Barlebo Wenneberg har i bogen *Socialkonstruktivisme – positioner og problemer* formuleret det på følgende måde: ”Løsningen må være, at se miljø- og teknologiproblemer som sociale konstruktioner, men uden at dette betyder, at den fysiske materialitet ikke spiller en rolle i disse sociale problemers sociale konstruktion”.³⁶ Således plæderes der her for en begrebsopfattelse af risici, der anskuer teknologiske risiko som dels fysisk virkelighed og dels social konstruktion. Den franske antropolog og videnskabshistoriker Bruno Latour har netop foretaget et opgør med denne, særligt moderne, illusion om, at det skulle være muligt at beskrive den rene natur eller det rene samfund hver for sig. Ifølge Latour frembringes alle sandheder, inklusiv de naturvidenskabelige, gennem en medieringsproces, et netværk af kvasiobjekter og kvasisubjekter, hvilket ikke betyder, at der ikke eksisterer fakta, men derimod at disse ”facts are fabricated”. Med inspiration fra Bruno Latours netværksteori³⁷ kan man dermed sige, at teknologiske risici er at ligne hybrider, fordi de på den måde kommer til at eksistere som en kobling af den såkaldt objektive verden og det sociale og det kulturelle:

Things (or quasi-objects or risk, the word does not matter) have the peculiar feature of *not* being divisible into primary or secondary qualities. They are much too real to be representations, and much too disputed, uncertain, collective, variegated, divisive to play the role of a stable, obdurate boring primary qualities, furnishing the universe once and for all. What the social sciences, together with the natural, can do, is to *represent* those things in all of their consequences and uncertainties to the people themselves.³⁸

I den optik består risikodiskursens sociale konfliktodynamik for en stor dels vedkommende i det forhold, at den udfordrer de kategorier, vi normalt anskuer verden ud fra, fordi den udgør en mediering i grænselandet mellem kulturen og naturen og derved en sammenføjning af naturvidenskaben og det sociale. Sammenfattende er det positionen, at der eksisterer en erkendelsesuafhængig verden, men at den analytiske genstand er at forstå som artikulationen af den sociale verdens mangfoldige antagelser om og perceptioner af denne verden. Målet med denne positionering er at undgå en analytisk ufrugtbar polarisering mellem på den ene side naturvidenskabelige eksperter, der taler om objektive egenskaber og på den anden lægfolk, som fokuserer på sociale og kulturelle aspekter. Begge egenskaber må sammentænkes og integreres i et fællesperspektiv, når det handler om analyse af teknologiske risici.

³⁶ Wenneberg (2000):180.

³⁷ Latour (1993).

³⁸ Latour (2000):119.

Kapitel 3. Teknologiske risici sociale praksis

Der Risikodiskurs muss [...] als eine neue gesellschaftliche Selbstthematization ernst genommen werden, die es zu begreifen gilt; ja, wer die moderne Gesellschaft begreifen will, kann am Risikodiskurs nicht vorbeisehen.³⁹

Birgit Kleinwellfonder

Hvis man vil forstå det moderne samfund, kan man ikke forbigå risikodiskursen, påpeger den tyske sociolog Birgit Kleinwellfonder i bogen *Der Risikodiskurs. Zur Gesellschaftlichen Inszenierung von Risiko*. I dette kapitel tages påpegningen ad notam. Samtidig vendes perspektivet rundt med påstanden, at man ikke kan forbigå samfundet, hvis man vil forstå risikodiskursen. Kapitlets formål er derfor fremstillingen af en samfundstypologi, der sætter fokus på de strukturelle træk og dynamikker i moderniteten, som influerer på fremkomsten, forståelsen, håndteringen og kommunikationen om de specifikke sociale problemer, som teknologiske risici udgør. I den sociokulturelle faglitteratur eksisterer der en mangfoldighed af forskellige teoridannelser om aksens risiko-modernitet.⁴⁰ I det følgende vil Niklas Luhmann, Ulrich Beck og Anthony Giddens blive anvendt som de teoretiske omdrejningspunkter i en opridsning af den sociale kontekst, i hvilken, risici som sociale problemer bliver til. Luhmann, Beck og Giddens repræsenterer tre forskellige modernitetsteoretiske bud på relationen risiko og modernitet, og de vil derved bidrage til en facetteret forståelse af de teknologiske risici, der i stigende grad katalyserer definitionskonflikter i medierne. Målet er at udkrystallisere og fremhæve centrale punkter, der hver for sig belyser henholdsvis a) modernitetens risikodimensioner og dermed b) den bredere sociokulturelle kontekst, som risikodiskursers kommunikative begivenheder både afspejler og aktivt medskaber.

³⁹ Kleinwellfonder (1996):16.

⁴⁰ Jf. den australske antropolog Deborah Lupton i bogen *Risk and Sociocultural Theory*: "One of the most lively areas of theoretical debate in social and cultural theory in recent times is that of addressing the phenomenon of risk and the role it plays in contemporary social life and subjectivities". Lupton (1999a):1. Lupton skelner mellem tre forskellige overordnede tilgange: et *kulturelt/symbolsk perspektiv*, repræsenteret af den australske antropolog Mary Douglas, (Douglas & Wildavsky (1982), Douglas (1986), Douglas (1992)), *risikosamfundsteori* samt *forvaltnings- og styringsteori* som særligt er en fransk teoriuddannelse, der henter sin teoretiske ballast i Michel Foucaults ideer om overvågning, disciplinering og regulering (for eksempel Ewald (1991), Donzelot (1991), Dean (1999), Greve (1999)). Læseren med interesse for denne risikotilgang kan med fordel læse Hood et al (1999), der analyserer forskellige risikotypers forvaltning på tværs af statens policy områder.

3.1 Niklas Luhmann – risici og systemteori

Luhmann arbejdede til sin død i 1998 sideløbende med to delprojekter, henholdsvis en generel systemteori om sociale systemer og en teori om det moderne samfund og dets forskellige delsystemer. I det følgende vil fokus alene være på samfundsteorien.

3.1.1 Samfundsteori - funktionel uddifferentiering i delsystemer

I den Luhmannske teoriarkitektur er det begrebslige udgangspunkt for en samfundsanalyse dets differentieringsform, og Luhmanns samfundsteori indeholder en historisk udviklingstanke, der gennemløber tre differentieringsformer; segmentær differentiering (arkaisk tid)⁴¹, stratifikatorisk differentiering (frem til 16-1700 tallet)⁴² og funktionel uddifferentiering, som er den differentieringsform, der kendetegner komplekse moderne samfund og deres sociale former.

Efter reformationen og de europæiske religionskrige opstår en begyndende adskillelse af den religiøse og den politiske magt, hvor de begynder at betragte sig som forskellige fra hinanden. Politikken begynder at reflektere over sig selv og legitimere sig som noget forskelligt fra det religiøse, idet den konstituerer sig som sin egen selvstændige operationssfære. Der forekommer en uddifferentieringsproces, hvor politikken undergår en forandring fra fremmedreference til selvreference, fordi den så at sige opdager staten som referencepunkt for sine handlinger. I forbindelse med politikens uddifferentiering er der opstået et nyt delsystem ved siden af det religiøse, og fra og med det 16. århundrede og særligt efter midten af det 19. århundrede dannes der i samfundet en række andre sådanne delsystemer som eksempelvis økonomien, videnskaben og retten. Disse delsystemer er afgrænset fra hinanden i en række samfundsmæssige funktioner, der hver for sig er eksklusive og ikke kan erstatte hinanden. Samfundet er blevet funktionelt uddifferentieret i en række delsystemer, og derved er hovedbegrebet i Luhmanns modernitetsforståelse blevet fremlagt:

Wir definieren den Begriff der modernen Gesellschaft durch ihre Differenzierungsform und lösen den Begriff damit ab von den Beschreibungen, die in der modernen Gesellschaft zur Erfassung ihrer eigentümlichen Besonderheit bisher angeboten werden.⁴³

Hvert delsystem besidder et selvstændigt semantisk apparatur, der tillader det at trække grænser i forhold til de øvrige delsystemer, idet delsystemerne opererer i forhold til nogle helt bestemte i agt-

⁴¹ Luhmann (1997b):678ff.

⁴² Luhmann (1997b):634ff.

⁴³ Luhmann (1997b):743.

tagelsesledende grundforskelle via en binær kode med henholdsvis en positiv og en negativ værdi.⁴⁴ Mere konkret vil dette sige, at for eksempel det politiske system iagttager verden ud fra, om man besidder eller ikke besidder den politiske magt, for det videnskabelige system er verden struktureret ud fra en anskuelse af sande og falske udsagn, mens den for det økonomiske system forstås i forhold til at have eller ikke have penge. Hvert enkelt funktionelt uddifferentieret delsystem besidder således en egen funktionsspecifik orientering og forståelse af verden. Med modernitetens uddifferentiering i funktionelle delsystemer, er der således blevet dannet en række forskellige selvreferentielle handlingsmønstre og selvstændige operationssfærer i samfundet, som hver for sig opererer ud fra egne funktionsspecifikke perspektiver eller semantikker, der er både eksklusive og uomgængelige for dem selv.⁴⁵ Samfundsstrukturelt differentierer samfundet sig altså i delsystemer, som ikke kan integreres via et fællesperspektiv, der deles af alle systemer. Der eksisterer blot en række funktionsspecifikke iagttagerpositioner, der foretager forskellige iagttagelser af og kommunikationer om samfundet. Luhmanns samfundsteori er således grundlæggende udtryk for en epistemologisk konstruktivisme, fordi der ikke findes et men mange forskellige centre, hvorfra samfundet bliver betragtet og betragter sig selv:

Erst recht kann man an der Form funktionaler Differenzierung ablesen, dass es kein Steuerungszentrum und daher auch keine Zentralagentur für die Behandlung von Umweltfragen geben kann. Eine solche Einrichtung würde die Ausdifferenzierung aller umweltwirksamen Funktionssysteme blockieren. Die funktional differenzierte Gesellschaft operiert ohne Spitze und ohne Zentrum.⁴⁶

Moderniteten er med andre ord blevet decentreret eller multi-centrisk, og der eksisterer ikke længere nogen metaposition med en samlende betydning, som gælder for alle iagttagelser. Med teorien om funktionel uddifferentiering erstattes tanken om enhed i samfundet således med spørgsmålet om, hvilke iagttagelser der foretages af det. Det er altafgørende fra hvilket perspektiv, man anskuer samfundet. Igennem Luhmanns konstruktivistiske samfundsteori kommer vores viden om verden derved til at bestå af en række systemafhængige observationer og deraf følgende beskrivelser af den. Dette fører ikke derhen, hvor Luhmann forfægter det synspunkt, at der ikke findes en observationsuafhængig virkelighed. Det teoretiske udgangspunkt er blot, at vi ikke umiddelbart har nogen adgang til denne virkelighed, men er henvist til at iagttage andres iagttagelser af den og på den baggrund skabe beskrivelser af og viden om verden.

⁴⁴ Die Funktionssysteme der modernen Gesellschaft erzeugen und reduzieren mit Hilfe der Unterscheidung dieser Unterscheidungen, nämlich Selbstreferenz/Fremdreferenz und Positivwert/Negativwert des Codes, eine nur für sie, nur für das betreffende System relevante Komplexität [...] Das System ist und bleibt immer autopoietisch.

⁴⁵ Luhmann (1997b):747-48: "Die Ausdifferenzierung jeweils eines Teilsystems für jeweils eine Funktion bedeutet, daß diese Funktion für dieses (und nur für dieses) System Priorität genießt und allen anderen Funktionen vorgeordnet wird".

⁴⁶ Luhmann (1997b):803.

3.1.2 Risici som beslutning og nutidig binding af fremtiden

Én af de måder Luhmann ser det moderne samfund beskrive sig selv, er via risikokommunikation, hvor det tematiserer sig selv igennem en bestemt krisesemantik, der handler om forventningen om ulykke og skade på blandt andet det teknologiske område.⁴⁷ Som Luhmann anskuer risikodiskursen, er dens tema for så vidt ikke de talløse meldinger om allerede fysisk hændte eller potentielt forekommende skader, ulykker og katastrofer, men derimod at disse skyldes menneskelige handlinger og i sidste ende, at de er en følge af menneskelige beslutninger. Når noget går galt, og der sker et uheld eller en skade, så kan sådanne ulykkelige hændelser på den ene eller anden måde altid henføres til en menneskelig fejl, til en menneskelig beslutning. Det, der således bliver interessant, er, hvordan disse uheld som følge af en beslutning bliver forklaret og behandlet i et funktionelt uddifferentieret samfund, der ikke kan forlade sig på ikke-verdslige udlægninger af de indtrufne skader som udtryk for Guds straf eller lignende, men i stedet er henvist til sine egne beskrivelser af dem. Risiko hænger således i den Luhmannske forståelse uløseligt sammen med beslutninger, der træffes i nutiden, men først får betydning i en ubekendt fremtid. På den måde kan risici også betragtes som et nutidigt forsøg på en forudsigelse og beskrivelse af fremtiden, der aldrig kan blive præcis:

What must be emphasized above all is the association with decisions and thereby with the present. A risk is an aspect of decisions, and decisions can only be made in the present [...] Risk is therefore a form for present descriptions of the future under the viewpoint that one can decide, with regard to risks, on the one or the other alternative.⁴⁸

Derved bliver risici at forstå som en slags tids- eller fremtidsproblemer, fordi der gennem beslutninger i nutiden bliver foretaget bindinger på fremtiden. Bindinger der indskrænker det mulige råde- eller handlerum i fremtiden, men som først kan iagttages i fremtiden, hvor beslutningen er truffet irreversibelt. I det moderne højkomplekse samfund træffes stadig større mængder irreversible beslutninger, hvilket, jævnfør det ovenstående, vil sige, at der konstant produceres risici, heriblandt også teknologiske. Idet samfundet gør sin fremtid afhængig af sine egne beslutninger, bliver fremtiden også mindre gennemskuelig, fordi man ikke kan vide, hvad den vil bringe. Det må man selv beslutte, og med overgangen til moderne tid og dens fulde udvikling er forskellen mellem fortid og fremtid, og dermed fremtidens afhængighed af nutidige beslutninger, blevet stadig større.⁴⁹ For Luhmann er det moderne samfund således ikke et risikosamfund, blot fordi det gennem teknologien frembringer skader; det har tidligere samfundstyper også været i stand til. Det handler derimod om, at disse skader ikke længere kan tilskrives en ekstern størrelse uden for mennesket selv som

⁴⁷ Luhmann (1993).

⁴⁸ Luhmann (1998):70-71. Luhmann (1997a:166): "En ting står i hvert fald fast; risikobegrebet henviser til fremtiden".

⁴⁹ Luhmann (1993):118.

skæbnen eller Guds vilje, men at de må tilskrives menneskelige beslutninger, og det at modernitetens diskontinuitet mellem fortid og fremtid konstant kræver beslutninger, der skaber behov for nye (risikoskabende) beslutninger. Hvor verdens gang før moderniteten blev anset for quasi-naturlig, så eksisterer der i dag en bevidsthed om, at denne gang kan ændres og til dels modelleres i forhold til menneskets og de forskellige delsystemers behov. Prisen for denne indgriben er imidlertid risikoen for forkerte beslutninger eller modsat, undladelse af beslutning, hvilket i sig selv er en beslutning og dermed også risikabel.⁵⁰ Aldrig før har morgendagens sikkerhed været så afhængig af de beslutninger, vi træffer i dag.

3.1.3 lagttagelse af risici - risiko og fare

Imidlertid vil Luhmann hævde, at sikkerhed som positivt modbegreb til risiko er illusorisk, fordi sikkerhed i absolut forstand er en umulighed. Når der i konflikter om teknologiske risici kræves sikkerhed, før der træffes beslutning eller implementeres ny teknologi, så er det udtryk for en idealtænkning, der ikke har fæste i realiteternes verden. Det eneste, man sikkert kan sige, er, at der ikke eksisterer sikkerhed i absolut forstand, forstået som undgåelse af risiko. Idet beslutninger per se er risikofyldte, er en beslutning om sikkerhed i sig selv risikabel. Derfor foreslår Luhmann en anden semantisk distinktion i begrebsparret risiko/fare, der refererer til det sociale aspekt af risikabel adfærd, hvilket egentlig vil sige, hvordan beslutningen i en given sammenhæng bliver iagttaget. Der er tale om en attributionsproces, som sonderer mellem, hvilke skader, der bliver tilregnet af hvem og hvordan. Hvis en skade opfattes som en følge af egne beslutninger og kan tilregnes disse beslutninger, vil der være tale om en risiko, hvorimod man taler om fare, når en eventuel skade tilregnes årsager uden for ens egen kontrol. Det kan være naturkatastrofer eller andre personers, grupper, organisationers beslutninger. ”I sin elementære form forholder forskellen mellem risiko og fare sig altså til en analytik omkring beslutninger, og tilregningen går i retning af risiko i takt med udvidelsen af de beslutningsmuligheder, som kan fremkalde eller afværge en skade”.⁵¹ Ifølge Luhmann er det karakteristisk for det moderne samfund, at det er tilbøjeligt til at anskue farer fra risicis synsvinkel.⁵² Dette hænger til dels sammen med en langtidstendens i den samfundsmæssige udvikling, der har skabt øget vækst i viden og teknologiske muligheder og derved også et markant udvidet spillerum for beslutninger, som medfører, at problemer tenderer mod forskydning fra faresfæren til risikosfæren. Det analytiske potentiale i distinktionen i begrebsparret risiko/fare fremtræder, når

⁵⁰ Kneer & Nassehi (2002):178.

⁵¹ Luhmann (1997a):177f.

⁵² Luhmann (1993), Luhmann (1997a).

man betænker, at der ofte opstår situationer, hvor den enes risiko er den andens fare som for eksempel i tilfældet rygning, hvor rygeren løber en risiko men udsætter en anden for en fare i forhold til lungekræft:

[...] den slags situationer gør det sociologisk frugtbart at skelne mellem risiko og fare. En risiko kan være kalkuleret nok så rationelt – for de personer, der ikke er involveret i beslutningen, betyder den en fare. De, der indretter et kernekraftværk, kalkulerer omhyggeligt i dag. De vil betragte sundhedsrisikoen som minimal og en katastrofe for ekstremt usandsynlig. Denne vurdering kan meget vel være rigtig og deles af alle. Men for dem, der muligvis rammes, er der ikke tale om en risiko, men om en fare. *Det gør en forskel*.⁵³

Således vil viljen til at acceptere en truende fremtid variere betydeligt afhængigt af, om problemet bliver iagttaget i et fareskema eller i et risikoskema, idet høj risikovilje med hensyn til egen adfærd ikke automatisk betyder, at man uden videre er villig til at acceptere farer, der udspringer af andres adfærd.⁵⁴

3.1.4 Teknologiske risici som resonans mellem delsystemerne

Med distinktionen mellem risiko og fare kan der udledes et systemteoretisk bud på, hvorfor der opstår konflikter om blandt andet teknologiske risici, hvilket egentlig vil sige, hvorfor samfundet ikke synes at evne håndtering af de risici, det skaber gennem sine egne beslutninger og samfundsmæssige selvbeskrivelser.

Dette kan forklares ud fra det forhold, at der i konflikter om risiko vil ligge et ønske om en nulrisiko situation. Dog forekommer en sådan opnåelse af den umulige sikkerhed ikke sandsynlig, da der i et funktionelt uddifferentieret samfund altid vil kunne være divergerende iagttagelser af, hvornår en given situation er en risiko og hvornår den er en fare og for hvem. På samme måde har ikke alle problemer eller risici nødvendigvis deres årsag i et enkelt funktionssystem, men deres løsning eller håndtering vil kræve en helhedsmæssig løsning eller kollektiv handling på tværs af systemerne. Teknologiske risici har ikke nødvendigvis, og formodentligt sjældent, en entydig adresse i blot et enkelt af de funktionelt uddifferentierede delsystemer, der som bekendt reagerer systemspecifikt i forhold til egne koder. I stedet vil disse teknologiske risici ofte krydse mellem de forskellige iagttagelser og kommunikationsformer, systemerne repræsenterer:

⁵³ Luhmann (1997a):180.

⁵⁴ Luhmann (1997a):183. Luhmann (1993):68:”The observer of a decision maker may assess the risk of the decision differently from the decision maker himself; not least of all because he himself is not located in the decision taking situation, is not exposed to the same pressure to decide, does not have to react as rapidly, and, above all, does not share in the advantages of the decision to the same degree as the decision maker himself.

The practical consequence is that risk can be observed in very different ways, according to how distinctions are weighed. The problem therefore returns to the social dimension, to society [...] and unlike the cosmos of Einstein's flying observers, a mathematics of recalculating one perspective to another is unavailable.⁵⁵

Det man kan sige er, at teknologiske risici potentielt griber ind i en række forskellige subsystemiske koder for eksempelvis teknik, økonomi, ret, sundhed, politik, ret, æstetik og moral.⁵⁶ Der er stor forskel på, hvad der er teknisk og naturvidenskabeligt muligt, økonomisk rentabelt, socialt acceptabelt, politisk hensigtsmæssigt eller juridisk lovligt. En af grundene til de mange konflikter om risici kan i en sådan optik forklares ud fra, at disse risici således ikke bliver kodificeret og iagttaget ud fra det samme subsystemiske perspektiv, men at de derimod ligger som en resonans mellem en række forskellige systemers forskellige iagttagelser og beskrivelser af samfundet. Paradoksalt nok er det funktionelt uddifferentierede samfund således på den ene side henvist til de iagttagelser af samfundet og risikoen, der gøres i de systemer, der reagerer på den, og på den anden side efterladt med og henvist til den konflikt, som efterfølgende opstår som følge af systemernes forskellige iagttagelser af risikoen. Dette betyder også, at de forskellige systemer selv definerer, hvad de betragter som problematisk i samfundet, og som en følge deraf søger de også egne funktionsspecifikke forståelser af og løsninger på de selvdefinerede problemer.

Alle former for risikoadfærd, der ifølge egne standarder er rationel, rigtig eller i hvert fald forsvarlig, kan iagttages i samfundet af iagttagere, der ikke er enige i de anvendte kriterier. Dette er ikke blot en mulighed man må regne med. Snarere reproducerer forskellen mellem risiko og fare sandsynligheden for divergerende iagttagelse. De, for hvem andres risikoadfærd bliver til en fare, vil bedømme adfærdens anderledes end de, der selv træffer beslutningen eller er involveret i den. Der er med andre ord strukturelle grunde til den løbende reproduktion af konflikter omkring ramthed, og der findes intet standpunkt, hvorfra disse konflikter kan afgøres superrationelt eller etisk.⁵⁷

Luhmanns bidrag består således i en konstruktivistisk teori om det moderne samfunds grundstrukturer, der forklarer, hvordan risici grundlæggende er udtryk for nutidens binding af fremtiden via beslutninger. Teorien besidder stor analytisk dybde, men alligevel mangler Luhmann en basal forklaring på, hvorfor og hvordan det moderne samfund er havnet i en situation, hvor den menneskeskabte teknologi, ved siden af goderne, også producerer de risici, som er denne afhandlings analytiske omdrejningspunkt. En sådan findes i Ulrich Becks bud på en samfundsdiagnose via teorien om risikosamfundet.

⁵⁵ Luhmann (1998):72. Andetsteds formuleres det således: "[...] it is through the construction of diverse internal versions of the entire system (produced by disjoining subsystems and internal environments) that facts, events, and *problems* obtain a multiplicity of meanings in different perspectives". Luhmann (1982):231 (min fremhævning).

⁵⁶ Jf. Harste (1999):180.

⁵⁷ Luhmann (1997a):193-194.

3.2 Ulrich Beck – risici og teknologi-videnskab

3.2.1 Kontinuitet og brud inden for moderniteten

Ulrich Beck fremlagde med udgivelsen af *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne* i 1986 i grundtræk sin teori om det moderne samfund som et risikosamfund. Som tilgang til Becks samtidsdiagnose er bogens undertitel et væsentligt udgangspunkt med sin indikation af, at vi endnu lever i den moderne verden, men at vi er på vej mod en ny form for modernitet. Beck formulerer det på den måde, at ”vi er vidner [...] til et brud *inden* for moderniteten, som mere og mere fjerner sig fra det klassiske industrisamfund og antager en ny karakter – det såkaldte (industrielle) risikosamfund”.⁵⁸ Der er tale om en historiefilosofisk position, der tænker faser og epoker ind i sin analyse, hvor risikosamfundet vokser ud af industrisamfundet, som var kendetegnet ved fordeling af rigdom, mens risikosamfundet er kendetegnet ved fordeling af risici. På samme måde som moderniseringsprocessen opløste agrarsamfundet, opløser moderniseringen nu industrisamfundet og i dets konturer, ser Beck risikosamfundet vokse frem. Med rigdomsproduktion og risikoproduktion som eksempler udfolder Beck en analyse af denne vekselvirkning mellem kontinuitet og brud, ud af hvilken altså fremvokser risikosamfundet. Udgangspunktet er, at det ikke er tilstrækkeligt blot at fokusere på det moderne samfunds produktivkræfter. Det er nødvendigt også at analysere deres destruktionskræfter. Således foretager Beck et analytisk snit, som giver et modernitetsperspektiv med fokus på moderne samfunds bagside og ikke deres forside.

3.2.2 Risikosamfundet

Bruddet og kontinuiteten inden for det moderne og dermed forskellen mellem industrisamfundets og risikosamfundets modernitet består deri, at ”Moderniseringsprocessen bliver *refleksiv*, det vil sige, at den gør sig selv til tema og problem”.⁵⁹ At moderniteten er blevet refleksiv og dermed har foretaget et brud inden for rammen af sine egne forudsætninger, skal forstås ud fra Becks epokalske modernitetstænkning med et særligt fokus på teknologi og ikke mindst viden og uvidenhed i forbindelse med anvendelsen af teknologi. Særligt er her to forhold på spil. For det første, at vi ikke længere lever i et knaphedssamfund, hvor tænkning og handling er orienteret mod bekæmpelse af materielle mangler, og hvor forestillingen om teknologi og dens anvendelse derfor primært omhandler dens potentiale til bekæmpelse af nød og produktion af rigdom/velfærd. Dette fører frem til det andet forhold; at teknologien er blevet så udviklet, at dens produktivkræfter i et tidligere uset

⁵⁸ Beck (1997a):15.

⁵⁹ Beck (1997a):28.

omfang sammen med goder også skaber skade og ødelæggelse. Man er blevet opmærksom på teknologiens immanente destruktionspotentiale og viden om, at rigdommens grundlæggende kilder på den måde er forurenede og forurenende bliver stedse mere udbredt. Det er på den baggrund, at det rigdomsfordelende samfunds konflikter i stadig højere grad bliver afløst og overskygget af de konflikter, der gør sig gældende i et risikofordelende samfund. Moderniseringsprocessen bliver derved at ligne et tveægget sværd, hvor dens teknologiske udvikling på den ene side har skabt velfærd, men på den anden side også i stigende grad følgeproblemer i form af risici:

Det drejer sig ikke længere [...] udelukkende, om nyttiggørelse af naturen, om menneskets befrielse fra det traditionelle samfunds tvang, men derimod også – og væsentligt – om selve den teknologiske og økonomiske udviklings følgeproblemer.⁶⁰

I risikosamfundet er der således tale om, at videnskaben og ekspertrroller har undergået en forandring. Man kan sige, at risikosamfundet svarer til en øget bevidsthed om og refleksion over moderniseringsprocessens uintenderede konsekvenser i form af forurening og negative følgevirkninger fra teknologien. Moderniteten er dermed blevet reflektiv, fordi den nu gør sin egen udvikling og særligt de teknologiske forudsætninger for denne udvikling til genstand for overvejelse frem for et enøjet fokus på teknologiens rent produktionsmæssige potentiale. Becks teori postulerer eksplicit ikke, at det fuldbyrdede risikosamfund nu er en historisk realitet, det er snarere et spørgsmål om, at vi står i en overgangsperiode, hvor risikosamfundets modernitet er under opsejling i takt med at industrisamfundet opløses. Det er dog ikke desto mindre på grund af denne udvikling Beck mener, vi ikke fuldt ud er i stand til at begribe det fulde samfundsmæssige, politiske og kulturelle indhold i den højtudviklede modernitet, hvis den primært tænkes inden for den klassiske modernitets kategorier. Det er nødvendigt med en ny kategorial tænkning for at forstå samtiden, og en sådan mener Beck at have fundet i begrebet om risiko som primær analytisk nøgle.

3.2.3 Det globale risikosamfunds risici

En oplagt indvending mod Becks risikosamfundsteori er en påpegning af, at vi også tidligere har været stillet over for en række forskellige risici i form af for eksempel jordskælv og pest. Tværtimod kan man argumentere for, at tilværelsen i dag er mindre risikabel end tidligere, fordi vi lever længere end nogen sinde før. Imidlertid vil Beck heller ikke påstå, at risici er et fænomen, der udelukkende tilhører den højtudviklede modernitet, men derimod at risici i dag har en kvalitativ anden karakter end tidligere, hvor de fortrinsvis var personlige og således bundet op på konkrete personers

⁶⁰ Beck (1997a):28

egne handlinger (man udsatte sig selv for en fare), mens de i dag er et systematisk resultat af den moderne industrialiserings produktionsformer:

Vor tids risici og farer adskiller sig altså grundlæggende fra middelalderens som for en overfladisk betragtning kan minde herom, idet deres trussel er *global* [...] og deres årsager *moderne*. De er moderniseringens *risici*. De er det industrielle fremskridtmaskineris *generelle* produkt og øges *systematisk* i takt med dettes udvikling.⁶¹

De moderne risici er ikke personlige, men globale og unddrager sig den menneskelige iagttagelses-evne. De er med andre ord usynlige og siver umærkeligt og transnationalt ud i en række hverdags-sammenhænge, hvor de ikke tidligere eksisterede. Man er civilisatorisk henvist til dem. Idet de moderne risici er usynlige og ikke umiddelbart observerbare, får de først egentlig eksistens igennem den viden, der er tilgængelig om dem, og det vil i første omgang sige gennem den naturvidenskabelige viden eller mangel på samme, der kan etableres omkring dem i form af teorier, eksperimenter, kvantificeringer og sandsynlighedsberegninger. Risikosamfundets civilisatoriske trusler bevidstgøres så at sige først igennem den videnskabelige viden om dem og kan ikke relateres direkte til egne erfaringer. De løsrives fra en forankring i den direkte iagttagelige verden: "[...] så længe risici ikke anerkendes videnskabeligt *eksisterer de ikke* – i hvert fald ikke juridisk, medicinsk, teknologisk og samfundsmæssigt – hvorfor de heller ikke søges forhindret, behandlet eller kompenseret".⁶² I andet led vil Beck dog mene, at risici også konstitueres gennem en mere normativ komponent end blot den naturvidenskabelige rationalitet i form af uundgåelige følgespørgsmål om accept af risiko og i sidste ende det urgamle spørgsmål om, hvordan man forestiller sig det gode liv, hvordan man ønsker at leve. I dette andet led bliver risiciene, herunder også viden og manglende viden om risici, til genstand for risikodefinitioner, hvori indgår en række konkurrerende rationalitetskrav, der konfliktfyldt kæmper om gyldighed:

Den afgørende [...] konsekvens er, at risikodefinitioner fører til brud med *videnskabernes rationalitetsmonopol*. Der er altid konkurrerende og konfliktfyldte krav, interesser og synspunkter blandt moderniseringens forskellige aktører og berørte grupper, som bringes sammen i kraft af risikodefinitioner af årsager og virkninger, af gerningsmænd og ofre.⁶³

I forbindelse med risici eksisterer der således en værdi- og interesserelatering, hvor risicis rækkevidde, farlighed og eksistens varierer afhængigt af den mangfoldighed af forskellige værdier og interesser, der er tale om i givne risikosammenhænge. Det er gennem sådanne risikodefinitionskampe, at risici viser deres politiske og i det hele taget samfundsmæssige dynamik og konfliktpotentiale. Som eksempel herpå skriver Beck i forbindelse med kogalskab, at det ikke primært drejer sig om,

⁶¹ Beck (1997a):31.

⁶² Beck (1997a):96.

⁶³ Beck (1997a):40.

hvad kogalskab gør ved dyr og mennesker, men derimod, ”hvilke aktører, ansvarlige, markeder etc., der sættes spørgsmålstejn ved og derfor muligvis bryder sammen, samt hvilke turbulenser og vanskeligt afgrænselige kædereaktioner dette både ufrivilligt og villet udløser i centrene for blandt andet den økonomiske og politiske modernisering”.⁶⁴ Viden, og håndteringen, distributionen og konsumtionen af viden om risici, er altså den kerne, hvorudfra risikosamfundet udfolder sine dynamikker og skaber sine konflikter. Det er her medierne får en væsentlig funktion som arena for kampen om at fremlægge og definere betydningen af viden:

Tilsvarende øges den samfundsmæssige og politiske betydning af *viden*, og dermed øges også betydningen af magten over de medier, hvor viden skabes (videnskab og forskning) og udbredes (massemedier). For så vidt er risikosamfundet også et *videnskabs-, medie-, og informationssamfund*.⁶⁵

Sammenfattende for teorien om risikosamfundets fremkomst er det altså et helt centralt forhold, at den videnskabelig-tekniske rationalitet og teknologien har udviklet sig fra at være positive bidragsydere til den samfundsmæssige rigdomsproduktion til en tilstand, hvor teknologien er blevet ukontrollerbar og de tekniske og andre systemer overkomplekse. Det har resulteret i en produceret usikkerhed, der danner udgangspunkt for en række rivaliserende diskurser om, hvordan potentielle risici i forbindelse med givne teknologier kan (og skal) forebygges, minimeres og kanaliseres:

Moderniseringens risici er mao. det begrebslige arrangement og den kategoriale ramme, hvorudfra beskadigelser og ødelæggelser af den civilisationsimmanente natur tematiseres samfundsmæssigt. Det er herudfra risicis gyldighed og rækkevidde fastlægges og formerne for deres fortrængning/eller bearbejdning bestemmes. [...] Den afgørende konsekvens er, at samfundet og alle dets subsystemer – økonomi, politik, familie, kultur osv. – i den højtudviklede modernitet ikke længere kan forstås som selvstændigt i forhold til naturen.⁶⁶

3.3 Anthony Giddens – risici og institutionel udlejring

Med overgangen fra Luhmann til Beck overskygger det teoretiske brud kontinuiteten, mens der ved overgangen fra Beck til Giddens i højere grad er tale om parallelitet i tankegang. De kan betragtes som korrektiver af hinanden gennem forskellige, men dog relativt tæt beslægtede perspektiver.

3.3.1 Modernitetsforståelse

Giddens' samtidsdiagnose og modernitetsanalyse er udformet via en institutionel analyse af moderniteten, der primært behandler samfundssystemets strukturelle egenskaber, eksempelvis af øko-

⁶⁴ Beck (1997b):206.

⁶⁵ Beck (1997a):63.

⁶⁶ Beck (1997a):109.

nomisk og politisk karakter. Det er et grundlæggende forhold i Giddens' modernitetsforståelse, at modernitetens i stigende grad globaliserede sociale organisationsformer er unikke i forhold til præmoderne samfund: "Modernitet refererer til de sociale livs- og organisationsformer, der voksede frem i Europa omkring 1700 og fremefter, og som efterfølgende blev mere eller mindre verdensomspændende i deres betydning".⁶⁷ Ifølge Giddens adskiller moderne samfund sig blandt andet fra præmoderne samfund ved at være kendetegnet ved en meget høj grad af dynamik. Moderne samfund er hele tiden i bevægelse og forandrer sig i et tempo og med en intensitet og dybde, der er unikt for det.⁶⁸ Inden disse dynamikker uddybes skal det, grundet afhandlingens perspektiv, fremhæves, at Giddens, ligesom Beck, også ser moderniteten som et tveægget fænomen, der dels er progressiv og vækstskebbende og dels fyldt med trusler, farer, risici:

Udviklingen af moderne sociale institutioner og deres spredning over hele verden har – i forhold til enhver præmoderne systemtype – skabt meget større muligheder for, at mennesker kan nyde en sikker og berigende tilværelse. Modernitet har imidlertid også en skyggeside, som er blevet endog meget iøjnefaldende i dette århundrede.⁶⁹

Giddens er således ikke eksklusivt orienteret mod modernitetens mulighedsdimension, men betragter det helt eksplicit som et problem for en adækvat samtidsforståelse, at det i sociologien er et uanalyseret område, at vi er konstant omgivet af sådanne usikkerheder. Det er på den baggrund Giddens skriver, at "Vi bliver nødt til at udvikle en institutionel analyse af modernitetens tveæggede karakter".⁷⁰

3.3.2 Modernitetens dynamiske aspekter

Modernitetens dynamik består i tre temaer, der er gennemgående elementer i hele Giddens' modernitetsanalyse; henholdsvis adskillelse af tid og rum, udlejningsmekanismer og modernitetens reflek-sive karakter, som her kort skal gennemgås som udgangspunkt for en uddybning af den risikoprofil, Giddens tegner af det moderne samfund.

Adskillelsen af tid og rum henviser til det faktum, at størstedelen af den sociale interaktion ikke længere foregår på samme tid og samme sted. De er blevet løsrevet fra hinanden. Hvor rum tidligere blev forstået i nær forbindelse med et lokaliseret sted, så er det i moderniteten i stadig grad blevet løsrevet fra en sådan præcist defineret geografisk bestemmelse. Hertil kommer, at sociale relationer

⁶⁷ Giddens (1994):9.

⁶⁸ Giddens (1994):22:"Vi må gøre rede for moderne institutioners ekstreme dynamik og globaliserende udstrækning samt forklare kernen i den diskontinuitet, de skaber i forhold til traditionelle kulturer".

⁶⁹ Giddens (1994):14.

⁷⁰ Giddens (1994):17.

mellem mennesker, der er fysisk adskilt og på afstand bliver mere og mere sandsynlige. Som Giddens selv formulerer det, så bliver sted fantasmagorisk.

Udlejring hænger tæt sammen med adskillelsen af tid og rum, de så at sige betinger hinanden gensidigt, og er hos Giddens betegnelsen for, ”at sociale relationer løftes ud af lokale interaktionskontekster og restruktureres på tværs af uafgrænsede tid-rum-afstande”.⁷¹ Giddens skriver om to typer udlejningsmekanismer, hvoraf kun den anden om ekspertsystemer har direkte betydning for den nedenstående del om risiko. I dagligdagen er vi konstant omgivet af en række ekspertsystemer af teknisk art eller faglig ekspertise, der i dag håndterer størstedelen af vores materielle og sociale omgivelser. Vi har ikke umiddelbart nogen viden om ekspertsystemernes funktionsduelighed, men vi er nødt til at have til og stole på dem. Et eksempel er trafikken, hvor vi forlader os på blandt andet bilens, vejenes, lyskrydsenes sikkerhed, men hvor kun de allerfærreste har den fornødne tekniske indsigt til at forholde sig til hvorfor og hvorvidt, man nu også kan stole på disse systemer. Det er imidlertid svært, for ikke at sige umuligt, at komme igennem den moderne hverdag, hvis man ikke stoler på og har tillid til ekspertsystemerne, selv om man ikke besidder den nødvendige specialviden, der skal til at gennemskue dem.

Modernitetens refleksivitet henfører til den regelmæssige brug af viden, som både individer og institutioner hele tiden indsamler og bruger til at forandre samfundet. ”Refleksiviteten i det moderne samfund består i, at sociale praksiser konstant undersøges og omformes i lyset af de indstrømmende informationer om de samme praksiser, og at deres karakter således ændres grundlæggende”.⁷² Dette fører til en paradoksalmønde dobbeltheds, hvor vi for så vidt lever i en verden, der er konstitueret via anvendt viden, men samtidig også en verden, hvor der aldrig er sikkerhed for, at denne viden ikke vil blive revideret i lyset af nyindkommen viden. Et videnskrav kan derfor ikke længere være viden og sandhed i absolut forstand, fordi vi konstant oplever, at videnskabelige undersøgelser anfægtes og revurderes af nye videnskabelige undersøgelser.

3.3.3 Modernitetens risikoprofil

Et kardinalpunkt i Giddens’ forståelse af modernitetens risici og det risikomiljø, der er kommet til at eksistere, er, at udlejningsmekanismerne har revet en række ting og funktioner ud af specifikke grupper eller personers kontrol. Derved skabes en række nye risici, fordi den lokale kontrol med arbejdsopgaver og ressourcer er væk, hvorfor disse ikke længere kan struktureres på lokalt niveau

⁷¹ Giddens (1994):26.

⁷² Giddens (1994):39.

til at imødegå utilsigtede tilfældigheder.⁷³ Vi er således underlagt en række mekanismer, der på en og samme tid er uden for vores kontrol, men som uundgåeligt trænger ind i vores hverdagsliv. Dertil kommer, at sikkerhed nærmest er en umulighed grundet modernitetens reflektive karakter, hvor ingen viden kan siges at være stabil men snarere labil, idet det vi 'ved' i dag, potentielt kan være forkert i morgen. Det gælder også i forhold til den sikkerhed, eller mangel på samme, vi har i dag. I moderniteten er det et eksistentielt grundvilkår, at man må forudse ubekendte, risikable, morgendage: "Abstrakte systemers indtrængen i hverdagslivet indebærer, sammen med den dynamiske karakter, der er karakteristisk for viden, at der siver en risikobevisthed ind i stort set alle menneskers handlinger".⁷⁴

At vi ikke kan undslippe ekspertsystemerne er en ting, men særligt betydningsfuldt i forhold til denne afhandlings perspektiv er det altså, at vi ikke har mulighed for at forstå og derved kontrollere dem, for at gardere os imod de fejl, der uundgåeligt vil opstå i ethvert system og enhver organisation. På den måde trænger risici uundgåeligt ind på os. I modsætning til tider, hvor uforudsete hændelser kunne udlægges religiøst eller henføres til Fortuna, så er der i dag tale om risici, der hidrører fra udlejringen af ekspertsystemer, vi selv har skabt:

[...] det at overveje og bedømme risici under modernitetens betingelser er blevet et mere eller mindre altid tilstedeværende element for såvel lægfolk som eksperter på særlige områder, og [...] denne risikovurdering har en delvis umålelig karakter. Man må være opmærksom på, at vi alle er lægfolk i forhold til langt de fleste af de ekspertsystemer, som trænger ind i vores daglige aktiviteter. Den tiltagende specialisering foregår samtidig med moderne institutioners ekspansion, og en yderligere indsnævring af specialisterområderne synes at være en uundgåelig konsekvens af den teknologiske udvikling [...] Modernitetens risikoklima er derfor foruroligende for alle. Ingen kan undslippe.⁷⁵

⁷³ Giddens (1994).109ff.

⁷⁴ Giddens (1996):134.

⁷⁵ Giddens (1996):148.

Kapitel 4. Diskursanalyse

[d]et er en stringent anvendelse af teori og metode, som legitimerer videnskabeligt produceret viden. Det er ved at se verden gennem en bestemt teori, at man kan fremmedgøre sig fra nogle af sine selvfølgeligheder og stille andre spørgsmål til materialet, end man kan gøre ud fra sin hverdagsforståelse.⁷⁶

Louise Phillips & Marianne Winther Jørgensen

4.1 Diskurs og diskursanalyse – polyvalente plusbegreber

“What exactly is discourse, anyway?”,⁷⁷ spørger Teun van Dijk som indledning til en antologi om diskursanalyse. Spørgsmålet er både relevant og nødvendigt, men også kompliceret fordi det ønsker afklaring af et begrebsindhold, hvorom der nærmest hersker lige så stor terminologisk uklarhed og mangel på teoretisk (konsensus)definition, som begrebet synes at finde anvendelse i en række forskellige analyser, der forenes i et fælles ønske om at lade sig indskrive inden for den samme overordnede begrebsforståelse – som diskursanalyser.⁷⁸ I oversigtsværker finder man typisk overordnede diskursdefinitioner som de følgende:

[O]ftest dækker ordet 'diskurs' over en eller anden ide om, at sproget er struktureret i forskellige mønstre, som vores udsagn følger, når vi agerer inden for forskellige sociale domæner.⁷⁹

'Discourse' ... refers to language in use, as a process which is socially situated. However ... we may go on to discuss the constructive role of either spoken or written discourse in structuring areas of knowledge and the social and institutional practices which are associated with them. In this sense, discourse is a means of talking and writing about and acting upon worlds, a means which both constructs and is constructed by a set of social practices within these worlds, and in so doing both reproduces and constructs afresh particular social-discursive practices [...].⁸⁰

Fællesnævneren er betoningen af sprogets afgørende rolle som skaber af betydning i konstitueringen af social orden og som strukturering for handling inden for denne orden. Men sådanne definitioner kan kun i bedste fald betragtes som meta-betragtninger, og desværre bruges ordet begrebet diskurs ofte i videnskabelige tekster uden yderligere præcisering af dets indhold. Der er gået mode i at lave diskursanalyse. Dette har medført, at diskursbegrebet er blevet mudret, fordi det derved bliver uklart, hvilken type diskurs, eller analytisk genstand, de forskellige diskursanalyser egentlig

⁷⁶ Jørgensen og Phillips (1999):33.

⁷⁷ Van Dijk (1997):1.

⁷⁸ Bell & Garrett (1998:2):”[t]he problem of terminological clarity. There is a conspicuous lack of agreement on definitions of both *discourse* and *text*”. Van Dijk (1997:1):”[t]he notion of discourse is essentially fuzzy”.

⁷⁹ Jørgensen & Phillips (1999):9.

⁸⁰ Jaworski & Coupland (1999):3.

analyserer.⁸¹ På et kontinuum spænder de forskellige typer diskursanalyser mellem to poler bestående af henholdsvis tekstnær og samfundsorienteret diskursanalyse, hvor førstnævnte anskuer diskurs som noget konkret i form af for eksempel tekst eller tale, mens sidstnævnte er mere abstrakt og lægger det analytiske snit på en given historisk periodes overordnede værdisystemer, som ikke manifesteres eksplicit på det tekstuelle mikroniveau.⁸² I bogen *Diskurs og Konstruktion* har Nils Bredsdorff sammenfattet problematikken om spændet mellem diskursbegrebets mange analytiske niveauer således:

Det største problem for en debat om diskursanalyserne er diskursbegrebets flydende konturer og status. Afhængigt af hvilken type diskursanalyse, der konkret er tale om, varierer diskursbegrebet i en sådan grad, at det kan betyde en tekstbaseret samling udsagn [...] til en samfundsklasses samlede omverdensforståelse og handlen fremanalysert fra alskens kilder, tekster, billeder, optegnelser og handlinger.⁸³

Diskursbegrebsforvirringen hænger snævert sammen med, at diskursanalysen, som nyt videnskabeligt paradigme, er opstået som en hybrid på grænserne mellem en række forskellige discipliner⁸⁴, og at diskursbegrebet derved er kommet til at fungere som samlebegreb for en række forskellige videnskabsteoretiske strømninger og faglige traditioner.⁸⁵ Inden for de sidste ti år har diskursanalysen fået sit store gennembrud inden for både humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning, men den danske reception af diskursanalysens internationale hovedskikkelser er endnu ikke udmundet i nogen tilnærmelse til konsensus, måske snarere tværtimod. Diskursanalyse har endnu karakter af et paraplybegreb, som rummer et multiplum af tværfaglige og multidisciplinære tilgange⁸⁶, der bliver bragt i anvendelse til en mængde forskelligartede typer analyse.⁸⁷ Den ovenstående gennemgang har haft som formål at påpege nogle overordnede problematikker, der gør sig gældende. Det er afgørende, at man forholder sig til disse, når intentionen er anvendelse af diskursanalyse som metode i en videnskabelig sammenhæng. Den stringente anvendelse af teori og metode, som betingelse for den videnskabelige videns legitimitet, kan ikke opnås, hvis der flirtes ukritisk med et mode- og kodeord som diskursanalyse, uden at man samtidig gør sig de metodiske problemstillinger klart. Dis-

⁸¹ Jf. Jørgensen og Phillips (1999):9.

⁸² "Concepts of discourse thus range from the most narrow textlinguistic description [...] to macroconcepts which attempt to define theoretically ideological clusters or 'discursive formations' which systematically organize knowledge and experience [...]". Fra *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought*, 2nd edition (Blackwell Publishing 2003). Opslaget discourse side 164.

⁸³ Bredsdorff (2002):21.

⁸⁴ Van Dijk (1997).

⁸⁵ Bredsdorff (2002):10.

⁸⁶ Jf. Burr (1998:162): "the term 'discourse' analysis is an umbrella which covers a wide variety of actual research practices with quite different aims and theoretical backgrounds."

⁸⁷ Jf. Larsen og Munksgård (2002):75.

kursanalyse er et polyvalent plusbegreb, der kræver specifik og argumenteret betydningsudfyldning i konkrete empiriske analyseprojekter.

4.2 Når plusbegrebet skal defineres og udfyldes

I *Diskursanalyse som teori og metode* fremgår det, at ”selvom diskursanalyse kan bruges på alle mulige områder, kan den *ikke* sættes ind i en hvilken som helst teoretisk ramme. Det er afgørende, at man ikke bruger diskursanalysen som en analysemetode løsrevet fra det teoretiske og metodiske grundlag”.⁸⁸ Vejen frem til konceptuel klarhed og metodisk stringens i det enkelte diskursanalyseprojekt må derfor være: 1) Demonstreret kendskab til den eller de anvendte teoriers filosofiske antagelser om sprogets rolle i konstruktionen af verden, deres teoretiske modeller, metodologiske retningslinier og sproganalytiske teknikker⁸⁹, samt 2) en kritisk refleksion over teorien eller teoriernes analytiske styrker henholdsvis svagheder efterfulgt af en empirisk orienteret operationalisering i forhold til det konkrete projekt. Derfor følger i næste afsnit en introducerende gennemgang af de primære filosofiske antagelser, de fleste diskursanalytikere mere eller mindre uproblematisk vil vedkende sig. Dette skaber rammen for en efterfølgende kritisk og diskuterende fremstilling af to forskellige grene inden for det brede diskursanalysefelt, der vil danne specialets metodiske rygrad. Det drejer sig om henholdsvis *diskursteori*, som den er formuleret af Ernesto Laclau og Chantal Mouffe samt *kritisk diskursanalyse* i den variant, Norman Fairclough repræsenterer. Afsluttende foretages en sammentænkning af de to traditioner for at opstille et diskursbegreb for den resterende del af afhandlingen.

4.3 Filosofisk og teoretisk begrebsramme

Diskursteori og *kritisk diskursanalyse* afviger fra hinanden på parametre som vægtning af empiri, analytisk fokus og abstraktionsniveau, hvortil kommer uenighed om diskursernes rækkevidde, det vil sige, hvorvidt diskurserne fuldt ud konstituerer det sociale, eller om de også selv er konstituerede af andre aspekter af det sociale. De er dog ’enige’ på et fundamentalt niveau, da de begge har et socialkonstruktivistisk udgangspunkt, der omhandler forholdet mellem viden og social handling samt inspiration fra poststrukturalistisk sprogfilosofi om verdens konstitution via sproget. Socialkonstruktivistiske analysetilgange er både mangfoldige og forskellige⁹⁰, hvilket nærmest i sig selv gør det til

⁸⁸ Jørgensen og Phillips (1999):12.

⁸⁹ Jf. Jørgensen og Phillips (1999):12.

⁹⁰ Jf. Hjort (1997):10.

en konstruktion at give en samlet beskrivelse, der yder alle retfærdighed. I bogen *An introduction to social constructionism*⁹¹ har Vivien Burr dog opregnet fire karakteristika, der synes at samle feltet, og kendetegner både diskursteori og kritisk diskursanalyse.⁹² Disse er 1) en kritisk indstilling over for objektive sandheder om verden og virkeligheden, hvorfor vi kun kan forstå verden gennem kategorier, som vi selv skaber. 2) En opfattelse af at viden altid er historisk og kulturelt indlejret, og at denne viden derfor altid er historisk og kulturelt specifik og kontingent. 3) Der er en sammenhæng mellem viden og sociale processer samt, 4) der er sammenhæng mellem viden og social handling, hvorfor viden påvirker social handling, og således at denne handling igen reflekterer tilbage på vores opfattelse af verden.⁹³ I samlet form hævder socialkonstruktivismen et tankesæt, der fokuserer på dialektiske relationer mellem på den ene side viden og på den anden side social handling. Socialkonstruktivismen trækker bredt på fransk poststrukturalistisk teori, ligesom de fleste diskursanalyser også er inspirerede af strukturalistisk og særligt poststrukturalistisk sprogfilosofi, der hævder opfattelsen, at adgang til virkeligheden altid går gennem sproget. Påstanden er ikke, at den fysiske verden ikke eksisterer, derimod er det udgangspunktet, at denne fysiske virkelighed først får betydning gennem sproglig repræsentation, gennem diskurs:

Sproget er således ikke bare en kanal, hvorigennem information om underliggende sindstilstande og adfærd formidles eller fakta om verden kommunikerer, sproget er derimod en 'maskine', der *konstituerer* den sociale verden. Det gælder også for konstitueringen af sociale identiteter og sociale relationer. Hermed er forandring i diskurs også en af de måder, hvorpå det sociale forandres.⁹⁴

Denne systemiske sprogopfattelse udspringer af Saussures strukturalistiske sprogvidenskab, der hævder tilfældighed i forholdet mellem sprog og virkelighed, fordi verden ikke selv bestemmer sin betydning, den opstår først via vores sociale konventioner om den, når bestemte ting forbindes med bestemte tegn. I den optik er der ingen logisk korrelation mellem vores ord for en genstand og genstanden selv. Saussures tilgang er videre, at det enkelte ords eller tegns betydning stammer fra deres forhold til andre tegn, eller mere præcist at tegn opnår deres unikke værdi qua deres forskellighed fra andre tegn. Derved er de enkelte ord i et sprogsystem spændt ud i et netværk af ord, som de er forskellige fra, og hvor de altså opnår specificitet gennem forskelligheden fra de andre ord. Dette netværk af tegn antages som fast og uforanderligt. Poststrukturalismen har overtaget den saussureske traditions opfattelse af, at tegnene får betydning gennem hinanden i netværkets struktur, men i

⁹¹ Burr bruger termen konstruktionisme og ikke konstruktivisme for ikke at få sin position forvekslet med socialpsykologen Jean Piaget konstruktivistiske teori. I den nærværende sammenhæng bruges altså begrebet konstruktivisme, da det ellers forekommer at være det mest anvendte.

⁹² Jf. Jørgensen og Phillips (1999):13.

⁹³ Burr (1995):3-5.

⁹⁴ Jørgensen & Phillips (1999):18.

en modificeret form, som kritiserer tanken om sprogstrukturens uforanderlighed. I den poststrukturalistiske udformning får ord stadig betydning ved at være forskellige fra andre ord, men de kan have forskellig betydning afhængigt af den konkrete sammenhæng, de indgår i. Dette medfører, at ord ikke kan fikseres i én bestemt betydning, men at de derimod kan indgå i en række forskellige sammenhænge, og antage forskellige betydninger afhængigt af den konkrete sammenhæng, og de ord, de i sammenhængen er forskellige fra. Poststrukturalismen introducerer ikke det rene anarki i en opløsning af strukturer i sproget, men indfører, at strukturer er kontingente og ikke eksisterer i en enkelt modsigelsesfri form. Dermed kan man sige, at poststrukturalismen indstifter en grundlæggende labilitet i det sociale, fordi positionen hævder, at betydninger aldrig kan fæstnes endegyldigt, men altid vil være til forhandling.⁹⁵

4.4 Diskursteori

Diskursteorien er opbygget omkring en sammenstyknig af henholdsvis poststrukturalismens betydningsteori og marxistisk teori om det sociale med inspiration fra Karl Marx, Louis Althusser og Antonio Gramsci. Disse to traditioner sammensmeltes i en samlet teoridannelse, der forstår hele det sociale felt som et som et væv af betydningsdannelse, ”som en diskursiv konstruktion, hvor alle sociale fænomener i princippet kan analyseres med diskursanalytiske redskaber”.⁹⁶ Det strukturerende princip i diskursteorien er et grundlæggende kamp- eller konfliktperspektiv, der antager, at sociale fænomener aldrig er endeligt færdige, hvorfor udgangspunktet er, at betydninger aldrig kan fastlægges endegyldigt. Dette giver plads til en permanent situation af sociale kampe om diskursive definitioner af samfundet. Ærindet er at vise sprogets altafgørende rolle i skabelsen af politiske konflikter og samfundsmæssige dominansforhold.⁹⁷

Laclau og Mouffes diskursbegreb, som det fremstilles i hovedværket *Hegemony and Socialist Strategy*, befinder sig på et relativt abstrakt niveau og er som sådan ikke umiddelbart intuitivt tilgængeligt. Indledende skal to vigtige antagelser slås fast. For det første at sproget er helt centralt, fordi det alene er sproget, der er i stand til at tilføre den sociale virkelighed betydninger, og for det andet at sproget ligeledes er centralt på et rent erkendelsesanalytisk plan, fordi erkendelse og forståelse af den sociale verden kun kan finde sted via de begreber, der eksisterer i sproget eller opfindes til lejligheden.⁹⁸

⁹⁵ Jørgensen & Phillips 1999:kapitel 1.

⁹⁶ Jørgensen og Phillips (1999):34.

⁹⁷ Thomsen (2000):179.

⁹⁸ Thomsen (2000):182.

Der eksisterer ikke noget skel mellem diskursive og ikke diskursive fænomener i diskursteoriens diskursbegreb. Der er tale om totaliserende begreb, som underordner alle fænomener den samme diskursive logik, hvorved diskurser er fuldt ud konstituerende for vores verden, eller, i en anden formulering, at den fysiske virkelighed er helt socialt overlejet. Dette betyder ikke, at diskursteorien ophæver skellet mellem en fysisk og social verden, men at vi kun har adgang til denne fysiske virkelighed, som den formidles gennem diskurser, det vil sige gennem sociale klassifikationssystemer i en kulturel kontekst.⁹⁹ En diskurs konceptualiseres som en fastlæggelse af betydning inden for et bestemt domæne. I formuleringen af diskursers strukturelle opbygning betjener Laclau og Mouffe sig af en række teoretiske begreber, der fremgår af følgende passage:

[W]e will call *articulation* any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice. The structured totality resulting from the articulatory practice, we will call *discourse*. The differential positions, insofar as they appear articulated within a discourse, we will call *moments*. By contrast, we will call *element* any difference that is not discursively articulated.¹⁰⁰

Diskursens tegn betegnes momenter, der alle indgår i et system, hvor hvert tegns betydning er bestemt af deres indbyrdes relationer, hvilket vil sige, at tegnene opnår deres betydning ved at være forskellige fra hinanden på bestemte måder. En diskurs etableres gennem udkrystallisering af betydning omkring en række privilegerede tegn, såkaldte nodalpunkter, der nærmest fungerer som et slags centrum i diskursen, og som de øvrige tegn i diskursen ordnes omkring og får betydning i forhold til.¹⁰¹ Man kan sige, at nodalpunkterne repræsenterer en slags symbolske navigationscentre, der fungerer kraftigt styrende for den meningsdannelse, der finder sted inden for de etablerede diskurser.¹⁰² Hvor et nodalpunkt således er begrebet for et krystalliseringspunkt inden for en bestemt diskurs, anvendes begrebet flydende betegner om de tegn, som forskellige diskurser rivaliserer om at meningsudfylde på hver deres måde. Flydende betegnere er diskursteoriens begreb for tegn, der er særligt åbne for forskellige betydningstilskrivninger, og som dermed er meget åbne for betydningsforskydninger. Man kan sige, at nodalpunkter er flydende betegnere, hvor nodalpunktet er et krystalliseringspunkt i den enkelte diskurs, mens begrebet om den flydende betegner refererer til den kamp, der foregår mellem forskellige diskurser om vigtige tegn. Således kan nodalpunkter og flydende betegnere ses som betegnelser for samme tegn, hvor nodalpunkter fokuserer på diskursers konstituering, mens flydende betegnere henfører til betydningsændringer i diskursen.

⁹⁹ Jørgensen og Phillips (1999):28f, 45ff.

¹⁰⁰ Laclau & Mouffe (1999):105.

¹⁰¹ Laclau & Mouffe (1999:112):” Any discourse is constituted as an attempt to dominate the field of discoursivity, to arrest the flow of differences, to construct a centre. We will call the privileged points of this partial fixation, *nodal points*.

¹⁰² Jf. Thomsen (2000):185.

En diskurs etablerer sig ved en entydig fastlæggelse af tegnene som momenter, hvilket finder sted ved at udelukke de betydninger, tegnene ellers kunne have haft. I en anden formulering konstituerer en diskurs sig altså ved en reduktion eller udelukkelse af de betydninger, tegnene kunne have haft, samt de måder, hvorpå de kunne have stået i relation til hinanden. Dermed bliver en diskurs at forstå som en udelukkelse af mulige betydninger. Alle de muligheder, diskursen udelukker, benævnes som det diskursive felt, hvilket således bliver fællesbetegnelsen for alle de muligheder, den enkelte diskurs udelukker for at skabe entydighed.¹⁰³ En diskurs eksisterer på den måde i forhold til det diskursive felt, der altså indeholder den pluralitet af muligheder, som den givne diskurs ignorerer. Der er således to metabegreber på spil; henholdsvis diskursen, som er begrebet for den enkelte entydige betydningsfastlæggelse og det diskursive felt, der er begrebet for alt det, der ikke er plads til i den enkelte diskurs. En diskurs er, ifølge Laclau & Mouffe, altid i fare for at blive undermineret af det diskursive felt, det vil sige, at entydigheden i diskursens tegn vil blive forstyrret af det diskursive felts mange andre betydningsmuligheder. Disse flertydige tegn kaldes for *elementer*. Med denne uddybning af Laclau & Mouffes begrebsdefinitioner kan diskursbegrebet genformuleres på en mere præcis og stratificeret formel end den ovenstående:

En diskurs forsøger at gøre elementerne til momenter ved at reducere deres flertydighed til entydighed. Med diskursteoretiske begreber er diskursen en lukning (*'closure'*), et midlertidigt stop i tegnenes betydningsglidninger. Men lukningen er aldrig total [...] den entydige diskurs kan aldrig fikseres så fuldstændigt, at den ikke kan undergraves og forandres af det diskursive felts flertydighed.¹⁰⁴

Selvom en diskurs præciseres som betydningsreduktion fra flertydighed til entydighed, må dette ikke fortolkes i absolutte termer. Der vil altid kun være tale om midlertidige betydningsfikseringer, fordi der til hver en tid vil eksistere andre betydningsmuligheder, der kan udfordre og muligvis ændre diskursens struktur. Her bliver den poststrukturalistiske inspiration helt eksplicit, idet én diskurs altså aldrig vil kunne etablere sig så fuldstændigt, at den bliver den eneste diskurs, som strukturerer det sociale. Der vil altid være kamp om betydningsfastlæggelse, og den enkelte diskurs vil altid være i kamp med andre diskurser om at definere virkeligheden og om at sætte retningslinier for social handlen. Diskursteoriens opfattelse af det sociale som diskurs er således præget af kontingens snarere end permanens.

¹⁰³ Laclau & Mouffe (1999:111):” But we have just seen that such a system only exists as a partial limitation of a ‘surplus of meaning’ which subverts it. Being inherent in every discursive situation. This ‘surplus’ is the necessary terrain for the constitution of every social practice. We will call it the field of discursivity.

¹⁰⁴ Jørgensen & Phillips (1999):38.

4.5 Kritisk diskursanalyse

Kritisk diskursanalyse er dels betegnelsen for en relativt bred og løs retning inden for diskursanalysen og dels betegnelsen for den tilgang, den engelske lingvist Norman Fairclough har udviklet. I det følgende vil fokus udelukkende være på Faircloughs tilgang, fordi den repræsenterer en særdeles udviklet både teori og metode til forskning i relationen kommunikation, kultur og samfund. I modsætning til diskursteorien er Faircloughs kritiske diskursanalyse repræsentant for en eksplicit tekstorienteret diskursanalyse, der dog har et tværfagligt udgangspunkt og søger at sammenkoble tre traditioner, henholdsvis lingvistik, makro- og mikrosociologi. Faircloughs baggrund er lingvistikken, men han ønsker at kombinere tekstanalysen med socialanalyse for derved at kunne påpege forbindelseslinierne mellem teksterne og samfundsmæssige strukturer og processer.¹⁰⁵ Den kritiske diskursanalyses formål er analyse af lingvistisk-diskursive aspekter af sociale og kulturelle fænomener og forandringsprocesser i sen-moderniteten. Særligt er Fairclough fokuseret på analyse af hegemoni og ideologi:

By 'critical' discourse analysis I mean discourse analysis which aims to systematically explore [...] relationships of causality and determination between (a) discursive practices, events and texts, and (b) wider social and cultural structures, relations and processes; to investigate how such practices, events and texts arise out of and are ideologically shaped by relations of power and struggles over power; and to explore how the opacity of these relationships between discourse and society is itself a factor securing power and hegemony.¹⁰⁶

I den kritiske diskursanalyses diskursbegreb er der to helt afgørende forskelle i forhold til Laclau og Mouffes diskursteori, hvor den første har at gøre med diskursernes indhold og den anden med deres omfang. I Faircloughs terminologi består diskurs udelukkende af lingvistiske elementer som for eksempel verbal og skreven sprogbrug samt visuelle repræsentationer¹⁰⁷, og dernæst opererer Fairclough med en distinktion mellem diskursive praksisser og andre sociale praksisser og ser et dialektisk forhold mellem dem. I modsætning til diskursteorien fremstiller den kritiske diskursanalyse et diskursbegreb, hvor diskurs på samme tid både konstituerer og er konstitueret af det sociale, og hvor diskurs og sociale dimensioner uden for diskursen altså reproducerer og forandrer hinanden i en gensidig påvirkning. Det antages altså, at der eksisterer samfundsmæssige fænomener uden for det rent lingvistisk-diskursive niveau, det vil sige fænomener, der ikke kan reduceres til diskurs. "Critical discourse analysis explores the tension between these two sides of language use, the socially shaped and the socially constitutive, rather than opting one-sidedly for one or the

¹⁰⁵ Jørgensen & Phillips (1999):72-78.

¹⁰⁶ Fairclough (1995b):132-133.

¹⁰⁷ Chouliaraki & Fairclough (1999):38, Fairclough (1995a):54.

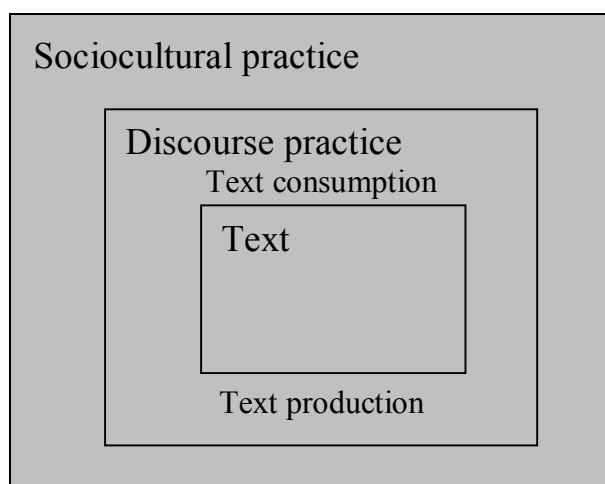
other”.¹⁰⁸ Faircloughs ønske er at undgå en position, hvor hele det sociale felt reduceres til blot at være en diskursiv konstruktion:

Many of those who have worked with the concept of discourse have ended up seeing the social as nothing but discourse, i.e., in a ‘discourse idealism’ [...] We believe that it is important for critical social science to incorporate discourse in its theorising, but to do so in a non-idealistic way that does not reduce social life to discourse.¹⁰⁹

I den kritiske diskursanalyses optik har enhver sprogbrug altid på samme tid tre funktioner; henholdsvis en identitetsfunktion, en ’relationel’ funktion og en ideationel funktion fordi den bidrager til at konstruere 1) sociale identiteter, 2) sociale relationer mellem de aktører, der indgår i sprogborgen og 3) videns- og betydningssystemer om, hvordan verden ser ud og hænger sammen. Når en given diskurs skal analyseres er der for analytikeren to essentielle og komplementære fokuspunkter:¹¹⁰

- *den kommunikative begivenhed*, som er det konkrete artikulerede tilfælde af sprogbrug som for eksempel en avisartikel, radio- eller tv-program og
- *diskursordenen*, som er den samlede mængde af diskurstyper, der bringes i anvendelse inden for et socialt domæne.

Alle former for sprogbrug er en kommunikativ begivenhed, der indeholder tre forskellige dimensioner, henholdsvis *tekst*, *diskursiv praksis* og *social praksis*. Disse tre analytiske niveauer har Fairclough opstillet i en tredimensionel model, der er gengivet nedenfor.¹¹¹

Ifølge Fairclough skal alle tre niveauer inkorporeres i en konkret diskursanalyse af en kommunikativ begivenhed. Der skal altså foretages analyse af tekstens egenskaber, de produktions- og konsumptionsprocesser hvori teksten bliver til samt den sociale og kulturelle kontekst, som den kommunikative begivenhed er en del af. Derved får det midterste niveau, diskursiv praksis, en medierende funktion mellem det tekstuelle mikroniveau og det

¹⁰⁸ Fairclough (1995a):55.

¹⁰⁹ Chouliaraki & Fairclough (1999):28.

¹¹⁰ Fairclough (1995a):56ff.

¹¹¹ Modellen er gengivet fra Fairclough (1995a):59.

overordnede samfundsmæssige makroniveau. ”Det centrale formål med den kritiske diskursanalyse er at kortlægge forbindelserne mellem sprogbrug og social praksis”.¹¹² Den opfattelse Fairclough her fremlægger af, at tekstanalyse alene ikke er tilstrækkelig som diskursanalyse, tages i afhandlingen ad notam som en både korrekt indvending og som et korrektiv til diskursanalyser, der ikke i tilstrækkelig grad belyser forbindelserne mellem tekstniveauet og de samfundsmæssige og kulturelle processer, det er en del af. Det er her positionen, at det er nødvendigt med en samlet forståelse af de tre led, der er indeholdt i den ovenstående model. Det forrige kapitel har allerede aftegnet det sociologiske makroniveau gennem Luhmann, Beck og Giddens, hvorved der er skabt en relevant social praksis at forstå de teknologiske risici som sociale problemer ud fra, og i næste kapitel vil modellens mellemste led, diskursiv praksis, blive behandlet i en analyse af medier og risici.

Udover den kommunikative begivenhed er begrebet om diskursorden også blevet introduceret ovenfor. Hos Fairclough er der her tale om et netværksbegreb, hvor alle de forskellige diskurser, der bliver anvendt inden for et socialt domæne, søges indfanget i det samme begreb, diskursordenen:

[n]etworks which I shall call ‘orders of discourse’. The order of discourse of a social institution or social domain is constituted by all the discursive types which are used there. The point of the concept ‘order of discourse’ is to highlight the relationships between different types in such a set [...] whether, for instance, a rigid boundary is maintained between them, or whether they can easily be mixed together in particular texts.¹¹³

Diskursordenen kan dermed også formuleres som den samlede sum af diskurser, der er blevet anvendt inden for det samme sociale område.

4.6 Diskurs, diskursorden, diskursivt felt

Laclau og Mouffes primære formål i *Hegemony and Socialist Strategy* er fortrinsvis teoriudvikling. Derfor leverer de heller ikke mange redskaber til diskursanalyser, der er mere empirisk orienterede end diskursteoriens abstraktionsniveau. ”Derfor kan deres teori med fordel kombineres med inspiration fra andre forfattere”.¹¹⁴ Det vil i den konkrete sammenhæng sige Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse, der har en stor styrke, fordi den opererer med et multistrategisk analyseapparat, der sammentænker begge poler i ’diskursanalysernes kontinuum’, henholdsvis det tekstuelle mikro-niveau på den ene side og det samfundsmæssige makroniveau på den anden. Hvor diskursteorien således leverer det strengt *diskursteoretiske* bidrag til en forståelse af diskursers interne konstituti-

¹¹² Jørgensen og Phillips (1999):82

¹¹³ Fairclough (1995a):55.

¹¹⁴ Jørgensen og Phillips (1999):34.

on, har den kritiske diskursanalyse konkrete analytiske værktøjer til udførelse af empirisk diskursanalyse. I det følgende er der tale om en operationalisering, hvor de centrale diskursteoretiske begreber vil blive brugt sammen med Faircloughs tredimensionelle mediediskursmodel, der vil blive anvendt som en strukturerende diskursanalytisk ramme for den resterende del af afhandlingen. Begge retninger har imidlertid nogle problematiske antagelser, der skal påpeges inden opstillingen af et diskursbegreb for afhandlingen, som går på tværs af diskursteorien og den kritiske diskursanalyse. I diskursteorien betegner diskurs som sagt den fastlagte betydning i forhold til alle de betydninger, som udelukkes og derfor henvises til det diskursive felt. Det er dog stadig uklart om det diskursive felt så blot består af et helt uoverskueligt konglomerat af potentielle betydningsdannelser, der alle er lige sandsynlige, eller om det diskursive felt i sig selv er struktureret af de givne konkurrerende diskurser. En kritik af Fairclough er en uklar skelnen mellem det diskursive og det ikke diskursive. De to begreber står i dialektisk forhold til hinanden, men hvordan skal man i praksis skelne mellem det ene og det andet begreb, når de netop står i dette gensidigt betingende forhold til hinanden?¹¹⁵ Der gives ingen anvisninger på overvindelse af den problematik. Faircloughs distinktion mellem diskurs/ikke diskurs forekommer imidlertid mere overbevisende end den markante kontingens, der ligger implicit i diskursteoriens opfattelse af, at hele det sociale felt i princippet kan anskues og analyseres som diskurs. Diskursteorien har ingen plads til nogen form for social permanens, ligesom det også helt overses, at der i samfundet eksisterer en række strukturelle forhold, der ikke synes at kunne reduceres til et rent diskursivt niveau. For eksempel er det ikke alle aktører eller grupper, der har lige adgang til at artikulere mening i medierne, og det er derfor nødvendigt at medtænke et strukturelt domæne, der nok er socialt skabt, men dog svært at ændre på.¹¹⁶ Elitepersoner som politikere har lettere ved at komme i medierne end såkaldt almindelige mennesker. Hvad angår et operationaliseret diskursbegreb på tværs af tilgangene tilslutter denne afhandling sig Marianne Jørgensen og Louise Phillips, der foreslår en hierarkisk sammenkædning af begreberne, hvor Faircloughs begreb om diskursorden installeres mellem diskursteoriens begreber om diskurs og det diskursive felt. I en sådan begrebskonstruktion bliver diskursordenen dermed det sociale rum, hvor forskellige diskurser dækker samme område, som de kæmper om at meningsudfylde på hver sin måde, hvorved der kommer tre begreber i spil i forholdet mellem den enkelte diskurs og dens ydre:

¹¹⁵ Jørgensen & Phillips (1999):101ff.

¹¹⁶ Chouliaraki & Fairclough (1999):120f, Jørgensen & Phillips (1999):38f, 67ff.

'Diskurs' er stadig begrebet for en strukturering af et vist domæne i momenter. Diskursen struktureres altid ved at lukke andre betydningsmuligheder ude og dette generelle ydre er 'det diskursive felt'. 'Diskursorden' betegner derimod to eller flere diskurser, der hver især forsøger at etablere sig i det samme domæne. Diskursordenen er altså navnet på et potentielt eller faktisk område for diskursiv konflikt.¹¹⁷

Det diskursive felt er således lig med al mulig udelukket betydningsdannelse, mens diskursordenen bliver begrebet for den fælles platform for forskellige diskurser, hvor diskurserne er de mere entydige betydningsmønstre inden for diskursordenen. I en konkret empirisk diskursanalyse bliver spillet og særligt kampen mellem de forskellige diskurser i en given diskursorden således til et af kardinalpunkterne. Denne præcisering løser imidlertid ikke det rent praktiske spørgsmål om, hvordan man afgrænser en diskurs, ej heller en diskursorden. Marianne Jørgensen og Louise Phillips foreslår, at man anskuer diskurs som et analytisk begreb, der afgøres strategisk i forhold til forskningsspørgsmålet, hvorved diskurs bliver til en slags ramme for undersøgelsen, man som forsker lægger ned over virkeligheden.¹¹⁸ I den optik er diskurser altså ikke selvstændigt eksisterende størrelser, der blot venter på analytisk afdækning, men derimod udtryk for en analytisk operation i forhold til en given analytisk målsætning. Med hensyn til at definere en diskursorden, så skriver Phillips og Jørgensen videre, at "Når det handler om at finde og dokumentere en diskursorden, er diskursteoriens begreb om flydende betegnere et godt redskab. De flydende betegnere, som forskellige aktører søger at investere med forskelligt indhold, kan nemlig ses som indikatorer på diskursordner".¹¹⁹ At en betegner er flydende viser nemlig, at ingen enkelt diskurs har præsteret en entydig fastlæggelse af dens betydning, men derimod at flere diskurser er samlet i et forsøg på at erobre den. Diskursordenen udgøres så af de pågældende diskurser og deres indbyrdes relationer. Jørgensen og Phillips bruger selv et eksempel, hvor den flydende betegner demokrati kan pege på en diskursorden af politiske diskurser, der søger at definere demokratibegrebet på hver sin måde. I kapitlet *Empiri og teoretisk operationalisering* vil det fremgå, hvordan "Dansen om mobilantenne" kan anskues som en sådan diskursorden, hvor en række forskellige diskurser er i konflikt om betydningstilskrivningen af den.

¹¹⁷ Jørgensen & Phillips (1999):69f.

¹¹⁸ Jørgensen & Phillips (1999):148ff.

¹¹⁹ Jørgensen & Phillips (1999):154.

Kapitel 5. Diskursiv praksis

The mass media play a significant role in shaping social definitions that govern social action [...] Therefore it is important to understand the nature, process, and organization of mass media operations, including news procedures, perspectives, and formats.¹²⁰

David Altheide

Mellemeledet i Norman Faircloughs diskursanalysemodel, den diskursive praksis, skaber koblingen mellem sidste kapitels samfundsmæssige makroniveau og afhandlingens empiriske niveau, hvor der foretages en tekstanalyse af kommunikative begivenheder. For i dybden at kunne begribe denne kobling og dermed, hvordan teksterne produceres og endeligt får udformning er det, som pointeret af David Altheide, nødvendigt med en forståelse af en række faktorer som blandt andet mediernes natur, organisation, procedurer og perspektiv på verden, fordi disse i samspil influerer på konstruktionen og formidlingen af teknologiske risici, det vil sige afhandlingens empiriske objekt. Dette kapitel består derfor dels af generelle medieteoritiske og -sociologiske betragtninger og dels betragtninger, der er specifikke i forhold til aviser for at belyse en række forhold, der antages at have betydning for de kommunikative begivenheders form og indhold.

5.1 Nyheder og nyhedsmedier

Med kraftig inspiration fra Giddens' teori om sociale relationers udlejring i tid og rum, skriver John Thompson i *The Media and Modernity*, at fremkomsten af kommunikationsmedier på et fundamentalt niveau instituerer en omarbejdning af det sociale livs symbolske karakter, en reorganisering af de måder hvorpå information og symbolsk indhold produceres og udveksles i den sociale verden og en restrukturering af individets relation til sig selv og andre mennesker.¹²¹ I det moderne samfund har medierne således en række forskellige sociale og kulturelle funktioner. På et kontinuum kan disse skitseres med polerne information-underholdning, hvor placeringen dels vil afhænge af det konkrete, tekstuelle indhold og dels publikums hensigt med at bruge mediet og dets indhold. Man kan sige, at der eksisterer forskellige medier til forskellige formål. Dette kapitel handler om nyhedsmedier, og derfor kan der være grund til kort indledende at reflektere, hvad et nyhedsmedie egentlig er. Man kan ikke sige, at noget medie per se er et nyhedsmedie. Det afhænger af den type information, det indeholder og i et større receptionsempirisk perspektiv, der ikke skal forfølges her, også det formål publikum har med det pågældende medie. Et medie er således ikke et nyhedsmedie i sig selv

¹²⁰ Altheide (2002):x.

¹²¹ Jf. Thompson (1995):11 og passim.

qua sin væren som medie, sin medietet. Det er i stedet et prædikat, der følger med en bestemt indholdstype, nyheden. En diskussion om og indkredsning af, hvad der konstituerer et nyhedsmedie må derfor diskutere, hvad der adskiller nyheden fra andre medieudtryksformer? Hvad er en nyhed? Det er et spørgsmål, der er vanskeligt entydigt at afklare, og selv om der i medieforskningen er produceret en række nyttige definitioner, kan der ikke siges at eksistere en konsensusposition, jævnfør standardværket *McQuail's Mass Communication Theory*:

Despite the central position of news in the media, the question 'what is news?' is one which journalists themselves seem to find distinctly metaphysical and difficult to answer except in terms of their intuition, 'feel' and innate judgement. Attempts to answer it by analysis of media content have not been very revealing.¹²²

Grundet definitionspluraliteten vil der således altid være tale om tilvalg og fravalg af definitioner. James Curran skriver: "In order to get made into news, events have to happen in places convenient for the news-gathering agencies, to be of a recognized and acceptable kind, come from a reliable and predictable source, and fit into journalists' framework of news values".¹²³ Den svenske forsker Håkan Hvitfelt definerer derimod nyheden som "den genre, som indeholder virkelighedsbaseret materiale om aktuelle hændelser og forhold samt den baggrundsinformation og de kommentarer, som forekommer i sammenhæng med disse hændelser og forhold".¹²⁴ Med nyhedsmedier sigtes der således i det følgende til en bestemt type indhold, det vil sige de indholdsdele, der varetager "en krønikefunktion, hvor meddelelsen forholder sig til hverdagens tid og bringer os ajour med døgnets begivenheder og tendenser. [...]".¹²⁵ Således skeles der i præciseringen til indholdsformer og ikke til teknologiske karakteristika.

5.2 Nyhedsmedier som arena for risikokommunikation

Da afhandlingens målsætning er at analysere teknologiske risici mediediskursive repræsentation er det et relevant at reflektere, hvordan nyhedsmediernes funktion i den samfundsmæssige kommunikation om, og definition af, teknologiske risici kan anskues. Her kan der skelnes mellem to mere eller mindre modstridende mediemetaforer afhængigt af den grad af 'realitet', risici tilskrives. I den første metafor betragtes *mediernes som kanal* for distribution af viden om risici fra ansvarlige sociale aktører til befolkningen. I den optik er medierne befolkningens helt centrale kilde til oplysning om risici i forbindelse med for eksempel ny teknologi, og det er her medierne funktion at formidle

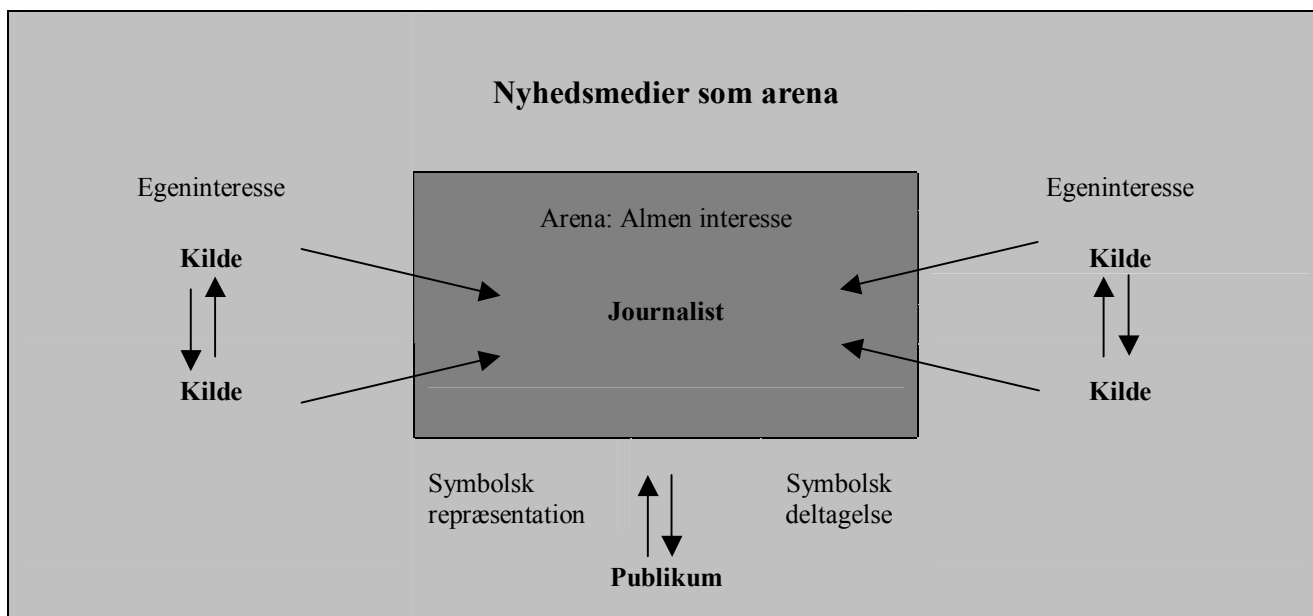
¹²² McQuail (2001):337.

¹²³ Curran & Seaton 1995:264.

¹²⁴ Her citeret fra Kabel (2001):21.

¹²⁵ Drotner et al (1999):10.

saglig og nøgtern information og at veje fordele og ulemper mod hinanden. Man kan sige, at denne første opfattelse betragter risici som objektivt eksisterende uden for medierne, der altså blot skal kommunikere elitens viden videre til den brede modtagerskare. I den anden opfattelse derimod betragtes *medierne som arena*, og deres funktion er ikke længere blot at gengive den korrekte beskrivelse af risici, fordi, lyder argumentet, en sådan ikke findes i forbindelse med teknologiske risici. Det er arenamodellens kardinalpunkt, at der ikke på forhånd eksisterer en veldefineret 'sandhed' om disse risici, men at den opstår i den medierede kamp mellem en række sociale aktører i medierne. I det teknologiske risici anskues ud fra teorien om sociale problemer, der eksplicit betoner social konstruktion og kollektiv definition, synes arenametaforen at tilbyde det mest frugtbare perspektiv for den empiriske analyse.¹²⁶ Med et perspektiv på nyhedsmedierne som arena lægges der i det følgende op til en videreførelse og uddybning af en enkelt af de arenaer, der indgår i den samlede model for sociale problemers samfundsmæssige konstruktion og definition (jf. kapitel 2). Nedenfor er opstillet en model for nyhedsmedierne som arena, der anskueliggør de involverede aktører; henholdsvis journalisten, publikum og kilderne. Modellen indeholder to forskellige kommunikative kredsløb. Der er dels tale om en indirekte kommunikation, hvor de forskellige sociale aktører (kilder) taler til hinanden gennem journalisten og derved offentligt udveksler og forhandler synspunkter og risikodefinitioner, og dels om en direkte kommunikation mellem medie og modtager, hvorved publikum får indsigt i aktørernes forhandlinger.

Fra Hjarvad (1995):32

¹²⁶ Peters (1994), Breck (2001):92ff.

I arenamodellen er nyhedsformidling således ikke blot at forstå som mediets produktion og modtagerens konsumtion af tekster, men også, og i denne sammenhæng vigtigere, som en mulighed for interaktion og meningsudveksling mellem de forskellige sociale aktører, der er involveret i risikodefinitionskampen. Journalisten har en vital rolle i dette forhandlings- og definitionsspil, fordi han/hun som aktørernes mellemed ikke blot afgør, hvem der kommer ind i arenaen, men også hvordan kampen skal foregå, og hvilke roller de forskellige deltagere får tildelt.¹²⁷ Hilgartner og Bosks samlede model indeholder en række forskellige arenaer, hvoraf altså medierne blot udgør en enkelt, og de betoner vigtigheden af interaktionen mellem dem i forbindelse med sociale problemer. Hos Hilgartner og Bosk forbliver dette imidlertid blot en påpegning, der ikke forfølges yderligere, hvilket også her vil være tilfældet. Det ligger både uden for afhandlingens omfang og analytiske målsætning at forfølge disse relationer uden for mediearenaen. Man kan dog sige, at netop denne arena er særligt interessant, fordi den har en konglomeratfunktion som det sted, hvor de øvrige arenaer offentligt udveksler synspunkter og derigennem kommunikerer med og forholder sig til hinanden. Med Luhmann kan det siges, at nyhedsmedierne i arenaperspektivet får en funktion som et samlen- de delsystem, hvor de øvrige funktionelt uddifferentierede delsystemer kan kommunikere og offentligt indgå i en diskursiv dyst med hinanden.¹²⁸

5.3 Faktorer der påvirker nyheders form og indhold

Forhandlingerne i den enkelte mediearena manifesterer sig diskursivt i nyhedsteksten. På et empirisk og analytisk niveau må koblingen mellem nyhedsteksten og dens kontekst undersøges ved et fokus på de sammenhænge, der influerer på dens udformning og indhold. Nedenfor er der opstillet en model med fire ydre faktorer, som alle antages at influere på nyhedsteksters form og indhold; medieinstitutionen, journalistikken, teknikken og publikum. Med Stig Hjarvards formulering, så aftegner modellen den empiriske nyhedsanalyses hermeneutiske felt. I det følgende vil teknik og institution kort blive behandlet, inden der sættes fokus på journalistikken, da det netop er det journalistiske slutprodukt, nyhedsteksten, afhandlingen drejer sig om.

5.4 Institution og teknik

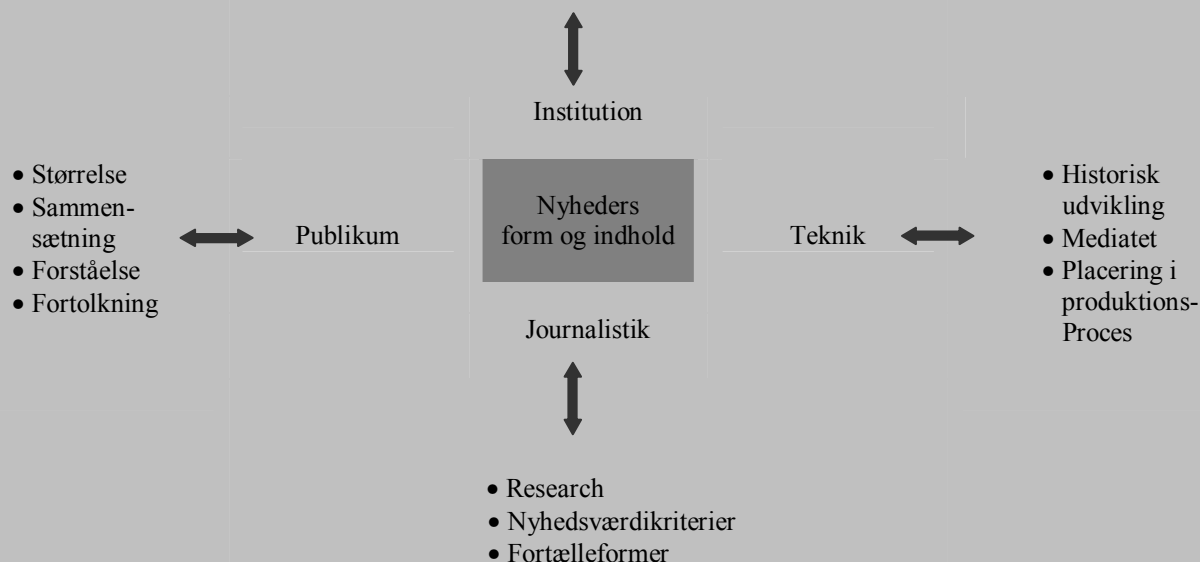
Som en kritik af Hilgartner og Bosk påpeger Jon Cracknell, at medierne ikke blot konstituerer en enkelt arena, men at "The media is perhaps more accurately thought of as a set of arenas, each of

¹²⁷ Det følgende er baseret på Hjarvard (1995):30ff.

¹²⁸ Jf. Luhmann (2002).

Faktorer der påvirker nyheders form og indhold

- Mediets rammer og sociale funktion
- Organisation og målsætninger

Fra Hjarvard 1999:21

which has distinct differences in terms of the audience it can reach, the selection principles which govern it, its political significance, etc".¹²⁹ Siden Harold Innis og Marshall McLuhan har det også i medieforskningen været en alment accepteret tanke, at forskellige medier har forskellige kommunikative egenskaber og logikker, der er definerende for deres kommunikation og derved for deres funktion som arena. Et givent medie har sin egen særlige mediatet, der dels bestemmes af dets teknologiske funktionalitet og dels i et variabelt samspil med de øvrige medier i den samlede mediematrix.¹³⁰ Norman Fairclough er også opmærksom på mediatetsspørgsmålet, idet han påpeger, at "Mass communication has certain special properties which distinguish it from other forms of communication, and which are partly attributable to the nature of the technologies which it deploys".¹³¹ Desværre udmønter Fairclough ikke denne generelle konstatering af mediatetsspørgsmålets betydning i mere specifikke betragtninger over forskellige mediers kommunikative potentialer. Det har stor betydning, at radioen er et audiologisk medie, TV et audiovisuelt og papiravisen et tekstuel (der skeles i det følgende ikke til netudgaver), fordi disse teknologiske forskelligheder skaber for-

¹²⁹ Cracknell (1994):5. Jf. Anderson (1997):34.

¹³⁰ Jf. Finnemann (1997), Finnemann (1998), Brügger (2002).

¹³¹ Fairclough (1995a):36.

skellige kommunikative rum, arenaer, og dermed forskellige betydningssystemer omkring de emner, der behandles.¹³²

Overordnet adskiller avisen sig altså som arena fra de øvrige medier i matrix qua sin unikke materialitet. Imidlertid vil det også være upræcist herefter blot at betragte de landsdækkende aviser, der indgår i afhandlingen, som en enkelt samlet arena, blot fordi de på et rent teknologisk niveau er identiske. Det er her positionen, at hver avis må betragtes som sin egen selvstændige arena. Dette skyldes blandt andet, at de har forskellige historiske udviklingshistorier, forskellige selvopfattelser af social og kulturel funktion, og at de henvender sig til, har appel til og bliver læst af forskellige grupper i det danske samfund. Faktorer, der antageligt, jævnfør ovenstående model, vil have betydning for deres indhold og dermed konstruktion af konflikt i ”Dansen om mobilantenne”.

5.5 Journalistik

5.5.1 Medielogik

”Som modernitetens meningsgivende praksis er journalistik det vigtigste tekstsystem i verden”, skriver John Fiske.¹³³ Nyhedsjournalistik er et tekstsystem, der fungerer efter egne principper og logikker, der former den sociale verdens forskellige og komplekse fænomener på bestemte måder og lader den blive kommunikeret i bestemte formater og genrer. De to amerikanske medieforskere David Altheide og Robert Snow skriver direkte om en bestemt ’media logic’:

Media logic consists of a form of communication, the process through which media present and transmit information. Elements of this form include the various media and the formats used by these media. Format consists, in part, of how material is organized, the style in which it is presented, the focus or emphasis on particular characteristics of behavior, and the grammar of media communication. Format becomes a framework or a perspective that is used to present as well as interpret phenomena.¹³⁴

Med medielogik refereres således til den bestemte optik, verden anskues igennem i medierne, og som i nyhedsformidlingen præsenterer verden for publikum ud fra dette specielle perspektiv. Inden for nyhedsjournalistikken er nogle af medielogikkens nøglebegreber aktualitet (som uddybes i næste afsnit), intensivering, konkretisering, personificering og vinkling, der for så vidt alle er tæt sammenhængende. Intensivering henviser til mediernes tendens til at kondensere og komprimere en given problemstillings muligvis mange forskellige aspekter via et fokus på de absolut vigtigste highlights. Risikoen i forbindelse med intensivering er selvsagt en simplificering af emnet, som derved

¹³² Meyrowitz (1985):73: ”Different media tend to establish different types and numbers of social information-systems”.

¹³³ Her citeret fra Hjarvard (1999):9.

¹³⁴ Altheide & Snow (1991):9. I Altheide (2002):102 er medielogikken gengivet i en lidt anden formulering.

kan miste nogle af sine nuancer. Konkretisering lægger sig i forlængelse af intensivering og er et spørgsmål om, at medierne ofte vil have en tendens til at fokusere på det helt konkrete, specifikke og faktuelle på bekostning af mere generelle perspektiver og abstrakte forhold. Det 'virkelige' er det, der umiddelbart er til at konstatere. En ret anvendt form for konkretisering er personificering. Her gøres enkeltpersoner til repræsentanter for institutioner, hvorved strukturelle og andre mere komplicerede forhold kommer til at fremstå som resultatet af en enkeltpersons handling eller ønsker. Endelig er der vinkling, som udtrykker det forhold, at det ikke er nyhedsformidlingens intention at give en helhedsbeskrivelse af et bestemt genstandsfelt, men at fremstillingen derimod vil være præget af et bestemt perspektiv eller en holdning.¹³⁵ De ovennævnte logikker er kendetegnende for det meste journalistik og kan betragtes som de grundlæggende konventioner, journalistikken fortolker og kommunikerer verden ud fra.¹³⁶

5.5.2 Nyhedsværdier og risikoentreprenører

I det følgende skal der knyttes nogle overvejelser an til forholdet mellem nyhedsværdikriterier og aktører i forbindelse med teknologiske risici. De fleste grundbøger om journalistik indeholder beskrivelser af de nyhedskriterier, journalister tager i brug i vurderingen af, om en information skal bearbejdes og gøres til en nyhed, og ofte tages der udgangspunkt i Galtung og Ruges tolv klassiske nyhedsfaktorer.¹³⁷ Det er ofte en forudgående begivenhed eller et hændelsesforløb, som danner baggrund for en nyhed, men i praksis er der tale om en journalistisk konstruktion, hvor journalisten har afvejet de forskellige kvaliteter ved de informationer, han/hun har fundet og derudfra besluttet, hvad der er brugbart som en nyhed. Nyhedskriterierne er selvsagt hverken naturlige eller neutrale, tværtimod udgør de en kode, der anskuer verden på en bestemt måde, og som sådan kan de betragtes som et meget betydende delaspekt af medielogikken. De har funktion af en slags kognitive og fagkulturelle vejkort, som journalister orienterer sig efter, når der skal selekteres mellem det moderne og komplekse samfunds informationer og hændelser og afgøres, hvad der kvalificerer en information til at komme i mediet som en nyhed.¹³⁸ I antologien *Environmental risks and the media* påpeges det flere steder, at definition og repræsentation af teknologiske risici ikke umiddelbart er oplagte i nyhedsmedierne, fordi de egentlig ikke passer ind i disse traditionelle afgrænsning-

¹³⁵ Hjarvard (1995):21ff.

¹³⁶ Manoff & Schudson (1986):6: "Journalism, like any other storytelling activity, is a form of fiction operating out of its own conventions and understandings and within its own set of sociological, ideological, and literary constraints.

¹³⁷ For eksempel i grundbogen *Nye Nyheder* fra Center for Journalistik og Efteruddannelse, hvor de er skåret ind til fem; henholdsvis sensation, konflikt, identifikation, aktualitet og væsentlighed. Kabel (1999):22.

¹³⁸ Hartley (1985): 81.

er af og konventioner om, hvad der vil blive betragtet som en nyhed.¹³⁹ De er ofte langvarige og kroniske uden egentlig begyndelse eller forudsigelig afslutning, hvorimod nyheder som oftest vil være fokuseret på her og nu, i går, i dag og i morgen, mens sidste uge og næste måned ligger uden for tidshorizonten. For så vidt er der tale om, at teknologiske risici temporale karakteristika nærmest diskvalificerer dem som nyhed. I forbindelse med en analyse af BSE krisen er dette blevet formuleret på følgende måde:

‘Newsworthiness’ tends to be associated with specific temporal characteristics such as novelty, timeliness, recency, immediacy and urgency [...] These news values rarely apply to globally dispersed and time-space distanced environmental phenomena that reside nowhere in particular and go on for years without resolution.¹⁴⁰

Man kan sige, at teknologiske risici er en abstraktion om den fremtidige mulighed for en skade eller ulykke, og at de derfor ikke i sig selv har nogen nyhedsværdi. Idet der ofte vil være tale om en ’ikke-hændelse’, kommer teknologiske risici først på tale som nyheder gennem en association, som for eksempel når der opstår debat og konflikt mellem forskellige stridende parter:

To become news it must be associated with sufficient levels of one or more news values. News exists not because there is a significant risk, but because there is some triggering event such as an explosion, or an injury, or fight between government officials and their charges, or conflict among stakeholders.¹⁴¹

Man kan sige, at teknologiske risici ikke i sig selv er interessante i forhold til nyhedsjournalistikens kriterier, men at de kan blive det ved hjælp af de kilder, der aktiveres omkring dem. I litteraturen om nyhedsjournalistik påpeges det da også adskillige steder, at kilder, ved siden af nyhedskriterierne, har en helt afgørende indflydelse på, hvad der forstås ved og defineres som en nyhed.¹⁴² Det er således en betydning, der accentueres i forbindelse med teknologiske risici, der nærmest kan siges ikke at eksistere som nyhed, før en eller flere kilder tematiserer den sådan. Men kilder har ikke blot betydning i forhold til at få en given risiko på dagsordenen. Ofte vil der være tale om meget komplekse naturvidenskabelige emner, der ligger uden for journalisters ekspertise, og i sådanne tilfælde vil journalisten i højere grad end sædvanligt være afhængig af de informationer og fakta kilderne leverer. Afhængigt af det journalistiske kildevalg kan der således blive skabt en række forskellige diskursive rammer om en given risikokonflikt. Allan Bell påpeger, at der er to tilfælde, hvor en historie er særligt afhængig af kilder; henholdsvis 1) når noget bliver til en nyhed alene

¹³⁹ Miller & Riechert (2000):48, Adam (2000):121ff.

¹⁴⁰ Adam (2000):121.

¹⁴¹ Miller & Riechert (2000):48.

¹⁴² For eksempel Manning (2001:1): “[...] the study of news sources and their relationships with news organizations is absolutely central to the ‘big questions’ that should be at the heart of any consideration of news journalism”. Sigal (1986):29, Bell 1991:191.

fordi en eliteperson siger det, og 2) når der er uenighed om 'the facts', altså når der er forskellige udlægninger af, hvordan et givent forhold skal forstås.¹⁴³ Begge disse påpegninger er relevante i forhold til kilders store betydning i risikokonflikter. Endvidere skal det fremhæves, at Bell, med anvendelsen af begrebet eliteperson, direkte markerer, at jo højere placering i det sociale hierarki uden for medierne jo lettere adgang til arenaen og dermed adgang til fremsætning af perspektiv i en given konflikt.¹⁴⁴

I forhold til nyhedsanalyse, og risikokonflikter i særdeleshed, har dette sammenfattende den analytiske implikation, at et eksplicit og detaljeret fokus på de forskellige kilder, der får adgang til konflikten i arenaen, er nødvendigt. I et perspektiv, hvor kilder anskues som risikoentreprenører, må de betragtes som et centralt fokuspunkt i den empiriske analyse af nyhedstekster.

5.5.3 Fortælleformer – journalistiske genrer

Når en nyhedsvurdering er foretaget på en redaktion, og det er besluttet at omdanne en information til en nyhed, betjener journalistikken sig af en række fortælleformer, de journalistiske genrer. Det er forskellige fortællemæssige redskaber, der her kort skal gennemgås. *Notitsen* er den helt korte og faktuelle gengivelse, mens *nyhedsartiklen* er en længere, neutral genfortælling af skriftlige og mundtlige kilders oplysninger. *Nyhedsreportagen* er ofte en direkte reportage fra det sted, hvor en given hændelse er foregået, mens *nyhedsanalysen* er kommenterende, meningstilkendegivende og perspektiverer nyheden ved at sætte den ind i en større sammenhæng. Endelig er der *nyhedsinterviewet*, som giver ansigter, ord og personlige overvejelser til nuancering af en hændelse.¹⁴⁵ Ved siden af disse 'rent journalistiske' genrer kommer endnu to, henholdsvis *lederen*, hvor avisen kan give udtryk for sin holdning i modsætning til de ovenstående genrer, der formodes at være neutrale, samt *læserbrevet*, hvor den 'almindelige' borger kan bringe sig selv i spil i arenaen i forbindelse med den tematik, der ønskes adresseret.¹⁴⁶

¹⁴³ Bell (1991):193ff.

¹⁴⁴ Jf. Ericson et al (1989):395:"News sources provide a daily barometer of the knowledge structure of society: who is authorized by their own bureaucracies and by news organizations to speak in particular terms about key social issues and problems? This knowledge structure is reproduced at the level of transaction between sources and journalists, and revealed in the news content they produce".

¹⁴⁵ Kabel (1999):22.

¹⁴⁶ Dog er der ikke tale om en direkte og uredigeret adgang, da læserbreve skal forbi en debatredaktør først.

Kapitel 6. Empiri og teoretisk operationalisering

To design an empirical study is to identify and delimit a portion of reality – which is to be examined with reference to a theoretically informed purpose, or conceptualization, and according to a systematic procedure of data collection and analysis. Whether in qualitative or quantitative traditions, an operationalization of concepts and issues in this broad sense is required.¹⁴⁷

Klaus Bruhn Jensen

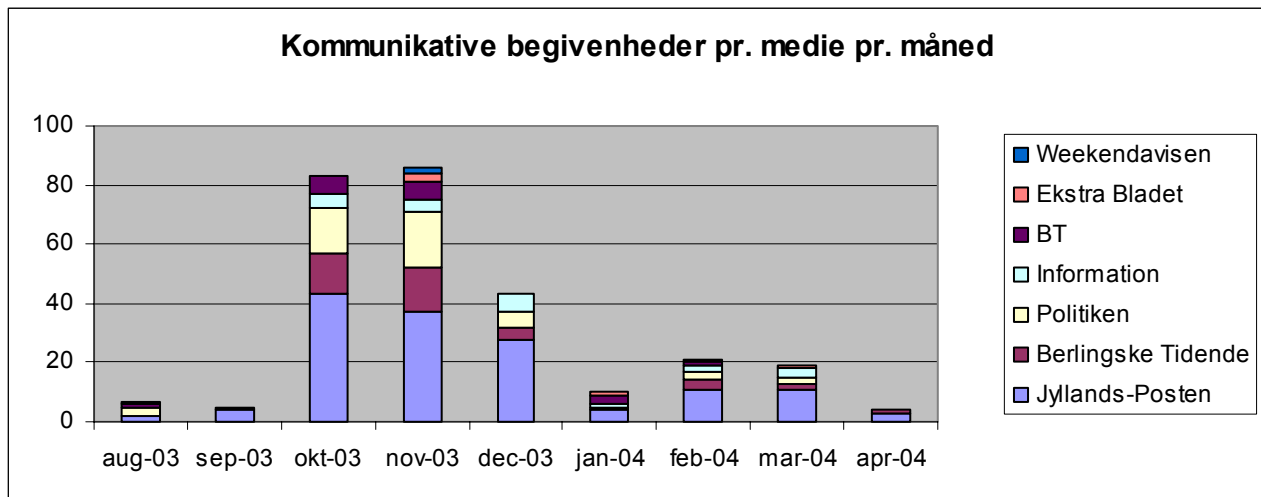
6.1 Afgrænsning af empirien

Som Klaus Bruhn Jensen skriver, så kan en empirisk analyse grundlæggende betragtes som udtryk for en identifikation, afgrænsning og efterfølgende analyse af et udsnit af virkeligheden, som konkret repræsenteres af et indsamlet empirisk materiale. Det er derfor helt afgørende for den empiriske analyses holdbarhed, at der er anvendt en systematisk procedure i dataindsamlingen som sikring for, at det analytiske genstandsfelt, den sociale realitet, der skal analyseres faktisk også foreligger tilgængelig for analyse qua systematisk dataindsamling.

Afhandlingens empiri udgøres af kommunikative begivenheder fra landsdækkende aviser og er fundet ved søgning i Infomedias avisdatabase. Der er blevet foretaget en simpel *søgning*, som skulle finde alle kommunikative begivenheder, der indeholdt et af ordene mobilantenne, mobilmast, telemast og sendemast¹⁴⁸ for hver avis i perioden 01.01.2003-30.04.2004, og frem til 30.april 2004 kan der registreres i alt 291 poster om konflikten i de landsdækkende aviser. I den nedenstående graf fremgår det, hvordan dækningen af konflikten har udviklet sig pr. måned og hvor stor en del, hvert medie har stået for. Det ses her tydeligt, at konflikten i ”Dansen om mobilantenne” havde et minimalt tilløb i august og september, inden den nåede sit mest ophedede og intense niveau i oktober og november for siden gradvist at aftage i december og blot at dukke op igen med mellemrum i foråret 2004. Der er tale om en mediestorm, der lever over længere tid og raser med forskellig styrke på forskellige tidspunkter.

¹⁴⁷ Jensen (2002a): 237.

¹⁴⁸ Jeg har løbende fulgt konflikten og mobilantenne, mobilmast, telemast og sendemast forekommer at være de forskellige termer, der er blevet anvendt om masterne og antennerne. Idet en *søgning* både inkluderer alle grammatiske afledninger, og alle sammensætninger, søgeordene er indgået i, kan det – med forbehold – antages, at alt relevant materiale er blevet fundet.

Efter at have registreret det samlede datamateriale er det herefter et spørgsmål, hvordan dette relativt omfattende tekstkorpus skal behandles. Skal det hele indgå i tekstanalysen eller skal der foretages en afgrænsning i det? Et tekstkorpus på 291 enheder betragtes som meget omfattende at inkludere i sin helhed i en tekstanalyse, og det er opfattelsen at en analyse, der søger at analysere dette samlede korpus formodentligt blot vil blive på overfladen, hvorved der således snarere vil blive tale om en beskrivelse af empirien end om en egentlig analyse af det. Man kan sige, at dette er en overvejelse om en analyse i bredden versus en analyse i dybden af empirien, hvor der her plæderes for det hensigtsmæssige i en afgrænsning af det. Som det fremgår af den ovenstående graf var konflikten i november 2003 på sit højeste, da der her blev produceret marginalt mere materiale end i oktober, inden udtoningen satte ind i december. Derfor sættes der i tekstanalysen fokus på november måned, hvor konflikten så at sige toppede og nåede sit hidtidige højdepunkt. Det er her argumentet, at det er mere interessant at foretage en analyse af konflikten i dybden på et tidspunkt, hvor den er mest intens, frem for en analyse i bredden, der spænder over et større tidsrum. Sådanne risikosager er karakteriseret ved, at de aldrig rigtig får en entydig afslutning, men konstant kan aktiveres på ny, hvis for eksempel ny forskning udfordrer den eksisterende viden om mulige skadevirkninger, eller hvis en eller flere aktører/risikoentreprenører af den ene eller anden grund tager den op igen.¹⁴⁹ Således kan man heller ikke forestille sig, at konflikten i ”Dansen om mobilantenne” skulle være helt udspillet, selvom den ikke længere kører så intenst som i efteråret 2003. Den er latent til stede, og derfor argumenteres der for det hensigtsmæssige i et nedslag, som fokuserer på slagets højdepunkt på bekostning af nogle af de mindre kampe, der gik forud for og efterfulgte det. Der bliver på den måde tale om et temporalt nedslag, et øjebliksbillede af en længerevarende konflikt, der efter alt

¹⁴⁹ Hvilket også er påpeget af Pedersen & Kjær (2000):263.

at dømme ikke er endegyldigt afsluttet i skrivende stud (maj 2004). November måneds kommunikative begivenheder er vedlagt afhandlingen i en selvstændig bilagsmappe.

6.2 Diskursordenen ”Dansen om mobilantenne”

I kapitlet om diskursanalyse blev der argumenteret for en hierarkisk sammenkædning af tre begreber; diskurs, diskursorden og diskursivt felt, hvor diskursordenen er et potentielt eller faktisk område for social konflikt, der indeholder flere forskellige, konfliktfyldte diskurser mens det diskursive felt er området for de betydninger, der ikke finder plads i den enkelte diskursorden. En diskursorden er således begrebet for et konfliktområde, hvor kampen mellem forskellige diskurser er det afgørende og repræsenterer som sådan et brugbart analytisk begreb i forhold til afhandlingens målsætning om en diskursanalyse af, hvordan konflikten og risikodefinitionskampen har fundet sted i ”Dansen om mobilantenne”. I diskursanalysekapitlet fremgik det endvidere, at diskursteoriens begreb om flydende betegner er et brugbart redskab til at finde og dokumentere en diskursorden, fordi de flydende betegner kan ses som indikatorer på diskursordner, som forskellige aktører/diskurser søger at definere og betydningsfastlægge. I fastlæggelsen af en diskursorden må det derfor overvejes, hvad der kan betragtes som en flydende betegner. Som det fremgik ovenfor er afhandlingens empiriske materiale fundet via en søgning på ordene mobilmast, mobilantenne, telemast og sendemast, som er de rent artefaktiske genstande, ”Dansen om mobilantenne” omhandler, og hvis mulige sundhedsrisiko der er konflikt om. Disse fire ord bliver her betragtet som en enkelt flydende betegner, om hvilken en række diskurser er samlet og kæmper om at erobre og betydningsudfylde. I det følgende bliver ”Dansen om mobilantenne” således forstået som en diskursorden.

Louise Phillips og Marianne Winther Jørgensen påpeger i *Diskursanalyse som teori og metode* nogle begreber fra diskursteorien som særligt egnede redskaber i udførelsen af konkrete empiriske diskursanalyser. Her fremhæves i forbindelse med konfliktanalyse begreberne flydende betegner, antagonisme og hegemoni, og med udgangspunkt i diskursteoriens opfattelse af, at diskurser aldrig er helt stabile eller enerådende, gør Phillips og Jørgensen det til et metodisk råd at søge at lokalisere konfliktlinierne i det empiriske materiale med henblik på at fremanalysere, hvilke virkelighedsopfattelser, der er på spil samt, hvor og hvordan de står i modsætning til hinanden, når en sådan diskursorden skal analyseres:¹⁵⁰

¹⁵⁰ Phillips & Jørgensen (1999):64.

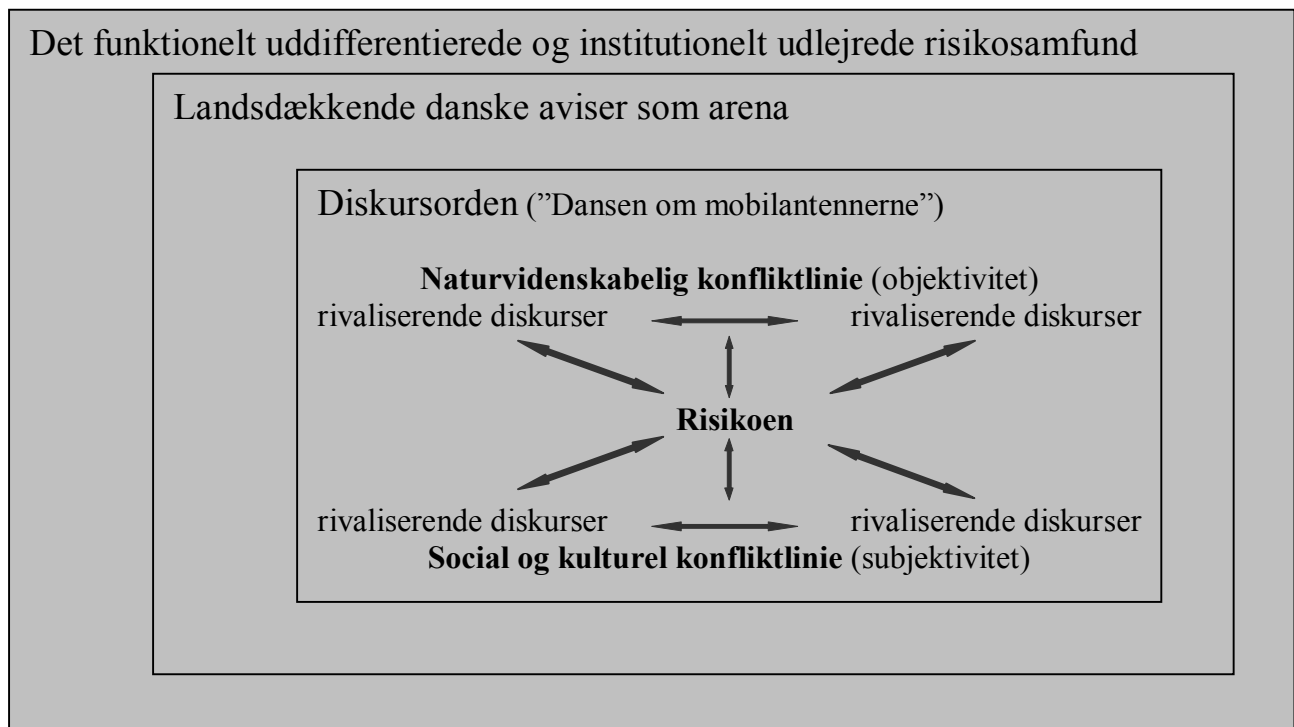
[...] generelt kan diskursteoriens principielle pointe om, at diskurser aldrig er helt stabile omsættes til et metodisk råd om at lokalisere konfliktlinierne i det materiale, man sidder med. Hvad er det for forskellige virkelighedsopfattelser, der er på spil; hvor står de i antagonistisk modsætning til hinanden? Og hvad bliver de sociale konsekvenser, hvis den ene eller anden tager over og hegemonisk gør den flydende betegner entydig?¹⁵¹

6.3 Diskursordenens konfliktlinier

Som en del af indledningen blev der argumenteret for, at kommunikationen om teknologiske risici er kommet til at danne et konfliktområde, fordi der i dag eksisterer en række forskellige rivaliserende risikoperceptioner i samfundet ved siden af det strengt objektive naturvidenskabelige risikoperspektiv, der tidligere nærmest var enerådende og havde monopol på risikodefinition. Denne indledende betragtning blev efterfølgende uddybet og nuanceret via den sociologiske teoridannelse om sociale problemer og Bruno Latours netværksteori i en begrebsbestemmelse af teknologiske risici som et netværk af betydning, der eksisterer som en kobling af den såkaldt objektive verden og den sociale og kulturelle verden, fordi de på en og samme gang er både objektiv naturvidenskabelig beskrivelse såvel som social og kulturel konstruktion. Derfor må begge disse ellers traditionelt adskilte kategorier sammentænkes og integreres i et fællesperspektiv, når det handler om analyse af teknologiske risici. Qua denne begrebsforståelse, kan der i udgangspunktet siges at være to overordnede konfliktlinier, der begge må adresseres analytisk; henholdsvis en naturvidenskabelig om risikoens objektive kvaliteter (grænseværdier, måling af stråling, strålings biologisk effekt hos mennesker etc.) samt en social og kulturel (håndtering af usikkerhed, placering af ansvar, forebyggelse, krav om sikkerhed etc.), der affødes af den naturvidenskabelige usikkerhed og handler om mere subjektivt drevne opfattelser af, hvordan samfundet skal reagere i en sådan situation af videnskabelig usikkerhed. Inden for hver af disse to overordnede konfliktlinier kan der antages at være en række underliggende konflikter, diskurser, mellem aktører, der hver for sig søger at erobre den flydende betegner og dermed gøre sin diskurs hegemonisk i forhold til de øvrige. I diskursanalysekapitlet blev der argumenteret for anvendeligheden af Norman Faircloughs tredimensionelle model. På baggrund af de foregående kapitler, og den netop foretagne konstruktion af ”Dansen om mobilantennen” som diskursorden, kan modellen nu genopstilles i en mere detaljeret og specifik udgave i forhold til afhandlingens analyse (se nedenfor), hvor diskursordenens konfliktlinier og diskurser udfylder ’tekstens led’ i modellen. I en sammenfatning af det ovenstående bliver det analytiske objekt herfter det konglomerat af forskellige betydninger de to overordnede konfliktliniers rivaliserende diskurser søger at definere mobilantennen ind i. Det er et analytisk objekt, der produceres af den dis-

¹⁵¹ Phillips & Jørgensen (1999):64.

kursive praksis, det vil sige de landsdækkende aviser, som medierer mellem diskursordenen og de sociale problemers sociale praksis, som repræsenteres af det funktionelt uddifferentierede og institutionelt udlejrede risikosamfund, det vil sige sammenkoblingen af Luhmann, Beck og Giddens. Operationaliseringen af den anvendte teori i Faircloughs model illustrerer konfliktens niveauer og risikoens konturer på et idealtypisk, teoretisk niveau, mens diskursernes konkrete manifestation i arenaen vil blive fremanalyseret i tekstanalysen ud fra den nedenstående analysestrategi.

6.4 Strategi for analyse af konfliktlinier og diskurser

Idet empirien består af materiale fra en række forskellige aviser, må det som første led i en analysestrategi overvejes, hvorvidt analysen af de to konfliktlinier og deres rivaliserende diskurser skal foretages på tværs af aviserne, eller om hver avis skal analyseres selvstændigt. Det er her argumentet, at analysen bør foretages avis for avis frem for på tværs af aviser, fordi hver avis må betragtes som sin egen selvstændige arena, der opererer efter egne selvstændige principper (jf. afsnit 5.4). Det kan således formodes, at der i disse forskellige arenaer vil blive anlagt forskellige synsvinkler på konflikten. Én arena vil måske primært fokusere på den naturvidenskabelige konfliktlinie og dennes underliggende diskurser, en anden måske på den sociale og kulturelle konfliktlinie, mens en tredje arena muligvis vil inkludere dem begge i et samspil mellem de to konfliktlinieres underliggende dis-

kurser. Denne betragtning fører derhen, at det kan antages, at de forskellige aviser på forskellige måder vil indskrive konflikten i ”Dansen om mobilantenne” i en række forskellige diskursive betydningssystemer, hvilket er argumentet for en analysestrategi med fokus på den enkelte avis’ diskurser frem for omvendt en strategi, der indkredser og analyserer diskurser på tværs af aviserne. Derved skabes et overskueligt fundament for konklusionen. Det skal her understreges, at det *ikke* som sådan er målet at foretage en komparativ analyse. Det er blot opfattelsen, at afhandlingens målsætning om en analyse af risikodefinitionskampen i de landsdækkende aviser bedst kan indfries ved hjælp af den oven nævnte strategi, hvor avisernes potentielt forskellige definitionskampe analyseres separat, hvorefter der konkluderer samlet på dem.

Herefter er det spørgsmålet, hvordan analysen af den enkelte arenas kommunikative begivenheder skal finde sted. I *Media Discourse* påpeger Norman Fairclough, at “[...] one striking feature of news discourse is the way in which it weaves together representations of the speech and writing of complex ranges of voices into a web which imposes meaning upon them”.¹⁵² Nyhedstekster er komplekse intertekstuelle sammenvævninger af forskellige ’stemmer’, der både orkestreres og positioneres af journalisten, der selv må betragtes som en af disse stemmer, da det er journalisten, der definerer den enkelte teksts tema/temaer og herefter kan lade en eller flere aktører komme ind i arenaen med sit perspektiv. Det vil i denne sammenhæng sige kommunikation om risikoperception. I forhold til definitionskamp kan man i forlængelse heraf sige, at en sådan nyhedstekst indeholder to forskellige niveauer, hvor det første udgøres af de tekstdele, journalisten ’selv’ står for i form af beretning om hændelser, begivenheder, trufne beslutninger (den opdaterende krønikefunktion jf. afsnit 5.1) som baggrund og optakt til det andet niveau, der i afhandlingens aktørperspektiv udgøres af aktørernes reaktioner på hændelser og begivenheder og reaktioner på reaktioner. Da det afhandlingen igennem har været en eksplicit pointe, at aktørerne/risikoentreprenørerne indtager en helt særlig rolle i forhold til teknologiske risici indtræden, videreførelse og sociale eksistens i medierne, vil aktørernes ’andet’ niveau udgøre et særligt i fokus i den empiriske tekstanalyse. Det bliver således et analytisk hovedspørgsmål, *hvem* der deltager i konflikten og *hvordan* aktøren/aktørerne deltager, det vil sige hvilken type kommunikation, der bibringes til konflikten og dermed hvilken af de konkurrerende diskurser, der bidrages til videreførelse af. Det skal således her understreges, at det *ikke* er en meget tekstnær, lingvistisk funderet tekstanalyse, der vil blive foretaget, men en mere tematisk analyse, der sonderer materialet for de kontrasterende og rivaliserende risikoperceptioner, der skaber konflikten, eller, som beskrevet ovenfor, en diskursanalyse, der sætter fokus på de forskellige virke-

¹⁵² Fairclough (1995a):77.

lighedsopfattelser, der kommer til udtryk og dermed bringer forskellige kommunikative rationaler ind i arenaen. Det fremgik ovenfor, at alt det materiale, aviserne har produceret til konflikten, er blevet fundet og inkluderet, og for så vidt udgør hver materialeenhed en kommunikativ begivenhed, der er en del af definitionskampen. Imidlertid er det analytisk unuanceret blot at operere med dette generelle begreb om kommunikative begivenheder, som Fairclough har fremstillet. Som det fremgik i sidste kapitel, betjener nyhedsjournalistikken sig af en række forskellige genrer, der må siges at tjene og have relativt vidt forskellige formidlingsmæssige formål og potentialer. Således vil nyhedsartiklen ofte give plads til flere forskellige aktører og indeholde et eller flere temaer, hvorimod nyhedsinterviewet er eksklusivt for den interviewede, mens notitsen ofte ikke direkte vil inddrage en aktør, men blot kort informere om en hændelse eller en beslutning. Endelig er der læserbreve, hvor aktørerne kan bringe sig på banen og få uimodsagt spillerum samt lederen, der udtrykker avisens egen holdning. I analysen kan der derfor med fordel skelnes mellem disse forskellige genrer, som de benyttes i de forskellige arenaer, da det kan siges at være indikativt for omfanget af den enkelte arenas bidrag til definitionskonflikten, i hvilket omfang, den genremæssigt primært har benyttet sig af notitser, lange nyheds- og nyhedsbaggrundsartikler eller om det er læserne, der via læserbreve har bidraget til og videreført den. Derfor vil analysen af hver arena blive indledt med en genreopgørelse forud for den egentlige diskursanalyse, hvor primært nyhedsartikler og nyhedsinterviews og sekundært ledere og læserbreve vil blive betragtet som særligt relevante genrer, da det vil være i disse aktørerne direkte og indirekte bringes i spil med og mod hinanden. Frem for en kronologisk analyse der behandler materialet i den rækkefølge, det er udkommet, vil der være tale om en mere hermeneutisk orienteret operation, hvor de respektive diskursive hovedtemaer, som aftegner sig, vil blive forfulgt på tværs af artikler. Dette skyldes at fokus er på aktørerne, og de vil ikke nødvendigvis indgå i den samme artikel, men være distribueret rundt i den samlede empirimængde. Derved kan det siges, at der på et overordnet niveau i analysen vil være tale om en indledende fortolkningsmæssig manøvre i sammenkoblingen af aktørernes risikoperspektiver inden den egentlige analyse af disse.

Kapitel 7. Tekstanalyse af diskursordenen

Idet der i tekstanalysen af kommunikative begivenheder vil være tale om et temporalt nedslag i konflikten højdepunkt på et tidspunkt, hvor den har kørt et stykke tid, kan der være god grund til kort at rekapitulere og uddybe den korte beskrivelse af casens forløb, der blev præsenteret i indledningen. Det skaber en forståelsesmæssig ramme for tekstanalysen. Derfor følger først en kort gennemgang af konflikten frem til november 2003 med fokus på dens overordnede udvikling og de konflikter, der aften sig frem til det punkt, hvor nedslaget sætter ind.

7.1 Konflikten frem til november 2003

Da teleselskaberne i foråret 2003 påbegyndte opstilling af det nye net af 3G mobilantener mødte de, som beskrevet i indledningen, modstand fra forskellige borgergrupper, der ikke ønskede at bo op ad antennerne endside have dem på deres børns skoler grundet frygt for og tvivl om sundhedsfare i forbindelse med dem. Den første avisomtale af sagen handler da også netop om borgermodstand mod det nye mobilnet og kommer den 9. maj i en notits i Jyllands-Posten København. Her fremgår det kort, at en gruppe forældre i Ramløse på Nordsjælland ”har taget kampen op mod en mobilmast på Ramløse Skole [...] selv om strålernes styrke er under de fastlagte grænseværdier, mener forældregruppen at tvivlen om strålernes farlighed, bør komme børnene til gode”.

Med henblik på at berolige sådanne borgere med bekymring for mobilantennernes radiobølger udgav Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling i juni rapporten *Redegørelse om sundhedsmæssige forhold vedr. radiobølger i mobilnet*. Rapporten, som blandt andet blev udarbejdet af Sundhedsstyrelsen, fastslog, at de nye mobilantener har en strålingsstyrke, som ligger langt under de internationalt fastlagte øvre grænseværdier, og at der således ikke skulle være grund til bekymring.¹⁵³ Rapporten og dens konklusioner fandt imidlertid ikke vej til medierne og dermed et større publikum, det vil sige den bekymrede gruppe borgere, den egentlig havde som formål at berolige. Rapporten fik lov at ligge stille, og borgermodstanden på lokalt niveau mod opstilling af mobilantener og -master aftog da heller ikke hen over sommeren, tværtimod. Den 15. september kunne Jyllands-Posten i sektionen for Erhverv og Økonomi således informere, at ”10 år efter at den mobile fremtid langsomt fik tag i danskerne, kæmper flere teleselskaber med en voksende modstand mod de nye mobilantener. Selskaberne skal de kommende fire år opsætte op mod 10.000 antenner. Men

¹⁵³http://www.videnskabsministeriet.dk/cgi-bin/doc-show.cgi?doc_id=170811&leftmenu=PUBLIKATIONER (adressen er sidst kontrolleret den 14.6.2004)

protester har gjort, at planerne er under voksende tidspres, fordi udbygningen flere steder foregår som en kamp fra antennemast til antennemast". Frem til og med september måned har borgernes kamp mod teleselskabernes opsætning af antenner og master været det tema, der har været fremme i avisernes sparsomme mediedækning af den spirende konflikt. Der har indtil da været tale om en primært rapporterende mediefortælling, en svag brise, om lokale aktioner og protester mod opførelsen af en ny mobilantenne, inden stormen for alvor sætter ind i oktober. Herefter involveres en række aktører på lokalt såvel som nationalt niveau fra en række sektorer i det danske samfund, og dækningen spredes ud over en række forskellige, men sammenhængende tematikker i forbindelse med opfattelsen af risiko fra mobilantenne. Dækningen forskyder sig fra rapporteringen af konkrete handlinger til en definitionsdyst mellem aktørerne og er således ikke længere udelukkende betinget af ren fysisk aktion. Hermed er den egentlige diskursive konflikt i gang. Der er tale om, at risikoen i oktober breder sig fra at være et rent fysisk problem på lokalt niveau til også at være en kommunikativ problematik. Risikoens sociale forstærkning øges markant, og den når ud i flere lag af samfundets sociokulturelle organisering.

Mediestormens højdepunkt i oktober og november katalyseres af en hollandsk rapport, som udgives i september og finder vej til de danske medier i begyndelsen af oktober. Det hollandske forskerhold bag rapporten har specifikt analyseret 3G stråling og konstateret, at den har en biologisk effekt på mennesker, men ikke at den er decideret sundhedsfarlig. I de danske medier bliver dens konklusioner imidlertid udlagt netop sådan, og dermed kommer den hollandske undersøgelse til at stå i direkte modsætning til det officielle Danmarks og telekommunikationsindustriens holdning, der baserer sin argumentation på Sundhedsstyrelsens junirapport, der netop frikender mobilstråling generelt. Dette misforhold mellem den danske og den hollandske rapport udgør i oktober den naturvidenskabelige konfliktlinies primære omdrejningspunkt i en konflikt om, hvorvidt mobilstråling er sundhedsfarlig eller ej. Sideløbende katalyserer den naturvidenskabelige konfliktlinie en række konflikter, der kan placeres på den sociale/kulturelle konfliktlinie. Det vil sige konflikter mellem forskellige aktørers 'ikke videnskabelige' virkelighedsopfattelser om, hvordan man skal forholde sig til og reagere på den videnskabelige usikkerhed. Ved siden af striden om den danske og den hollandske rapport videreføres borger- og forældreprotesterne mod antennerne fortsat, men herudover opstår også mere politiske slagsmål. Således kommer Helge Sander direkte under kritik fra flere hold. I oktober kalder Forbrugerrådet direkte den ministerielle junirapport for et politisk snarere end videnskabeligt arbejde, et bestillingsarbejde, der skal legitimere teleindustrien og salget af UMTS li-

censerne, før der var indhentet 'sikker viden' om den potentielle strålingsfare. Denne kritik udmunder i et krav fra Forbrugerrådet og et folketingsflertal om endnu en dansk undersøgelse, og i et forlig mellem Helge Sander og de øvrige politiske partier bevilges den 31. oktober 30 millioner kroner til en sådan undersøgelse.

Det største politiske slagsmål udspiller sig dog mellem staten, kommunerne og teleselskaberne, idet en række kommuner heriblandt Aalborg, Aarhus og København nægter at udstede lokal tilladelse til teleselskaberne til antenneopstilling som følge af den udtalte frygt og usikkerhed hos borgere generelt og forældre specifikt. Derved opstår flere konflikter ved siden af hinanden. Dels er der en direkte administrativ konflikt mellem staten og kommunerne. Staten har på den ene side tjent penge på UMTS salget og forpligtet teleselskaberne på visse procentdækninger på bestemte tidspunkter, og på den anden side anfægter kommunerne statens vurdering af sundhedsrisikoen og foretager indirekte sin egen ved at overveje eller implementere et forbud mod udstedelse af tilladelse til antenneopstilling.¹⁵⁴ Dels er der en konflikt, hvor teleselskaberne på nationalt niveau har betalt staten 3.8 milliarder for licenserne og er forpligtede på en vis dækningsprocent i 2004, men lokalt bliver bremsede af frygtsomme kommuner og derved hverken kan indfri den kontraktlige forpligtelse eller skabe indtjening, fordi projektet sættes i stå. Der er således tale om en konflikt, der rammer både staten, kommunerne, og teleselskaberne.

Den 27. oktober træder forskerne bag den hollandske undersøgelse ind i arenaen og afviser i en artikel i Jyllands-Posten, at deres redegørelse skulle have sammenkædet 3G-stråling med væsentlige sundhedsfarer. Man kunne måske have forestillet sig, at dette korrektiv til den samlede konflikts proportioner fra forskerne ville dæmpe den. På det tidspunkt er stormen imidlertid i bevægelse og har antaget en styrke, der gør, at den ikke umiddelbart vil løje af. Resultatet er, at der er opstået flere demarkationslinier mellem en række aktører, der ikke umiddelbart synes beredvillige til at forlade deres poster og indordne deres position under modstandernes diskursive logikker. Usikkerheden omkring mobilantennen får ny næring kort efter, da det kommer frem, at en endnu ikke publiceret rapport fra EU forskningsprogrammet Reflex efter sigende har konstateret biologisk effekt fra mobilstråler på mennesker. Dermed kan stormen uproblematisk og med tiltagende styrke fortsætte ind i november.

Nedenfor følger tekstanalysen af, hvordan de ovenfor skitserede konfliktliniers underliggende diskurser bliver videreført i november i de landsdækkende avisers arenaer.

¹⁵⁴ Rent administrativt/juridisk er vurderingen af de sundhedsmæssige aspekter alene en statslig opgave, der varetages af Sundhedsstyrelsen, hvorimod kommunernes opgave blot er at håndtere og administrere de respektive ansøgninger.

7.2 Jyllands-Posten

Jyllands-Postens dækning af casen fordeler sig i november på 25 artikler, fire læserbreve, tre debatindlæg, en notits, en forsidehenvisning og et enkelt portræt. I sin genrevægtning skaber Jyllands-Posten i november en arena med mulighed for involvering af mange aktører og viderefører og uddyber flere af de temaer, der blev skitseret. I november drejer det sig om, at konklusionerne i Sundhedsstyrelsens rapport udfordres af rapporten fra EU forskningsprojektet Reflex, hvis indtræden i den danske mediearena er cirka sammenfaldende med bevillingen forliget om 30 millioner kroner til ny forskning. Tilsammen giver de i november i Jyllands-Posten plads til konflikter, der handler om fortolkninger af behovet for den nye forskning samt fortsat uenighed mellem stat og tele-selskaber på den ene side og kommunerne på den anden på den anden side.

7.2.1 Reflex rapporten – et nyt bidrag til den videnskabelige usikkerhed

Jyllands-Posten bringer Reflex-rapporten ind i arenaen den 2. november gennem en kort forsideartikel, der uddybes og nuanceres i en længere artikel i Erhvervsmagasinet. Forsideartiklen ”Stråling: Mobilstråler skader celler” informerer i underrubrikken, at ”Ny EU-rapport påviser, at stråling fra mobiltelefoni har effekt på mennesker, men man ved endnu ikke, om det er farligt”, hvilket i brødtekstens første linie uddybes med, at ”strålingen skaber det samme overordnede biologiske mønster, som hos mennesker med kræft”. Denne kobling mellem antennerne og kræft bliver i Erhvervsmagasinet uddybet og udlagt gennem en enkelt aktør, den tyske professor Franz Adelkofer, der har koordineret projektet. Igennem Adelkofer præciseres det, at:

”Vores forsøg viste nøjagtigt det samme overordnede biologiske mønster som man ser hos kræftsige mennesker [...] Der sker en markant forhøjelse i antallet af brud på DNA-strengene i cellernes kromosomer. Disse brud ’heles’ ikke, med det resultat, at celledelingen – som ved en cancersygdom – ikke forløber normalt” (2.nov: ”Stråling: Stråler under mistanke”).

Adelkofer har således kunnet konstatere et biologisk mønster som det, der findes hos kræftsige. Han vil dog ikke drage nogen direkte konklusioner på den baggrund, ligesom han hverken vil be- eller afkræfte, at strålingen fra antenner eller mobiltelefoner forårsager kræft:

”Menneskekroppen er langt bedre til at reparere brud på DNA-strengene i kromosomerne end celler i en beholder, og ingen ved præcis, hvor meget og hvilken slags stråling, vi gennemsnitligt er udsat for [...] Ikke engang på celleplan ved vi endnu hvilke dele af kromosomernes DNA, der bliver påvirket, eller om de biologiske følger overhovedet er negative. Vi kan blot konstatere, at visse typer stråling skader kromosomerne i menneskeceller [...] Man kan ikke på baggrund af vores resultater konkludere, at stråling fra antenner til mobiltelefoni og mobiltelefoner forårsager kræft, men det kan heller ikke udelukkes” (2.nov: ”Stråling: Stråler under mistanke”).

Med den sidste sætning tager Adelkofer et klassisk videnskabeligt forbehold og gør dermed Reflex-rapporten til endnu et bidrag til den videnskabelige usikkerhed og frygt hos borgere, som i første omgang har skabt konflikten. Samtidig lægger den sig i direkte forlængelse af den konflikt, der gjorde sig gældende i oktober, hvor Sundhedsstyrelsens rapport blot stod i kontrast til en hollandsk rapport. Adelkofer gør i artiklen opmærksom på, at Reflex-rapporten har høj kvalitet, fordi projektet er udført som et samarbejde mellem uafhængige forskere, hvis troværdighed aldrig er blevet betvivlet. Ifølge Adelkofer er denne uafhængighed imidlertid aldrig en garanti, fordi ”forskere er forfængelige og deres økonomiske råderum afhængig af, om resultaterne vækker opmærksomhed eller passer ind i pengemændenes kram” (2.nov: ”Stråling: Stråler under mistanke”). Betalt eller økonomisk afhængig forskning skaber ifølge Adelkofer et mangelfuldt grundlag for en saglig debat og placerer forskerne som midtpunkt i en konflikt mellem økonomiske interesser på den ene side og mennesker, der bekymrer sig på den anden:

”Debatten om strålefare er i alt for høj grad præget af dårlig og modstridende forskning. Dens slags appellerer til følelserne frem for fornuften og reducerer forskerne til parter i en konflikt mellem dem på telebranchens lønningsliste og de, der er bekymrede. Sådant en udvikling ser man ofte, når der er milliarder af kroner på spil” (2.nov: ”Stråling: Stråler under mistanke”).

Derved sættes Reflex-rapporten ind i en større sammenhæng, der knytter den an til en generel betragtning om moderne forskningspraksis og samspillet mellem forskning og industri, mellem de der udøver videnskaben og de, der betaler for den. Det er en kritisk betragtning om kvaliteten af den viden, som den offentlige kommunikation om sundhedsrisici er baseret på. Med undtagelse af en notits den 6.november dukker Reflex-rapporten ikke op igen som selvstændigt tema, men den igangsætter en konflikt om behovet for mere forskning, som er baseret på forskellige fortolkninger af dens resultater.

7.2.2 Fortolkninger af behovet for ny forskning

Jyllands-Posten følger artiklerne om Reflex-rapporten op med fire artikler den 7.november i Erhverv og Økonomi sektionen, en på første side og tre på side fem. Det fremgår, at de aktører, der bidrog til regeringens strålerapport, ikke mener, at Reflex-rapportens konklusioner nødvendiggør ny forskning, hvilket møder kritik. Derved bliver der tale om en konflikt om behovet for den forskning, der kort forinden er blevet bevilget 30 millioner kroner til. I de fire artikler fra den 7.november er der tale om, at Jyllands-Posten fungerer som arena for aktører, der påberåber sig et udefineret forsigtighedsprincip over for særligt overlæge og afdelingsleder i Kræftens Bekæmpelse Christoffer

Johansen, der var hovedarkitekten bag Sundhedsstyrelsens rapport. Om Reflex-rapporten og i det hele taget ny forskning kommenterer Christoffer Johansen, at:

”Som tingene står i dag, er der forskning, som peger på, at mobilstråler kan forårsage fysiologiske påvirkninger, men det er ikke det samme som at sige, at stråling fra mobilantener udvikler sygdomme”, siger Christoffer Johansen, og fastholder, at mobilstrålers fysiologiske påvirkning af mennesker ikke er ny viden for ham (7.nov: ”Stråling: Ny stråleforskning afvises”).

Christoffer Johansen afviser ikke, at mobilstråling har en påvirkning på mennesker. På linie med Franz Adelkofer vil han blot ikke konkludere, at denne påvirkning nødvendigvis vil medføre en skadeseffekt. Overlæge og forskningschef i Kræftens Bekæmpelse Jørgen H. Olsen bringes også ind i arenaen med den nedenstående kommentar. Han bekymres mere af Reflex-rapportens resultater end Johansen, men vil heller ikke tage skridtet fuldt ud og konkludere, at mobilantennernes stråler er sundhedsfarlige:

”Der er i allerhøjeste grad tale om et bidrag, som er vigtigt at tage udgangspunkt i, fordi der er klar dokumentation for, at der er en påvirkning af arvematerialet” [...] Til gengæld mener Jørgen H. Olsen, at EU-rapportens konklusioner kan tolkes bredt, fordi forskernes konklusioner er meget forsigtige. Det ændrer dog ikke ved, påpeger forskningschefen, at undersøgelsen rejser nogle sundhedsmæssige mistanker (7.nov: ”Stråling: Ny stråleforskning afvises”).

Disse mistanker, som Jørgen H. Olsen mener, rapporten rejser, får da også flere aktører til at kritisere Christoffer Johansen fordi han, og dermed Sundhedsstyrelsen, efter fremkomsten af resultaterne fra den hollandske rapport såvel som Reflex-rapporten fortsat fastholder konklusionerne i rapporten fra juni om, at mobilstråling ikke udgør en sundhedsmæssig risiko. Det er en kritik, som især handler om Sundhedsstyrelsens tilsyneladende manglende vilje til at acceptere eksistensen af modstridende viden, og dermed at der kan siges at være usikkerhed forbundet med den viden debatten føres på. Fra politisk hold rettes denne kritik fra formanden for Folketingets Sundhedsudvalg Birthe Skaarup:

”Sundhedsstyrelsen må erkende, at alt ikke er undersøgt i den her sag. Mange mennesker fortæller mig, at de oplever problemer med mobilstråler på deres egen krop. Derfor er det utroligt nonchalant af Sundhedsstyrelsen, at afvise tingene på forhånd [...] EU-forskningen rejser tvivlstilfælde i forhold til, hvad vi ellers har fået oplyst. Som politikere skal vi lytte, og det samme bør Sundhedsstyrelsen. Styrelsen kan ikke være bekendt, at de på forhånd afviser den ny forskning” (7.nov: ”Mobilstråling: Kritik af Sundhedsstyrelsen”).

Margrethe Nielsen, sundhedspolitisk medarbejder i Forbrugerrådet, lægger sig på linie med Birthe Skaarup i en kritik, der anklager Sundhedsstyrelsen for ikke i tilstrækkelig grad, at tage borgernes helbred alvorligt og lade forsigtighedsprincippet råde i den konkrete situation, hvilket fremgår af følgende uddrag fra forsideartiklen den 7.november:

”Jeg kan ikke se, hvordan Sundhedsstyrelsen bare kan køre videre, som om intet var hændt. Man må formode, at Sundhedsstyrelsen om nogen hylder forsigtighedsprincippet. Men det tyder dens håndtering af de nye oplysninger ikke på” (7.nov: ”Mobilstråling: Kritik af Sundhedsstyrelsen”).

Margrethe Nielsen får lov til at følge sin position op i en artikel på side fem, hvor hun både kritiserer Sundhedsstyrelsen og sætter dens varetagelse af sin samfundsmæssige funktion som sundhedsmyndighed under anklage samt laver en direkte fortolkning på Reflex-rapporten som indicium på sundhedsfare i forbindelse med mobilstråling:

”Når der kommer ny forskningsviden, må man som sundhedsmyndighed forholde sig til den. Og hvordan Sundhedsstyrelsen kan komme frem til, at det ikke har nogen sundhedsmæssig betydning for mennesker på langt sigt, når laboratorieforsøg viser, at mobilstråler fører til ændringer i menneskeceller, kan jeg ikke få ind i mit hoved” (7.nov: ”Brug for åbenhed om mobilstråling”).

I sin behandling af spørgsmålet om Sundhedsstyrelsens fortolkning af de to nye rapporter har Jyllands-Posten været vidt omkring i sin aktørrekruttering, idet der også er blevet plads til en kommentar fra Professor Olle Johansson, der er leder af afdelingen for neurovidenskab på Karolinska instituttet i Sverige. Den svenske professor yder fuld støtte til Birthe Skaarup og Margrethe Nielsens positioner, idet han direkte opfordrer til, at 3G projektet sættes i stå, indtil der er fuld afklaring af de sundhedsmæssige aspekter omkring mobilantenne:

”Sundhedsstyrelsen er til for befolkningen og deres sundhed. Derfor bør styrelsen om nogen være på forkant med forsigtighedsprincippet” [...] for Olle Johansson drejer det sig om, at de danske sundhedsmyndigheder lader enhver tvivl komme borgerne komme til gode i form af et forbud mod opsætning af nye master, indtil der er en sundhedsmæssig afklaring af mobilstrålers sundhedsmæssige påvirkning af mennesker (7.nov: ”Stråling: Ny stråleforskning afvises”).

I konflikten mellem henholdsvis Christoffer Johansens fortolkning af Reflex-rapporten og de aktører, der er forenede omkring fællestematikkerne sikkerhed og forsigtighedsprincippet, er der ingen direkte kommentarer fra Videnskabsminister Helge Sander. Han citeres dog indirekte for følgende position i diskussionen: ”Videnskabsminister Helge Sander har (V) har flere gange slået fast, at han er »på de bekymrede borgeres side« i striden om mobilstråling, men samtidig understreger ministeren, at hans holdning til mobilstrålernes farlighed afspejler Sundhedsstyrelsens holdning” (7.nov: ”Mobilstråling: Kritik af Sundhedsstyrelsen”). Ved både at støtte Sundhedsstyrelsens rapport der frikender mobilstråling og bevilge penge til ny forskning placerer Sander sig egentlig i en dobbeltrolle, der, som det vil fremgå af næste afsnit, ikke skaber større tiltro til hans udmeldinger om strålingsfaren hos de kommuner, der nægter at behandle ansøgninger om antenneopstilling. Ambivalensen hos Sander kommenteres også lettere kritisk af Birthe Skaarup, der fortolker den derhen, at han trods støtten til Sundhedsstyrelsens rapport må mene, at der er substans i strålefrygten: ”Hvis ikke mobilstråling er farlig, hvorfor i alverden vil ministeren så være med til at bruge 30 mio. kr. på en

undersøgelse. Det må nødvendigvis være fordi, han er usikker. Ellers vil det jo være et direkte spild af penge”, siger udvalgsformanden (7.nov: ”Mobilstråling: Kritik af Sundhedsstyrelsen”).

7.2.3 Statens, kommunernes og teleselskabernes risikohåndtering

Den videnskabelige uklarhed har som nævnt fået en række kommuner til at nægte at udstede tilladelser til antenneopstilling, indtil der er skabt klarhed om, hvorvidt de omstridte antenner udgør en sundhedsfare eller ej. Det skaber en konflikt mellem kommunerne, der ikke mener Helge Sander tager den videnskabelige usikkerhed alvorligt nok, og Helge Sander, som ikke mener, at mobilantennerne udgør en strålingsfare og dertil påpeger, at de kommunale masteforbud er ulovlige. Denne konflikt udspilles særligt mellem to aktører, henholdsvis Helge Sander og teknisk rådmand fra Aalborg Kommune, Henrik Thomsen. Første gang, de spilles ud mod hinanden, er den 1. november i artiklen ”Minister anklages for smøleri”, som følgende tekststykke er taget fra:

Kommunen (Aalborg) var blandt de første til at sige stop for opsætning af mobilantennes på grund af tvivl om sundhedsfaren. Siden har forskellige styrelser samt videnskabsministeren slået fast, at stoppet er ulovligt og uforståeligt, fordi der ifølge deres opfattelse ikke eksisterer nogen strålingsfare. Den påstand køber Henrik Thomsen imidlertid ikke. Indtil der kommer mere håndfaste beviser på bordet, agter kommunen at fastholde sit antenneforbud. (1.nov: ”Minister anklages for smøleri”).

Når Helge Sander gør sig til talsmand for den opfattelse, at der ikke eksisterer nogen strålingsfare, sker det konsekvent med henvisning til Sundhedsstyrelsens rapport (1.nov: ”Teleselskabers trængsler er ikke forbudt”, 7.nov: ”Mobilstråling: Kritik af Sundhedsstyrelsen”, 10.nov: ”Kommuner føler sig svigtet i mobil-strid”). I nedenstående uddrag fra en artikel den 10. november fremgår det, at Sander dels forklarer den kommunale frygt ud fra ensidig mediedækning af sagen og dels, at han forstår kommunernes ønske om hensyn til borgernes bekymring:

Videnskabsminister Helge Sander (V) påpeger, at kommunernes usikkerhed udspringer af pressens ensidige dækning af sagen. Han forklarer, at selv om borgernes bekymring ligger ham meget på sinde, så tager regeringens holdning i sagen udgangspunkt i Sundhedsstyrelsens anbefalinger, som han ikke ser grund til at sætte spørgsmålstegn ved. ”Jeg kan ikke love, at det aldrig vil vise sig, at stråler har en skadelig virkning på mennesker. Men jeg kan love, at vi ikke i dag er i besiddelse af oplysninger, der tyder på, at det skulle være farligt” (10.nov: ”Mobilstråling: kommuner føler sig svigtet i mobil-strid”).

Dertil kan det siges, at Sander søger at gardere sig retorisk i den sidste sætning mod en al for skråsikker position med forbeholdet om, at den eksisterende viden muligvis kan revurderes senere, men at der blot i dag ikke foreligger viden, der giver grund til at antage, at der er en fare forbundet med mobilstrålingen. Således fremgår det også, at selv om han nok forstår borgernes bekymring, så fra-

viger han ikke positionen i Sundhedsstyrelsens rapport, heller ikke på baggrund af hverken den hollandske rapport eller de konklusioner fra Reflex-rapporten, der blev analyseret ovenfor.

Det er en position, der ikke er den store forståelse for hos de kommunale aktører, der alle føler, at den eksisterende viden er for usikker og tvetydig til, at de føler sig beroligede. Således citeres Henrik Thomsen for denne kommentar: ”At sige, at der ingen sundhedsfare er ved stråling fra mobilantennener, er ikke et entydigt budskab, fordi der også er andre synspunkter fremme” (10.nov: ”Mobilstråling: kommuner føler sig svigtet i mobil-strid”), hvilket er en holdning, der genfindes i nedenstående uddrag:

Teknisk rådmand i Aalborg Kommune, Henrik Thomsen (SF) efterlyser flere sundhedsfaglige oplysninger, før faren ved mobilstråling afblæses. [...] og Henrik Thomsen understreger, at det i den forbindelse ikke er nok at Helge Sander stiller sig op og indskærper, at mobilstråler ikke udgør en sundhedsrisiko for mennesker. Aalborg Kommune ønsker sundhedsfaglige beviser, og indtil de kommer på bordet, må det være op til teleselskaberne at bevise, at mobilstråling er uskadelig (7.nov: ”Brug for åbenhed om mobilstråling”).

Dette krav om sundhedsfaglige beviser støttes der op om i Århus af byplansmand Poul B. Skou:

Staten må stå ved sit ansvar og gennemføre en undersøgelse af sundhedsrisikoen ved de nye 3G mobilmaster, og indtil staten kommer med en klar melding, skal der ikke sættes op på Århus Kommunes bygninger. Det siger byplansrådmand Poul B. Skou (K) [...] (1.november: ”Mobilmaster: Rådmand: Stop for mobilmaster”).

Poul B. Skou tager skridtet fuldt i striden mellem kommunerne og staten ved at kræve, at staten efterlever sit ansvar med en klarere melding om sundhedsfaren, end det hidtil har været tilfældet. Der ved lader Poul B. Skou det implicit fremgå, at staten indtil videre ikke har levet op til dette ansvar samt, at der ikke er tillid til hverken Helge Sander eller den rapport Sundhedsstyrelsen har udarbejdet. Ovenfor er Henrik Thomsen også omkring spørgsmålet om ansvar, men placerer det ikke hos staten, men derimod hos teleselskaberne. Denne opfattelse af, at telekommunikationsforeningen skulle have et sådant ansvar understøttes ikke af dens direktør Ib Tolstrup, der sender ansvaret tilbage til staten:

Ib Tolstrup understreger dog, at det er staten, der udstikker de sundhedsmæssige retningslinier. Selskaberne driver kun de enkelte net.

”Vi skal ikke være sundhedsapostle. Vi skal udelukkende tænke i standarder og grænseværdier”, siger Ib Tolstrup. Derfor skal kommunerne ikke vente, at selskaberne går ind i den sundhedsmæssige diskussion, der ellers er i centrum (6.nov: ”Teleindustrien i offensiven”).

I artiklen ”Mobilstråling: løftet pegefingertil oprørskommuner” fra den 10.november fremgår det af en rundspørge, Jyllands-Posten har foretaget, at det i alt drejer sig om cirka fem procent af kommunerne, der i en eller form har indført forbud mod opsætning af mobilantennener, og at disse forbud eksisterer ”selvom styrelser og ministerier har peget på, at et generelt forbud er i strid med

reglerne”, hvorved konflikten skrives ind i en juridisk retorik. At kommunerne via forbud overtræder loven kommer Helge Sander også ind på adskillige steder i materialet (1.nov: ”Minister anklages for smøleri”, 2.nov: ”Stråling: Mobilstråler er skadelige”, 7.nov: ”Brug for åbenhed om mobilstråling”, 8.nov: ”Mobilstråling: Centralt udspil i debat om stråling”, 18.nov: ”Mobilstråling: Nej til nye mobil-antenner”, 30.nov: ”Kommune trodser minister”) og meget tydeligt i følgende uddrag:

”Jeg er sikker på, at samtlige kommuner her i landet vil administrere efter gældende ret og dermed overholder den lovgivning, som Folketinget har vedtaget. Skulle det mod forventning ikke være tilfældet, har Folketinget sikret et klagesystem de kommunale tilsynsråd. Tilsynsrådene afgør i konkrete sager, om en kommune har administreret i overensstemmelse med gældende ret” (10.nov: ”Mobilstråling: Løftet pegfinger til oprørske kommuner”).

Henstillingen fra Helge Sander til kommunerne om at respektere gældende administrativ praksis møder imidlertid ikke den store kommunale forståelse og synes heller ikke at kunne få den nødvendige og tiltænkte effekt i de kommuner, der har indført forbud. Således udtaler Henrik Thomsen som et modspil, at ”Vi ved godt, hvordan vi skal tackle ansøgninger efter byggeloven, men så længe, der er uklarhed omkring sundhedsfaren, stiller vi sagsbehandlingen i ro [...] (10.nov: ”Mobilstråling: Løftet pegfinger til oprørske kommuner”). På dette punkt får han støtte af Karin Storgaard fra Københavns Borgerrepræsentation, der påkalder sig forsigtighedsprincippet i en kritik, der både er rettet mod Sander og teleselskaberne:

”Det er skuffende at konstatere, at Venstres videnskabsminister i Folketinget, Helge Sanders eneste kommentar til de kommuner, der ønsker midlertidigt stop for opstilling af 3G antenner, er, at det er i strid med loven [...] Borgernes sundhed bør gå forud for teleselskabernes ønske om tusindvis af antenner, som de tror, de blot kan betale fra sig fra. Hvis lovgivningen ikke tager højde for dette, må den ændres” (10.nov: ”Strålefaren må tages alvorligt”).

I november handler konflikten og definitionskampen i Jyllands-Posten således *både* direkte om den videnskabelige usikkerhed, hvilket manifesterer sig i uenigheden om behovet for ny forskning og om fortolkninger af den videnskabelige usikkerhed, hvilket resulterer i en konflikt mellem blandt andet staten, kommunerne og teleselskaberne, der anskuer og kommunikerer den opståede problematik ud fra forskellige perspektiver og har forskellige opfattelser af ansvarsplacering.

7.3 Politiken

Politiken bringer i november femten kommunikative begivenheder om mobilantennen, der er fordelt på ni artikler, to notitser, en leder der bliver bragt to gange, et debatindlæg og et interview med Ulrich Beck i forbindelse med et besøg i København, hvor antennerne kort nævnes. Politiken tager flere af de emner op, der blev fremanalyseret i Jyllands-Posten. Det gælder særligt konflikten om

fortolkning af rapporterne, det vil sige om mobilstråling er sundhedsfarlig, samt om perspektiver på de kommunale masteforbud.

7.3.1 Mobilantenner og mobiltelefoner – hvilken stråling er farligst?

I artiklen ”Angsten for mobilmasternes stråler” den 1. november fremgår det i brødteksten, at ”I de senere uger er forvirringen om masterne taget til. Det ene øjeblik viser en hollandsk undersøgelse, at mennesker får kvalme og hovedpine af strålerne. Det andet øjeblik afviser forskerne bag undersøgelsen, at den overhovedet kan tolkes i den retning”. På den måde skriver Politiken sig i november ind i den verserende diskussion om fortolkninger af rapporter og dermed fortolkninger af, hvorvidt der eksisterer en strålingsfare eller ej. Politikens deltagelse i denne del af konflikten udfolder sig i midlertid ikke i form af en diskussion, der alene handler om strålingen fra mobilantenner. I stedet diskuterer aktørerne den mulige sundhedsfare fra mobilantennen gennem et udblik til andre risikotyper i det moderne samfund, og særligt gennem et ’tilbageblik’ på den ’gamle’ diskussion om strålingsfaren fra selve mobiltelefonen. Det fremgår af dette eksempel, hvor Christoffer Johansen bringes ind i arenaen gennem et indirekte citat og indtager den velkendte position, at mobilantennen ikke er sundhedsfarlige:

Han har tidligere peget på, at strålerne fra mobilmasterne ikke udgør en sundhedsrisiko, fordi de er flerfold mindre end de stråler, mobiltelefonerne udsender. Og som brugerne presser tæt ind til hovedet. I dag ser Christoffer Johansen intet videnskabeligt belæg for at sige, at strålerne fra hverken master eller mobiltelefoner er så skadelige for helbredet som tobak, alkohol eller fedme (1.nov: ”Angsten for mobilmasternes stråler”).

Mobilantennen er ikke blot mindre sundhedsskadelige end selve mobiltelefonen, hvis stråler frivilligt bringes tæt på kroppen, men begge disse er mindre sundhedsfarlige end andre livsstilsrelaterede sundhedsfarer som rygning, alkohol og fedme, som den enkelte i større udstrækning selv har indflydelse på. Politiken fører diskussionen videre igen den 8. november med tre artikler, hvor den ene modstiller to positioner, som derefter uddybes i hver sin egen artikel. Modstillingen fremgår klart af underrubrikkerne, idet den ene lyder, at ”Sianette Kwee, lektor ved Aarhus Universitet, mener, at man skal stoppe for opsættelsen af nye master, og fjerne dem der allerede står der” (8.nov: ”Der er risiko for at blive syg”), mens den anden præciserer, at ”Forskningschef i Kræftens Bekæmpelse, Jørgen H. Olsen, siger, at den viden der foreligger ikke taler for et stop for mobiltelefoni (8.nov: ”Der er ingen grund til et stop”). Begge forskere er blevet stillet de samme spørgsmål, og således kan de modstridende risikopfattelser aflæses meget tydeligt. Jørgen H. Olsen skelner klart mellem strålingen fra mobilantennen og mobiltelefonen, fordi deres stråler ligger i forskellig afstand af de fastsatte grænseværdier:

Er radiosignaler fra mobilantenner skadelige for mennesker?

”Grænseværdierne for radiobølgerne fra mobilantenne og mobiltelefonerne er de samme. Radiobølgerne fra mobilmasterne, som rammer os nede på gaderne, er 3.000-4.000 gange lavere end grænseværdierne [...] Hvis radiobølgerne er skadelige, så kommer de først og fremmest fra mobiltelefonen som opererer tæt ved grænseværdierne. Og så må vi pille ved grænseværdierne (8.nov: ”Der er ingen grund til et stop”).

Derfor uddybes det også videre, at mobiltelefonen repræsenterer en større sundhedsrisiko end mobilantenne:

Hvad indebærer den største risiko for menneskers sundhed – mobiltelefoner eller antennerne?

”Hvis der er et problem, så er det hos mobiltelefonerne, som i dag opererer tæt på de i dag vedtagne grænseværdier, når vi har den tæt ved øret. Men radiobølgerne fra masterne er 3.000-4.000 gange lavere end fra mobiltelefonerne” (8.nov: ”Der er ingen grund til et stop”).

Sianette Kwee understreger derimod direkte, at der er en helt reel sundhedsfare forbundet med mobilstråling:

Er radiosignaler fra mobilantenner farlige for mennesker?

”Der foreligger i dag et meget stort antal videnskabelige publikationer [...] De viser, at disse radiofelter er virker biologisk på mennesker. De kan gøre sundhedsmæssig skade på mennesker, og i det lange løb give sygdomme som kræft- og hjerte-kar-sygdomme (8.nov: ”Der er risiko for at blive syg”).

I direkte modsætning til Jørgen H. Olsen skelner Kwee heller ikke mellem forskellige typer stråling, men skærer dem alle ind i den samme sundhedsfarlige skabelon:

Hvad indebærer den største risiko for menneskers sundhed – mobiltelefoner eller antennerne?

”Det er samme slags stråling. Forskellen er bare, at mobiltelefonerne er noget, som man selv bestemmer. Du kan vælge selv, om du vil have en mobiltelefon. Det kan du jo ikke med masterne (8.nov: ”Der er risiko for at blive syg”).

Kwee skelner således ikke mellem de to forskellige strålingsformer som Jørgen H. Olsen i form af forskellige placeringer i forhold til grænseværdierne. Hun installerer derimod en mere social distinktion, der relaterer til graden af kontrol over de stråler, man udsættes, eller lader sig udsætte, for.

7.3.2 Staten, kommunerne og teleselskaberne

Politiken skriver sig begrænset ind i konflikten mellem staten, kommunerne og teleselskaberne. I modsætning til Jyllands-Posten har Politiken en leder om den, hvorved Politiken kan siges direkte at gøre sig selv til en af de involverede aktører i debatten. Det sker den 1.november, hvor Politiken, med henvisning til en lille sundhedsrisiko, udtrykker sin opbakning til de kommunale mastestop:

En række kommuner er nu fornuftigvis begyndt at slå bremserne i [...] visse undersøgelser tyder på, at der måske er en strålingsfare. Sandsynligheden for det sidste er ikke høj, men man kan ikke fortænke nogen i at bede sig fritaget for at

skulle se på en grim mast, som tilmed har en lille risiko for at være farlig for helbredet. Det ville være rarest, at få klarhed over sundhedsfaren, før udbygningen fortsætter (1.nov: ”Ledende artikel: Antenneskoven”).¹⁵⁵

Politiken erkender, at sundhedsrisikoen nok er minimal, men i en efterlysning af sikkerhed er denne minimale risiko nok til at støtte kommunernes reaktion på den udtrykte frygt hos borgerne. Med henvisning til den minimale sundhedsrisiko opfordrer Politiken længere fremme i lederen Helge Sander til at gøre det politiske arbejde om og lave en ny aftale omkring 3G projektet, og i denne opfordring tages den videnskabelige usikkerhed atter op: ”Hovedpunkterne i aftalen bør være, at de forskellige teleselskaber skal deles om de samme master; og at de nye master lige må vente, til sundhedsaspektet er ordentligt undersøgt” (1.nov: ”Ledende artikel: Antenneskoven”). Lederen er den eneste kommunikative begivenhed i forbindelse med konflikten mellem stat, teleselskab og kommuner, hvor en aktør fortolker direkte på den mulige sundhedsrisiko. De få aktører, der herefter bringes ind i arenaen omkring de kommunale forbud, bliver anvendt som kommentarer og perspektiver på den administrative proces snarere end som kommentarer om sundhedsrisikoen. Det ses den 8.november, hvor kontorchefen i Kommunernes Landsforening har følgende kommentar: ””Man får ikke meget ud af, at slå kommunerne oven i hovederne med regler, når de bekymrede borgere går til deres borgmestre”, siger Eske Groes, kontorchef i Kommunernes Landsforening (KL) [...]” (8.nov: ”Krisemøder skal dæmpe frygten for mobilantener”). Det er en kommentar, der i høj grad må siges at hænge sammen med og kan betragtes som et modspil til Helge Sanders position, som den fremgår i Jyllands-Posten om, at kommunerne er underlagt et administrativt regelsæt, som de blot skal følge. Det er administrativ struktur, som Eske Groes således ikke finder anvendelig i den konkrete situation, hvor den statslige risikohåndtering, som den er repræsenteret af Sander, sætter det politiske system under pres på lokalt niveau, fordi borgerne ikke har tillid til det nationale politiske niveau risikoopfattelse. Endnu et eksempel på aktørernes anvendelse som kommentarer på konfliktens administrative indhold findes den 14.november i artiklen ”Frygt lammer teleselskaber”, hvor stat, kommuner og teleselskaber direkte spilles ud mod hinanden. Her citeres koncerndirektør Morten Christiansen fra Orange på den ene side for, at ” Vi oplever en væsentlig modstand fra kommunernes side” (14.nov: ”Frygt lammer teleselskaber”), hvilket på den anden side afvises af Eske Groes:

Kontorchef Eske Groes fra Kommunernes Landsforening (KL) afviser, at kommunerne modarbejder teleselskaberne. Han peger på, at nye antenner bliver forsinkede, fordi beboerne – de mulige naboer – efter loven skal høres inden selskaberne kan få lov til at sætte en antenne eller mast op. ”Og det kan tage lang tid, når mange protesterer mod antennerne”, siger Eske Groes (14.nov: ”Frygt lammer teleselskaber”).

¹⁵⁵ Denne leder er siden genoptrykt 10.november i uændret form

Kommentarerne udmunder ikke i yderligere disput om forholdet og ansvaret mellem teleselskab og kommune, men derimod i en konsensus om statens overordnede ansvar:

Både KL og de fire teleselskaber mener, at det er staten og regeringen, der i sidste ende står med problemerne. "Hvis staten kan sælge licenserne, så må de også sørge for at give os mulighed for at sætte master op", siger Morten Christiansen (14.nov: "Frygt lammer teleselskaber").

Politiken har i november måned været arena for på den ene side Sianette Kwees opfattelse af, at mobilantenneerne er sundhedsfarlige fordi *al* mobilstråling pr. definition er sundhedsfarlig over for på den anden side en opfattelse, der ikke kan bekræfte sundhedsfaren og i øvrigt påpeger, at mobiltelefonen udgør en større sundhedsfare, fordi dens stråling ligger tættere på grænseværdien end mobilantennernes. Dertil skriver Politiken sig ind i konflikten mellem stat, kommune og teleselskaber om administration og ansvar. Her fremføres det fra kommunalt hold, at henvisninger til administrativ praksis fra statens side ikke har effekt, når borgerne er bekymrede for deres sikkerhed.

7.4 Berlingske Tidende

Berlingske Tidende har i november tretten kommunikative begivenheder om mobilantenneerne; henholdsvis fire artikler, et interview, to læserbreve og seks notitser. I tre af artiklerne er konflikten imidlertid blot et undertema, der inddrages en passant. Genremæssigt er der således ikke tale om, at Berlingske Tidende tildeler konflikten mange spaltecentimeter, og der skabes i denne arena heller ikke i nævneværdig grad selvstændige narrative sammenstød gennem modstilling af aktører. Dækningen er snarere karakteriseret ved, at de aktører, der kommer ind i arenaen, får lov at stå uimodsagt og derved må fortolkes ind i den samlede definitionskonflikt som perspektiver på denne.

7.4.1 Mobilstrålerne udgør ingen sundhedsfare

Berlingske Tidende bringer tre aktører ind i arenaen, som alle afkræfter, at der reelt er et videnskabeligt belæg for den igangværende konflikt. Det første eksempel herpå stammer fra et interview med Telekommunikationsforeningens direktør, Ib Tolstrup, hvor han bliver spurgt, om han mener, debatten udtrykker hysteri og politikerpopulisme:

"Min holdning er, at diskussionen er ude af proportioner, og de hollandske forskere, der har lavet rapporten, som hele debatten er baseret på, siger selv, at deres arbejde er blevet overfortolket. Medierne har rundkastet det overfortolkede materiale, og så bliver det ikke bedre af, at det er en psykologisk debat, da man nu kan se masterne til det nye net, hvad man ikke kunne i samme grad tidligere. Rent radiomæssigt er der intet nyt under solen, og derfor burde debatten bygge mere på fakta og viden og de mange undersøgelser, der allerede er på området" (2.nov: "Ude af proportion").

Den anden afkræftelse kommer fra Martin Ågerup, som er præsident for Akademiet for fremtidsforskning, der satirisk kritiserer kommunernes masteforbud og fortolker sundhedsrisikoens omfang ind i en hverdagsforståelse:

"[...] personer, som opholder sig på den af myndighederne fastlagte sikkerhedsafstand fra sendemasterne, højst vil blive udsat for radiostråling, som er 3.000-4.000 gange under den fastlagte grænseværdi. At bekymre sig over en dosis, som ligger flere tusinde gange under grænseværdien svarer til at betragte ét glas vin hvert tredje år som en mulig sundhedsfare. Det er nemlig 3.000 gange under Sundhedsstyrelsens anbefaling om maksimalt 21 genstande om ugen for mænd og 14 for kvinder" (7.nov: "Proaktivt: Af Martin Ågerup Virksomhedens immunforsvar").

Endelig genfindes forsikringen, om at der ikke er nogen sundhedsfare, den 18.november i artiklen "Ingen alarm over mobilstråling", der indleder brødteksten med, at "De danskere, der frygter, at mobiltelefoner og nye 3G-sendemaster til videotelefoni udsender sundhedsskadelige stråler, får foreløbig ingen videnskabelig opbakning blandt eksperterne på området". Denne konstatering understøttes længere fremme i artiklen af medicinaldirektør Jens Kr. Gøtrik:

"Med den viden, vi har nu, er der ingen grund til at antage, at der er nogen risiko. Men vi kan ikke give nogen garantier. Vi kan kun sige, hvad der er sandsynlig ud fra de, vi ved". [...]

- Ville du lade dine børn lege i en skolegård, hvor der sidder en 3G sendemast på skolens tag?

"Ja, det ville jeg ikke have nogen betænkeligheder ved" (18.nov: "Ingen alarm over mobilstråling").

7.4.2 De kommunale masteforbud

Berlinske Tidende skriver sig den 1.november ind i konflikten om de kommunale masteforbud i artiklen "Skepsis: eksperter skal vurdere stråling fra antenner". Den handler blandt andet om bevilningen på 30 millioner kroner, men også om uenigheden mellem Helge Sander på den ene side, der med henvisning til Sundhedsstyrelsen, igen, påpeger, at der ingen sundhedsfare er, og på den anden side kommunerne, der ikke føler sig overbeviste om, at 3G projektet ikke ledsages af en sundhedsfare:

Samtidig er flere kommuner fortsat nølende over for at tillade de nye mobilmaster til 3G telefoni, selv om de ifølge Helge Sander ikke generelt kan forbyde dette. Ministeren henviser desuden til, at Sundhedsstyrelsen ikke har sundhedsmæssige indvendinger mod masterne. "Jeg føler ikke, at der er grund til bekymring på det grundlag som vi kender i dag", siger han (1.nov: "Skepsis: eksperter skal vurdere stråling fra antenner").

Den kommunale usikkerhed og manglende tiltro til Helge Sander kommer til udtryk hos Kalundborgs borgmester Tommy Dinesen, der udtrykker skepsis over for den eksisterende viden og dermed manglende tillid til de forsikringer, Helge Sander kommer med: "Min indstilling er, at vi ikke sætter noget op, før vi har dokumentation for, at det ikke er stærkere stråling end ved de forrige master"(1.nov: "Skepsis: eksperter skal vurdere stråling fra antenner"). Tommy Dinesen bliver støttet af rådmand Henrik Thomsen fra Aalborg, der direkte påpeger, at de kommunale forbud ikke vil bli-

ve ophævet af fri vilje, men kun gennem et direkte påbud derom: ”Ministeren har haft to år til at undersøge eventuelle sundhedsrisici. Jeg ser ingen grund til at ændre på vores fremgangsmåde, med mindre vi får et direkte pålæg fra ministeren [...]” (1.nov: ”Skepsis: eksperter skal vurdere stråling fra antenner”). Interviewet med Ib Tolstrup kommer også omkring de kommunale masteforbud, som Ib Tolstrup har forståelse for, men som grundlæggende bliver fortolket ind i en administrativ forståelse og dermed afvist med henvisning til juridisk/administrativ praksis, som ikke giver kommunerne spillerum for de forbud, der foretages:

”Vores grundholdning er, at det er sympatisk, at kommunerne tager borgernes parti. Men der er en klar rollefordeling, der siger, at kommunerne skal tage sig af, hvor masterne skal være, staten skal tage sig af borgernes sundhed, og operatørerne – altså teleselskaberne – skal sørge for, at borgerne kan tale i mobiltelefon. Derfor kan kommunerne ikke på forhånd sige, at man ikke kan sætte master op. Derimod skal de behandle hver ansøgning i henhold til gældende lov og ret” (2.nov: ”Ude af proportion”)

I Berlingske Tidende afvises det således uden modspil, at mobilantenneerne skulle udgøre en sundhedsfare, og konflikten mellem Helge Sander, kommunerne og telekommunikationsindustrien videreføres. Det fremgår atter, at Helge Sander og Telekommunikationsindustrien henviser til administrativ praksis, hvilket afvises kommunalt med henvisning til den videnskabelige usikkerhed.

7.5 Information

Information deltager i november i konflikten med seks kommunikative begivenheder; henholdsvis fem artikler og et enkelt kort debatoplæg. I artiklerne opstilles to konflikter, der dels handler om kvaliteten af industribetalt forskning og dels om en lokalt manifesteret konflikt om opstillingen af en mobilantenne på Nyboder Skole i København.

7.5.1 Hvor uafhængig er industribetalt forskning?

I artiklen ”Mobilstråler er skadelige” den 12.november får lektor Sianette Kwee fra Aarhus Universitet lejlighed til at gentage sit konsekvent formulerede synspunkt, at mobilstråler er skadelige (”Der sker en betydelig skade på cellerne, der begynder at vokse helt unormalt, hvis de bestråles fra en mobiltelefon”), men trods artiklens titel handler den kun marginalt om, hvorvidt og på hvilken måde mobilstråler er skadelige. Den udfolder ikke længere videnskabelige udlægninger af mobilstrålingen og tematiserer kun implicit de tre rapporter, der fremhæves i de andre aviser. I stedet udtrykker den en kraftig mistænkeliggørelse af forskere, der lader sig industrisponsere og kritiserer industrien for aktivt at ville fremme bestemte forskningsresultater og undertrykke andre. Kwee er artiklens eneste aktør. Der er således tale om, at hun bliver brugt som artikulation for kritik af industrien og de for-

skere, den betaler. Således lyder artiklens underrubrik, at ”Industrien kan købe forskere og forskningsresultater, som underdriver skaden ved mobiltelefoner, siger lektor i biokemi”, hvilket følges direkte op i brødteksten:

Når læger og forskere bagatelliserer skaderne ved stråling fra mobiltelefoner, udtaler de sig mod bedre vidende og går dermed teleindustriens ærinde:

”Forskere vil have penge til mere forskning. Og industrien kan købe forskere, forskning og resultater for penge”, mener Sianette Kwee [...] (12.nov: ”Mobilstråler er skadelige”).

Kwee påpeger videre, at der her er tale om et genkendeligt mønster med ’for-og-imod-forskning’, der også kan konstateres fra tobaksindustrien, hvorved det kritiske perspektiv udbredes til en generel opfattelse af forskning, der ikke modsiger industriens interesser som korrumperet. Længere fremme i artiklen gentages opfattelsen specifikt for forskning omkring mobilstråling, nu med reference til Kwees egen viden og ekspertise på området:

”Der er ingen andre danskere end mig, der har lavet biokemisk, eksperimentel forskning med radiostråling. Og hvis man kender spillet, som jeg gør fra mine mange år som forsker, så ved man også, hvem der har betalt for resultater, der viser, at mobilstrålerne ikke er skadelige [...] Der findes forskellige slags forskere, lige som der findes forskellig slags forskning. Og der er enorme finansielle interesser på spil her, og nogle forskere er meget præget af industrien. Livet som forsker er mere behageligt, når der er nogen, der betaler for en” (12.nov: ”Mobilstråler er skadelige”).

Den generelle kritik gøres i artiklens sidste del specifik i forhold til hovedmanden bag Sundhedsstyrelsens rapport fra juni, Christoffer Johansen, og en undersøgelse, han foretog for teleindustrien, inden den aktuelle konflikt gik i gang:

Kwee henviser til den million kroner, overlæge Christoffer Johansen fra Kræftens Bekæmpelse modtog fra Sonofon og TDC til en undersøgelse af en mulig kræftfare ved mobiltelefoner [...].

- Tror du, at den slags har indflydelse på resultaterne?

”Ja, det tror jeg. Og i dette tilfælde har det også betydet noget, at undersøgelsens anden hovedforfatter havde været vidne til fordel for teleproducenten Motorola i en retssag i USA” (12.nov: ”Mobilstråler er skadelige”).

Gennem Kwee bliver det artiklens synspunkt, at industriens økonomiske interesser finansierer uvederhæftig forskning, der legitimerer mobiltelefonien. Information har ved siden af denne artikel en noget kortere artikel, ”Overlæge afviser anklager”, hvor Christoffer Johansen er eneste aktør. Han får noget mindre plads end Kwee og afviser kategorisk hendes anklager med henvisning til, at forskningsresultaterne først blev forelagt industrien efter, de var antaget af et videnskabeligt tidsskrift samt, at de amerikanske medforfattere har oplyst, at de aldrig har deltaget i en amerikansk retssag om emnet: ””Anklagerne må derfor betragtes som grundløse og mangler enhver form for dokumentation”, siger Christoffer Johansen”.

Isoleret set, handler konflikten om kvaliteten af industribetalt forskning ikke direkte om sundhedsfaren fra mobilstråling. Fortolkes den derimod ind i den samlede konflikt i de øvrige arenaer, kommer den til at fremstå som et bidrag til, hvorvidt Johansen eller Kwee er den mest troværdige ekspert og dermed om, hvilken risikoopfattelse, der er mest troværdig. Således bliver den til et bidrag til den videnskabelige usikkerhed.

7.5.2 Antennen på Nyboder skole – forældre frygt og forvaltningspraksis

Henover sommeren 2003 blev der på Nyboder Skole i København rejst en mobilantenne, hvilket i november mobiliserer forældre og skolebestyrelse i en protest mod den, som Information dækker med tre artikler. De tre artikler fremstiller helt overvejende forældrenes synspunkt, hvorved det kan siges, at Information i disse artikler lader sig anvende som arena for forældrenes kamp mod antennen på skolen. Forældrenes position er direkte, at antennen skal fjernes, og som det fremgår af de følgende to kommentarer, sker det som et direkte udslag af, at den videnskabelige usikkerhed skaber frygt for børnenes helbred:

”Det er helt vanvittigt, hvis den antennemast ikke omgående kan deaktiveres. Vi går og passer på med at give vores datter økologisk mad, og vi passer på hende i trafikken – og hvis hun måske en dag kan udvikle kræft, fordi hun i 10 år har gået i skole under nogle mobilmaster, jamen den tanke er slet ikke til at bære. Og vi kan som forældre ikke byde vores børn en sådan risiko” (20.nov: ”Lang næse til forældre”).

”Jamen, drengene har aldrig nogen sinde klaget over hovedpine før de startede i skolen. Og vi kan ikke lade være med at tænke på, om det har noget med masterne at gøre [...] Vi ved ikke, om det er masterne der er skyld i hovedpinen. Vi er hverken forskere eller eksperter, men vi elsker vores drenge, og som forældre tør vi ikke udsætte dem for noget, vi ikke ved, om er farligt eller ej” (24.nov: ”Ti strålende skoler”).

Forældrekravet om nedtagning af antennen afvises fra kommunalt hold gennem en kommentar fra Kontorchef Per Justesen fra Økonomiforvaltningen i Københavns kommune: ”De antenner, der er sat op, er sikret med en lejekontrakt, der er uopsigelig. Den pågældende forvaltning står som udleder, mens selve anlægget ejes af teleselskabet. Og man kan ikke bare gå ind og justere ved en anden mands ejendom (20.nov: ”Lang næse til forældre”). Med henvisning til gældende juridisk praksis afvises nedtagning, hvilket ikke finder forståelse på forældresiden:

”Vi er som forældre ikke ude med bål og brand. Vi har ikke noget imod, at masten fysisk står på skolen, men den skal stoppe omgående med at sende signaler. Kan man ikke det af hensyn til kontrakter, så må nogle nye master placeres et andet sted i sikker afstand fra eleverne og skolen til erstatning for de nuværende” (20.nov: ”Lang næse til forældre”).

Faktisk optrappes forældrenes retorik i artiklen den 26. november, hvor der direkte trues med selvtægt, hvis antennen ikke i det mindste slukkes: ”Jo, selvfølgelig er jeg klar over, at det er selvtægt og ulovligt. Men hvis der er en lov, som truer mit barns sundhed, så vil jeg til enhver tid bryde den

lov, hvis det er den eneste udvej” (”Forældre tager boltsaks i egen hånd”). Selvtægt afvises dog af formanden for skolebestyrelsen på Nyboder Skole med henvisning til, at ”Det rigtige er at følge de regler, der gælder, og benytte sig af det system, der findes, og få sine synspunkter frem”, men det påpeges samtidig, at myndighederne skal gøre noget, hvis selvtægten ikke skal effektueres:

”Jamen, der skal ikke gå ret mange uger længere, før vi helt taber tålmodigheden. Masten har allerede siddet alt for længe på skolens tag. Vi vil ganske simpelt ikke lægge børn til noget, vi ikke kender” (26.nov: ”Forældre tager boltsaks i egen hånd”).

Der er således tale om, at forældrene af frygt for børnenes helbred og manglende overbevisning om, at antennen ikke er sundhedsfarlig, påberåber sig forsigtighedsprincippet og afviser at acceptere en juridisk risikoforståelse med henvisning til kontrakter, som den udtrykkes hos den kommunale aktør Per Justesen.

7.6 Weekendavisen

Weekendavisen har to kommunikative begivenheder om mobilantennen i november, henholdsvis en artikel og et længere læsebrev, der begge tematiserer mobilantennernes stråler i et sammenlignende udblik med fokus på mobiltelefonens stråling. I mindre grad stilles Christoffer Johansen og Sianette Kwee op mod hinanden i en vurdering af deres forskerevner og kvaliteten af deres forskning, hvilket igen (jf. analysen af Information) kan anskues som en vurdering af troværdigheden af deres respektive risikopositioner; det vil sige om der er eller ikke er en sundhedsfare forbundet med mobilantennen.

7.6.1 Mobiltelefonen er farligere end mobilantennen

Artiklen ”Formastelig forskning” fra den 14.november indledes med en generel opdatering af de mange forskellige temaer, der har været fremme i debatten, men snævrer hurtigt ind til at handle om en diskussion af grænseværdier og mobilantennernes sundhedsfare kontra mobiltelefonen selv. Alle de anvendte aktører er naturvidenskabsmænd/kvinder, og opfattelsen er for det første, at hverken den hollandske eller Reflex-rapporten kan anvendes som dokumentation for, at mobilantennen er sundhedsfarlig og for det andet, at mobiltelefonen udgør en større sundhedsfare end mobilantennen. At mobiltelefonerne skulle være mere sundhedsfarlige, fremgår af nedenstående kommentarer fra Christoffer Johansen, Jørgen Bach Andersen (professor fra Aalborg Universitet og Henry Galle Stech (teleteknisk rådgiver i IT- og Telestyrelsen):

”Strålingsintensiteten fra mobiltelefonen er 3000-4000 gange større, så hvis man er af den opfattelse, at strålerne er skadelige, så er det da mærkeligt, at netop masterne bliver problematiseret” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

”Det er ikke rationelt at fokusere på antennen frem for på telefonen [...] Bestrålingen fra antennen er ganske vist kraftigere hvis man kravler op foran den på hustaget, men hvis vi forudsætter, at man bor i taglejligheden nedenunder, så er bestrålingen langt lavere end for mobiltelefonens vedkommende” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

”Strålingsintensiteten fra en mobiltelefon er så mange gange højere, at hvis der sidder en i nærheden af dig i bussen, så vil du være udsat for en betydelig højere grad af stråling end hvis du stod for foden af den mast, som antennen er sat op i. En mobilantenne fungerer som et fyrtårn; når du står for fyrtårnets mur, bliver du jo heller ikke blændet, faktisk skal du temmelig langt væk, før du havner i lyskeglen, fordi strålerne går vandret ud” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

Sianette Kwee anvendes også som aktør, men som det fremgår af nedenstående uddrag, får hun af weekendavisens journalist ikke lov til blot generelt at fremsætte, at mobilstråling er farlig. Tværtimod efterlyses der halvkritisk en refleksion hos Kwee om mobilantennen kontra mobiltelefonen:

”[...] der er et hav af undersøgelser, som viser, at det er farligt. Så skal man da ikke fortsætte med at sætte master op”.
- Men undersøgelserne viser jo ikke, at det er farligt. De viser blot, at der er en effekt. Den behøver vel ikke være sundhedsskadelig?
”Altså skal der lig på bordet, før man bliver overbevist? [...] var det ikke bedre at stoppe opsætningen og så først udrede, om det er farligt?”
- men du må jo vide, at eksponeringen fra mobiltelefonen er meget kraftigere. Hvorfor bruger du så ikke kræfterne på at advare folk om mobiltelefonien, i stedet for at fokusere på masterne?
”Folk ved da godt, at mobiltelefonen er farlig. Det har der været talt så meget om (14.nov: ”Formastelig forskning”).

Hvad angår Kwees henvisning til undersøgelser, der viser strålingen er farlig, gives der i artiklen god plads til en tilbagevisning af, at den hollandske rapport og Reflex-rapporten giver belæg for at konkludere, at antennerne er farlige. Det fremgår tydeligt af følgende kommentarer fra Christoffer Johansen og Jørgen Bach Andersen:

”Hollænderne konkluderede, at der var en effekt på mennesker, forstået på den måde, at deltagere kunne registrere med forskellige grader af ubehag, at de blev bestrålet. Så de forsøg skal man naturligvis gentage. Men under ingen omstændigheder, kan man bruge deres resultater til at konkludere, at de nye mobilantenner er skadelige. Der var en effekt, men det er ikke det samme som at den var sundhedsskadelig. Hvis jeg råber dig ind i hovedet, så er det måske også ubehageligt, men du bliver ikke nødvendigvis døv af det, vel?” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

”Jeg fæstnede mig ved, at mens EU resultaterne viste en effekt ved strålingsintensiteter på niveau med mobiltelefoners, så frikendte undersøgelsen faktisk mobilantennerne. Deres strålingsintensitet – både de gamle GSM-antener og de nye G3-antener – ligger mange gange under det niveau, hvor effekten forsvandt. Men det hørte vi ikke et suk om. Resultaterne blev i pressen kun brugt til at bekræfte, at mobiltelefoni er farlig” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

7.6.2 Johansens og Kwees troværdighed som forskere

Analysen af Information viser en modstilling af Sianette Kwee og Christoffer Johansen, hvor Kwee har mest spalteplass til at mistænkeliggøre og nærmest diskreditere Johansens forskning. I Weekendavisen byttes disse roller rundt, idet Johansen her positioneres som troværdig autoritet, mens Kwees evner mistænkeliggøres. Således fremgår det, at ”Christoffer Johansens fremmeste opponent hedder Sianette Kwee [...] Af flere medier tituleres hun rask væk »Danmarks førende stråleforsker«. Det er et åbent spørgsmål om ikke Christoffer Johansen kunne fortjene den titel” (14.nov:

”Formastelig forskning”), hvilket sker med henvisning til, at Johansen har publiceret mere end Kwee. Antydningen følges op med kommentarer fra to anonyme forskere:

”Der er i alle lande en klerikal klike af forskere, der forsker med følelserne frem for med forstanden. De får symptomer, så snart de hører ordet stråling. I Danmark er det Sianette Kwee” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

”Jeg har hørt hende udtale, at de nye 3G mobilmaster var 1000 gange stærkere end de gamle GSM master. Hun vidste ikke, at 3G står for Tredje Generation, hun troede, at G’et stod for Gigahertz, der betyder milliarder af Hertz, og derfor konkluderede hun, at de måtte være 1000 gange farligere end GSM [...] Det er naturligvis noget værre sludder. De nye master er ikke kraftigere end de gamle GSM” (14.nov: ”Formastelig forskning”).

Læserbrevet lægger sig i direkte forlængelse af disse opfattelser af Kwee, da dets forfatter i en gennemgang af den eksisterende viden om stråling uden navns nævnelse kommenterer på Kwee: ”En århusiansk forsker er øjensynlig ved at læse og sammenholde rapporter om dette emne kommet til den følelsesladede erkendelse, at der nok er noget om snakken” (21.nov: ”Unfair at nævne stænkklapper”).

7.7 BT

BT bringer i november seks kommunikative begivenheder om mobilantenne; fire notitser og to artikler: Den ene artikel kommer ikke ind på strålingsspørgsmålet, og ingen af notitserne involverer en aktør. Artiklen, der kommer ind på strålingsspørgsmålet skriver sig ind i konflikten som et bidrag til den del, der sammenligner mobilantennernes stråler med andre strålingsfarer.

7.7.1 Mobilstråling og andre strålingsfarer

Det sker i artiklen ”Du bestråles” overalt den 16.november, som indeholder to overordnede temaer; henholdsvis at vi er omgivet af mange forskellige strålingsformer i det moderne samfund og ikke blot mobilstråler, samt at der er videnskabelig usikkerhed om deres skadeseffekt. Artiklen benytter to aktører, der begge kommenterer fra en naturvidenskabelig position og ikke mener, at der skulle være nogen særlig grund til bekymring for mobilantenne. Gert Frølund fra Aalborg Universitet gør opmærksom på, at ”Jeg er bange for, at man skræmmer folk – der er ikke noget nyt i de seneste undersøgelser, som vi ikke vidste for fem år siden. Jeg ville ikke selv være bange for at bo under en mobilmast.” Dette følger han senere op med en kommentar, der lægger sig i forlængelse af andre fra de øvrige aviser; at mobiltelefonen i realiteten er mere farlig end antennen: ”Vi ved ikke, om radiobølger er farlige. Røntgenstråler er farlige, men dem kommer vi heller ikke i berøring med. De største radiobølger – en af de kraftigste, som mennesker kommer i berøring med – er helt sikkert telefo-

nen”. Henry Galle Stech, der er teleteknisk rådgiver i IT- og Telestyrelsen, kommer umiddelbart efter ind i arenaen med en undren over, at konflikten er opstået, da den, for ham at se, reelt ikke har substans:

”Man har indtil videre ikke dokumenteret skader på mennesker. Men der kan dokumenteres effekt fra apparater som barbermaskine og hårtørrer. Jeg siger ikke, at barbermaskiner er farlige, men hvorfor interesserer alle sig så meget for mobilmaster, når der er dokumenteret effekter så mange andre steder? Man kan ikke dokumentere, at det er ufarligt, men man kan sandsynliggøre det. Jeg kan jo heller ikke bevise, at julemanden ikke findes, men jeg kan sandsynliggøre det”.

7.8 Ekstra Bladet

Ekstra Bladet har i november fire kommunikative begivenheder om mobilantenneerne, et meget kort læserbrev, et kort debatindlæg, en notits samt en leder, der specifikt adresserer mobilstråling. Ekstra Bladet involverer ingen aktører, hvorfor dens arenafunktion er begrænset.

7.8.1 Mobilantener er sundhedsfarlige

Både læserbrevet og lederen søger begge at indskrive mobilstrålingen i den samme forståelsesramme, som sundhedsskadelig. I læserbrevet giver forfatteren således opbakning til den hollandske rapport med henvisning til egen erfaring med at bo tæt på en 3G mast i England:

Den hollandske rapport om mobilmaster er ikke blevet overfortolket. Strålingen eller bølgebølgerne giver hovedpine, kvalme og stik i hovedbunden [...] Vi bor og arbejdede 28 meter fra en Hutchisons 3G-mast, der har været i operation siden august 2003. Vi er siden blevet nødt til at flytte vores firma ud af huset, idet vi og vores ansatte blev syge. Huset er faktisk ubeboeligt fra klokken 8 om morgenen til klokken 21-22 om aftenen, når mobiltrafikken løjer”. (2.nov: ”Debat: Stråler er skadelige”).

Der er ikke tale om en videnskabeligt funderet argumentation men om en praksiserfaring, der giver opbakning til den del af konflikten, der plæderer for sundhedsfare. Det samme gør sig gældende i lederen, hvor sundhedsfaren får en ret kraftig modalitet, og den danske befolkning gøres til forsøgsdyr i et eksperiment, hvor 3G projektet tvangspåføres befolkningen:

Det er for længst konstateret – og fortsat sandt – at vi er i færd med at anstille danmarkshistoriens største tekniske eksperiment. Apparatet, vi afprøver, er mobiltelefonen. Forsøgspersonerne er 5.5 millioner danskere [...] På den avis du holder i hænderne, har sagen intet hastværk. Det vides, at ophold nær 3G-sendemaster kan fremkalde svimmelhed, prikken i kroppen og tab af koncentrationsevne. Er det virkelig så vigtigt, at se billeder på en mobiltelefon, at disse master skal tvangspåføres 5,5 millioner danskere, inden vi kender følgerne? Ikke tale om (14.nov: ”Ledende artikel: Mobilos på hjernen”).

Kapitel 8. Afslutning

8.1 Det teoretiske og metodiske design

I de senere år er den offentlige debat i stadig stigende grad blevet præget af konflikter, der handler om den moderne teknologiske skyggesider, om de risici, der følger i kølvandet på teknologien sammen med de velfærds- og forbrugsgoder, den giver. I den samfundsmæssige kommunikation er der blevet dannet et diskursivt område, der handler om risici. Denne afhandlings erkendelsesinteresse er udsprunget af den opfattelse, at teknologiske risici har skabt et nyt konfliktområde i den offentlige kommunikation, og at sådanne konflikter om teknologiske risici udgør aktuelle og presserende samfundsproblemer. Den samfundsmæssige kommunikation om risici er i de senere år blevet problematisk og kommet til at udgøre et konfliktområde, fordi risikokommunikationens genstand, selve risikoen, i dag perciperes mindre entydigt end tidligere. Førhen var risici alene noget, der blev fastlagt videnskabeligt og derefter viderekommunikeret til befolkningen. I dag er det snarere tilfældet, at risikoen først får sin eksistens gennem definition i selve kommunikationen om den i medierne, og her er den videnskabelige rationalitet blot en blandt flere. Teknologiske risici er som regel ikke sanseligt tilgængelige og ofte omgærdet af uvidenhed og usikkerhed, hvorved der skabes grobund for konflikt mellem forskellige risikodefinitionsforsøg om, hvad der er risikabelt. I afhandlingen er risici blevet anskuet i et konfliktperspektiv, og det har været antagelsen, at udfaldet af disse definitionskampe har indflydelse på, hvordan samfundet vælger at håndtere de risici, det står overfor.

Afhandlingen har været udformet som en case analyse af en risikokonflikt, der opstod henover sommeren 2003 og nåede sit, foreløbige, højdepunkt i oktober og november 2003. I forbindelse med implementeringen af 3G telefoni i Danmark opstod der en risikokonflikt som følge af usikkerhed om og frygt for en mulig sundhedsfare fra de mange nye mobilantennener, teleselskaberne begyndte at opstille. Konflikten begyndte som lokale protester mod konkrete opstillinger af mobilantennener, men udviklede sig i efteråret til en regulær konflikt, en diskursiv kamp, mellem forskellige aktørers risikopfattelser af mobilantennenerne. Casen er i afhandlingen blevet benævnt ”Dansen om mobilantennenerne” som en metafor for de diskursive bevægelser, de deltagende aktører har foretaget mellem hinanden i konflikten. Afhandlingens empiri har været materiale fra de landsdækkende aviser, Jyllands-Posten, Politiken, Berlingske Tidende, Information, BT, Ekstra Bladet og Weekendavisen, i november 2003. Målsætningen har været *en analyse af, hvordan konflikten og definitionskampen i*

”Dansen om mobilantenneerne” har fundet sted i landsdækkende danske aviser med henblik på, hvilken risiko samfundet har stået overfor.

Der har i afhandlingen været tale om både teoretisk og empirisk analyse. Gennem den sociologiske teoridannelse om sociale problemer og Bruno Latours netværksteori er der på et rent teoretisk niveau blevet foretaget en indkredsning og præcisering af, hvordan teknologiske risici, det vil sige afhandlingens analytiske genstand, kan forstås og dermed analyseres empirisk. Her er det blevet fremhævet, at sådanne risici *både* er fysisk virkelighed og social konstruktion, og at begge aspekter må sammentænkes og inkluderes i en analyse af dem. Teknologiske risici er hybrider, der på én gang er både objektive og subjektive. Derfor har udgangspunktet herefter været, at konflikter om teknologiske risici ikke kan begribes tilfredsstillende, hvis de videnskabelige argumenter om rent objektive karakteristika adskilles fra de kulturelle og sociale argumenter, der er mere subjektive. Gennem Niklas Luhmann, Ulrich Beck og Anthony Giddens har afhandlingen dernæst opstillet et samfundsmæssigt makroniveau, en sociokulturel praksis, som risikokonflikten kan forstås ud fra. De har forskellige forståelser af og forklaringer på fremkomsten af risici i moderniteten, og tilsammen har de givet en facetteret og stratificeret teoretisk forståelse af den samfundsform, teknologiske risici bliver til i. Hos Luhmann har risici således genese i den administrative udvikling, hos Beck i den teknisk-videnskabelige udvikling og hos Giddens i den institutionelle udvikling.

Metoden for analysen af konflikten og definitionskampen har været et eklektisk diskursanalysedesign, der har bestået af en sammentænkning og operationalisering af Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori samt Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse. Norman Faircloughs empirisk orienterede tredimensionelle diskursanalysemodel har udgjort en diskursanalytisk ramme for afhandlingen, mens Laclau og Mouffe særligt har fungeret som et teoretisk korrektiv til og en udbygning af Faircloughs diskursbegreb. Gennem sammenkædningen af Fairclough og Laclau og Mouffe har afhandlingen opereret med tre hierarkiske diskursbegreber; diskurs, diskursorden og diskursivt felt. Fra Laclau og Mouffes diskursteori har begreberne flydende betegner og nodalpunkter derudover vist sig at være empirisk anvendelige, hvor et nodalpunkt er en diskurs' styringscentrum, som bestemmer, hvad der giver mening inden for den pågældende diskurs, mens den flydende betegner er begrebet for et endnu ikke betydningsfastlagt område, som forskellige diskurser kæmper om at fastlægge. Ved at betragte mobilantenneerne som en flydende betegner, er ”Dansen om mobilantenneerne” i den teoretiske operationalisering blevet konstrueret som en diskursorden, der, jævnfør den teoretiske indkredsning af teknologiske risici, indeholder to overordnede konflikt-

linier; henholdsvis en (objektiv) naturvidenskabelig konfliktlinie og en (subjektiv) social og kulturel konfliktlinie, som begge har været antaget at indeholde underliggende rivaliserende diskurser.

Nyhedsmedierne, og dermed de landsdækkende aviser, er i afhandlingen blevet anskuet som arenaer for udveksling og forhandling af risikoopfattelser og definitionsforsøg. Det har været en eksplicit pointe, at hver af de landsdækkende aviser har måttet betragtes som selvstændige arenaer, hvorfor de er blevet behandlet separat i tekstanalysen, der har fremanalyseret hvilke diskurser i den enkelte arena, der har søgt at betydningsfastlægge den flydende betegner.

8.2 Den empiriske analyse

Tekstanalysen har vist, at de landsdækkende aviser har fungeret som ret forskellige arenaer for konflikt og definitionsforsøg i november. Der er tale om forskelle med hensyn til, hvor mange kommunikative begivenheder de har haft om mobilantenne, hvilke genrer de har formidlet konflikten i, hvilke aktører der er kommet ind i de respektive arenaer, samt hvordan aktørerne er blevet benyttet. Dermed har de landsdækkende aviser for en overordnet betragtning skabt forskellige betydnings-systemer omkring mobilantenne; i realiteten har de skabt forskellige konflikter og definitionssystemer. Jyllands-Posten er på den ene side den arena, der uden sammenligning har bidraget mest til konflikten, mens Ekstra Bladet og BT på den anden side må siges at have bidraget minimalt. Herimellem ligger Politiken, Information og Weekendavisen. Analysen har ligeledes vist, at Jyllands-Posten, Politiken, Information og Weekendavisen har skabt 'egne selvstændige' konflikter i de respektive arenaer, de udgør, hvor aktører inden for enten den naturvidenskabelige konfliktlinie eller den sociale og kulturelle konfliktlinie direkte er blevet modstillet hinanden. Dette har ikke været tilfældet for Berlingske Tidende, BT og Ekstra Bladet, der ikke har skabt 'interne' konflikter i arenaen, hvorved det kan siges, at de alene har deltaget intertekstuel i konflikten, hvor deres dækning i særlig grad må fortolkes ind i og ses i sammenhæng med de den konflikt og de definitionskampe, der har foregået i de øvrige arenaer. Med undtagelse af Ekstra Bladet har alle aviserne ladet en eller flere naturvidenskabelige eksperter komme ind i arenaen med definitionsforsøg, der henfalder under den naturvidenskabelige konfliktlinie, mens alle aviserne med undtagelse af Weekendavisen og BT har ladet ikke-videnskabelige eksperter bidrage med risikoopfattelser, der henfalder under den sociale og kulturelle konfliktlinie.

Efter disse indledende konstateringer skal der, atter, gøres opmærksom på, at målet ikke i sig selv har været en komparativ analyse mellem arenaerne, og derfor vil der ikke blive konkluderet separat på dem i besvarelsen af, hvordan konflikten og definitionskampen har fundet sted. I stedet hæves

fortolkningsniveauet til en konklusion på tværs af dem, der mere overordnet viser hvilke diskurser, der er blevet etableret omkring den flydende betegner, hvilke nodalpunkter der har styret diskurserne samt hvilke antagonistiske forhold, diskurserne har stået i.

Inden for *den naturvidenskabelige konfliktlinie* har konflikten dels handlet om synspunkter om, hvorvidt mobilantennen isoleret set er sundhedsfarlige og dels synspunkter om, hvilken sundhedsfare strålingen fra mobilantennen udgør i sammenligning med andre strålingsformer i det moderne samfund og særligt den stråling, der udgår fra selve mobiltelefonen. Her har to klare positioner stået overfor hinanden. På den ene side en position, der alene repræsenteres af lektor Sianette Kwee fra Aarhus Universitet, der har påpeget, at al mobilstråling er sundhedsfarlig, hvilket pr. definition gør mobilantennen til en sundhedsfare. På den anden side står en position, der udgøres af en større række aktører, blandt andet overlæge og afdelingsleder i Kræftens Bekæmpelse Christoffer Johansen, der med meget små variationer repræsenterer den samme risikopfattelse. Den er, at der nok kan konstateres en effekt fra strålingen, men at effekt ikke er det samme som en sundhedsfare, samt at der i dag ikke foreligger viden, der gør det muligt at konkludere, at mobilantennen udgør en sundhedsfare, om end det ikke afvises, at en sådan viden en dag vil dukke op. Videre er det denne positions opfattelse, at mobilantennen under alle omstændigheder kun udgør en minimal sundhedsfare i forhold til en række af de andre strålingsformer, vi villigt omgiver os med i det moderne samfund. Således er det en genkommende konstatering, at mobiltelefonens stråling ligger tættere på de fastsatte grænseværdier end mobilantennen, hvorfor det opfattes som besynderligt, at fokus er på mobilantennen og ikke på selve mobiltelefonen.

Den sociale og kulturelle konfliktlinie har handlet om forskellige fortolkninger og reaktioner på den videnskabelige usikkerhed, som den er blevet påpeget ovenfor. Blandt andet har den videnskabelige usikkerhed resulteret i, at en række kommuner har nægtet at udstede flere antenntilladelser til teleselskaberne, så der ikke opstilles flere antenner, før den videnskabelige usikkerhed er afklaret. Den kommunale argumentation for forbudet er et hensyn til borgernes sikkerhed og en direkte udtrykt mistillid til og kritik af den risikoinformation, der er tilgået kommunerne fra den ansvarlige minister, Helge Sander. De kommunale antenneforbud står i november overfor Helge Sander og Ib Tolstrup, der begge henviser risikoen til en administrativ forståelse, der dels argumenterer for Sundhedsstyrelsens rapport som sikkerhedsgaranti og dels for, at gældende administrativ praksis ikke giver kommunerne mandat til selv at foretage en sundhedsvurdering og følgende udstede forbud. Derudover har den videnskabelige usikkerhed ført til forældreprotest og krav om nedtagning af en allerede opstillet antenne på Nyboder Skole. Forældrene argumenterer ud fra et hensyn til børnenes sik-

kerhed, mens der kommunalt argumenteres mod nedtagning med henvisning til kontraktlig forpligtelse overfor ejeren, teleselskabet. Endelig har analysen vist en diskussion om behov for ny forskning i denne situation af videnskabelig uvidenhed samt en diskussion om kvaliteten af industribetalt forskning, der har resulteret i et spørgsmål om, hvorvidt Christoffer Johansen eller Sianette Kwee er mest troværdig.

Efter denne gennemgang af de to konfliktlinier kan 'tekstens' led i Faircloughs diskursanalysemodel (jf. side 42 og 59) genopstilles, som det fremgår på næste side, hvor diskursordenen "Dansen om mobilantenne" og dens konfliktlinier med underliggende rivaliserende diskurser er opstillet detaljeret på baggrund af tekstanalysen (diskurserne er markeret i kursiv). Der tages i opstillingen ikke hensyn til den enkelte diskurs' relative forekomst eller prominens. I stedet gives der et samlet billede af de diskurser, der, i større eller mindre omfang, er blevet etableret i "Dansen om mobilantenne" i november 2003 og dermed et samlet blik på, hvordan konflikten og definitionskampen har fundet sted. Det kan konkluderes, at konflikten og definitionskampen i "Dansen om mobilantenne" har fundet sted gennem en række forskellige diskurser, der har stået i antagonistisk forhold til hinanden. Inden for den analyserede måned, kan det ikke konstateres, at nogen enkelt diskurs formår at etablere hegemoni om sin bestemte risikoforståelse og dermed betydningsfastlægge den flydende betegner. Den risiko samfundet har mødt i forbindelse med konflikten er således at forstå som det netværk af betydninger, der er blevet etableret omkring mobilantenne igennem hver enkelt diskurs og sammenstødende mellem diskurserne. Der er tale om et netværk af sammenstødende diskurser, der tilsammen har placeret konflikten i et spændingsfelt mellem videnskab, teknologi, politik og sociale og kulturelle værdier. Risikoen i "Dansen om mobilantenne" har været forhandlet risiko i praksis, hvor der ikke har været nogen endegyldig videnskabelig sandhed om den. Tværtimod er det øjeblikkelige billede af den som risiko blevet konstrueret i en medieret proces, der har involveret en række forskellige aktører, herunder både videnskabelige og ikke-videnskabelige aktører. Resultatet, det vil sige den risiko samfundet har stået overfor i konflikten om 3G implementeringen, er et kaotisk og fragmenteret konglomerat af videnskabelig usikkerhed, forskellige værdier, forskellige betragtninger og forskellige beskrivelser af samfundet.

Diskursorden
(”Dansen om mobilantenne”)

Naturvidenskabelig konfliktlinie

Mobilantenne er sundhedsfarlig
(Nodalpunkt: al mobilstråling er sundhedsfarlig)

Mobilantenne er ikke sundhedsfarlig
(Nodalpunkt: effekt ikke lig sundhedsfare)

Antenne og telefon er lige sundhedsfarlige
(Nodalpunkt: al mobilstråling er sundhedsfarlig)

Telefon større sundhedsfare end antenne
(Nodalpunkt: telefon tættere på grænseværdi end antenne)

Risikoen

Troværdighedsdiskurs pro Johansen
(Nodalpunkt: Johansens større publikation, Kwee følelsesladet, ikke videnskabelig)

Troværdighedsdiskurs pro Kwee
(Nodalpunkt: uafhængig, ikke industribetalt forskning)

Kommunernes forsigtighedsdiskurs
(Nodalpunkt: borgernes sikkerhed)

Sanders og Tolstrups administrative diskurs
(Nodalpunkter: administrativ rollefordeling. Junirapport fastslår antenne er sikre)

Forældrenes forsigtighedsdiskurs
(Nodalpunkt: børnenes sikkerhed)

Kommunal juridisk diskurs
(Nodalpunkt: kontrakt kan ikke brydes)

Diskurs om behov for ny forskning
(Nodalpunkt: viden der modsiger junirapporten)

Diskurs der afviser behov for ny forskning
(Nodalpunkt: Ingen viden modsiger junirapport)

Social og kulturel konfliktlinie

8.3 Perspektivering - risikohåndtering

Konfliktens fremkomst og fremtoning kan belyses og forstås ud fra de teknologiske risici sociale praksis, og som en perspektivering af afhandlingen analyse skal konflikten her kort nuanceres og perspektiveres gennem relatering til de modernitetstræk, der kendetegner det funktionelt uddifferentierede og institutionelt udlejrede risikosamfund. Denne relatering danner derefter grundlag for en kort betragtning om risikohåndtering i forbindelse med teknologiske risici.

Beck påpeger, at risici i dag siver ud i en række hverdagssammenhænge, hvor de ikke tidligere hørte hjemme, mens Giddens gør opmærksom på, at risici hidrører fra udlejrede ekspertsystemer, som vi selv har skabt. Den lokale kontrol er forsvundet, fordi vi i dag er underlagt mekanismer og ekspertsystemer, der trænger sig ind i dagligdagen. 3G mobilantenne kan betragtes som et udlejret ekspertsystem, hvor der imidlertid, modsat de fleste andre ekspertsystemer, ikke etableres den nødvendige tillid til sikkerheden i dets funktionalitet. Det skaber i udgangspunktet basis for de lokale protester mod lokale opstillinger af antenner. Konflikten får dog særligt sin næring fra en anden pointe hos Beck; at videnskab og ekspertrøller er undergået en forandring i risikosamfundets modernitet, hvor risici er blevet globale og unddrager sig iagttagelsesevnen og derfor først får eksistens gennem videnskabelig viden eller mangel på samme om dem i form af teorier, grænseværdier og prognostisering. Som Beck skriver, så er viden, og håndteringen, distributionen og konsumtionen af viden, om risici den kerne, hvorudfra risikosamfundet udfolder sine dynamikker og skaber sine konflikter. Det har i særdeleshed også været tilfældet i "Dansen om mobilantenne", hvor en stor del af konflikten har handlet om dels uenighed om viden og dels om uenighed om kvaliteten af den viden, konflikten er baseret på. Det er endvidere fremgået, at den videnskabelige usikkerhed har skabt grobund for en række forskellige fortolkninger og efterfølgende kommunikationer om mobilantenne. Med Luhmann har der således været tale om, at risikoen og samfundet, i det kommunikative kredsløb, de inkluderede arenaer har stået for, er blevet iagttaget og beskrevet fra en række forskellige positioner i samfundet. Gennem de mange forskellige kommunikationer om risiko-perception kan man dermed sige, at risikoen er havnet i et slags diskursivt ingenmandsland i samfundet, den er blevet til en delsystemisk resonans, der ikke finder fæste på nogen bestemt position. Endelig kan de mange forskellige risikokommunikationer forstås som forskellige forsøg på beslutning og binding af fremtiden i søgen efter en situation med sikkerhed. Tekstanalysen har vist, at alle eksperter (med Kwee som undtagelse) afviser, at der skulle være en sundhedsfare forbundet med mobilantenne. I alle tilfælde vil det være en markant mindre sundhedsfare, end den mobiltelefonen udgør. Det kan således undre, at konflikten er opstået og kommet så vidt, som det er

tilfældet. En af grundene er åbenlyst den videnskabelige usikkerhed, der trods alt eksisterer, men en anden mulig forklaring herpå kan muligvis findes i Niklas Luhmanns attributionsteoretiske sondring mellem risiko og fare. Med mobilantenne er man som individ frataget kontrol, hvorved deres stråling udgør en fare, mens strålingen fra mobiltelefonen er selvvalgt, hvorved den udgør en risiko, som man selv løber. Som Luhmann påpeger, så gør denne forskel en forskel.

Denne korte relatering af ”Dansen om mobilantenne” til de teknologiske risici sociale praksis har gjort yderligere opmærksom på kompleksiteten i konflikter om teknologiske risici. Der er grunde nok til, at det er svært at håndtere teknologiske risici og dermed grunde nok til, at de udvikler sig til konflikter. I indledningen blev den engelske sociolog Nico Stehr således også citeret for, at ”Generally accepted institutionalized forms and techniques of regulation have yet to be established as a frame for risk communication in society”. Analysen af ”Dansen om mobilantenne” kan siges at have bekræftet Stehr i denne betragtning, fordi den har demonstreret, hvor problematisk det har været at håndtere de mange forskellige risikoperceptioner, der har gjort sig gældende. Som Stehr implicit gør opmærksom på, så er der behov for at udvikle samfundsmæssige strukturer og rammer, der, på en bedre måde end det er tilfældet i dag, er i stand til at håndtere konflikter om teknologiske risici, som for eksempel ”Dansen om mobilantenne”, der er kendetegnet ved videnskabelig usikkerhed, store økonomiske og politiske interesser samt en meget markant grad af svigtende tillid i befolkningen til de direkte ansvarlige og involverede aktørers risikovurdering. På baggrund af afhandlingens både teoretiske og empiriske analyse skal det her betones, at der, i udviklingen af sådanne strukturer og rammer ved siden af de rent videnskabelige argumenter, også må tages højde for de etiske, sociale, kulturelle og værdimæssige opfattelser, der gør sig gældende i kommunikationen i risikokonflikter. Det vil sige, at teknologiske risici både objektive og subjektive sider skal indgå. Det er nødvendigt at anlægge en sådan helhedsbetragtning, hvis man i dybden vil begribe teknologiske risici, som de sociale problemer de er, og derved skabe et muligt fundament for en bedre fremtidig håndtering af dem, end det for eksempel har været tilfældet i ”Dansen om mobilantenne”.

Litteraturliste

- Adam, Barbara (2000): "The media timescapes of BSE news", In Allan, Stuart et al. (red), pp. 117-129
- Adams, John (1995): *Risk*, UCL Press
- Allan, Stuart, Barbara Adam & Cynthia Carter (red) (2000): *Environmental Risks and the Media*, Routledge
- Altheide, David L. (2002): *Creating Fear. News and the construction of crisis*, Aldine de Gruyter
- Altheide, David L. & Robert P. Snow (1979): *Media Logic*, Sage Publications
- Altheide, David L. & Robert P. Snow (1991): *Media Worlds in the Postjournalism Era*, Aldine de Gruyter
- Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red) (2002): *Klassisk og moderne samfundsteori*, Hans Reitzels Forlag, 2.reviderede udgave, 3.oplag
- Anderson, Alison (1991): "Source strategies and the communication of environmental affairs", In *Media, Culture & Society* 13(4): 459-476
- Anderson, Alison (1997): *Media, culture and the environment*, UCL Press
- Beck, Ulrich (1992): "From industrial Society to the Risk Society: Questions of Survival, Social Structure, and Ecological Enlightenment", In *Theory, Culture and Society* 9(1): 97-123
- Beck, Ulrich (1996): "World Risk Society as Cosmopolitan Society. Ecological Questions in a framework of manufactured Uncertainties", In *Theory, Culture and Society* 13(4): 1-32
- Beck, Ulrich (1997a) *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*, Hans Reitzels Forlag
- Beck, Ulrich (1997b): *Risiko og frihet*, Bergen, Fagboklaget
- Beck, Ulrich (1998): "Politics of Risk Society", In Franklin, Jane (red) pp.9-22
- Beck, Ulrich (1999): *World Risk Society*, Polity Press
- Beck, Ulrich (2000): "Foreword", In Allan, Stuart et al. (red), pp.xii-xiv
- Bell, Allan (1991): *The Language of News Media*, Blackwell
- Bell, Allan & Peter Garrett (red) (1998): *Approaches to Media Discourse*, Blackwell Publishers

- Bernstein, Peter L. (1998): *Fra forsyn til fremsyn. Den fantastiske beretning om risikoens historie*, Centrum
- Blumer, Herbert (1971): "Social problems as collective behavior", In *Social Problems* 18(3): 298-306
- Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*, London/New York: Routledge
- Breck, Thomas (1999): *Risikokommunikation – fra "public deficiency" til gensidig dialog*
<http://www.smf.dk/blad/emner/9909.pdf> (adressen er sidst kontrolleret den 14.6.2004)
- Breck, Thomas (2001): *Dialog om det usikre: Nye veje i risikokommunikation*, Akademisk Forlag
- Bredsdorff, Nils (2002) *Diskurs og konstruktion*, Forlaget Sociologi
- Brügger, Niels (2002): "Theoretical reflexions on media and media history", In Niels Brügger & Søren Kolstrup (red) *Media History: Theories, Methods, Analysis*, Aarhus University Press
- Bryman, Alan (2001): *Social research methods*, Oxford University Press
- Cracknell, Jon (1994) "Issue arenas, pressure groups and agendas" In Hansen, Anders (red) pp. 3-21
- Curran, James & Jean Seaton (1995): "Power without responsibility. The press and broadcasting in Britain", London: Routledge, 4th edition
- Dean, Mitchell (1999): "Risiko, beregnelig og uberegnelig", In Nielsen, Kurt Aagaard et al. (red), pp.212-243
- Donzelot, Jacques (1991): "Pleasure in work", In Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller
 Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (red) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, London: Wheatsheaf Harvester, pp. 251-280
- Drotner, Kirsten, Klaus Bruhn Jensen, Ib Poulsen & Kim Schrøder (1999): *Medier og kultur. En grundbog i medieanalyse og medieteorier*, Forlaget Borgen, 1.udgave, 4.oplag
- Douglas, Mary (1986): *Risk Acceptability According to the Social Sciences*, London, Routledge
- Douglas, Mary (1992): *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*, Routledge
- Douglas, Mary & Aaron Wildavsky (1982): *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*, University of California Press
- Ericson, Richard V., Patricia Baranek & Janet Chan (1989): *Negotiating Control: A Study of News Sources*, Open University Press

- Ewald, François (1991): "Insurance and risk", In Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (red.), *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, London: Wheatsheaf Harvester, pp.197-210
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*, Edward Arnold
- Fairclough, Norman (1995a): *Media Discourse*, Edward Arnold
- Fairclough, Norman (1995b): *Critical Discourse Analysis*, Longman
- Fairclough, Norman (1998): "Political Discourse in the Media", In Bell & Garrett (red), pp.142-162
- Fairclough, Norman & Lilie Chouliaraki (1999): *Critical discourse analysis in late modernity*,
- Finnemann, Niels Ole (1997): *Modernitet og medier*, Institut for informations- og medievidenskab, Aarhus Universitet
- Finnemann, Niels Ole (1998): *Kommunikative rum – om mediesystemet og andre systemer med variable parametre*, Center for Kulturforskning, Aarhus universitet
- Flynn, James, Paul Slovic & Howard Kunreuther (red) (2001): *Risk, Media and Stigma. Understanding Public Challenges to Modern Science and Technology*, Earthscan Publications Ltd.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, Routledge
- Franklin, Jane (red) (1998): *The Politics of Risk Society*, Cambridge: Polity Press
- Frandsen, Finn (1996): "Forskning i mediesprog – teorier, modeller og analyser", In Frandsen, Finn (red) *Medierne og sproget*, Aalborg Universitetsforlag, pp.9-32
- Furedi, Frank (1997): *Culture of fear. Risk-taking and the morality of low expectation*. London: Cassel
- Gans, Herbert (1979): *Deciding what's news*, New York: Pantheon Books
- Giddens, Anthony (1990): *Modernitetens konsekvenser*, Hans Reitzels Forlag
- Giddens, Anthony (1996): *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*, Hans Reitzels Forlag
- Giddens, Anthony (1998): "Risk Society: the Context of British Politics", In Franklin, Jane (red) pp.23-34
- Goldblatt, David (red) (1996): *Social Theory and the Environment*, Polity Press

- Greve, Anni (1999): "Risikobegreber i tysk og fransk sociologisk teori", In Nielsen, Kurt Aagaard et al (red), pp.191-211
- Hagen, Roar (2002): "Niklas Luhmann", In Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red) pp.382-399
- Hansen, Anders (1991): "The media and the social construction of the environment", In *Media, Culture & Society* 13(4): 443-458
- Hansen, Anders (red) (1994): *The Mass Media and Environmental Issues*, Leicester University Press
- Hansen, Anders et al (1998): *Mass Communication research methods*, New York University Press
- Hansen; Anders (2000): "Claims-making and framing in British newspaper coverage of the 'Brent Spar' controversy", In Allan, Stuart et al. (red), pp.55-72
- Hannigan, John A. (1995): *Environmental Sociology. A social constructionist perspective*, Routledge
- Harste, Gorm (1999): "Risikosamfundets systemdifferentiering – om samfundets udviklinger", In Nielsen, Kurt Aagaard et al. (red) pp.158-188
- Harste, Gorm (2002): "Postindustrialisme, kulturkritik og risikosamfund", In Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red) pp.435-457
- Hartley, John (1985): *Understanding News*, Methuen
- Hilgartner, Stephen & Charles L. Bosk (1988): "The rise and fall of social problems: A public arenas model", In *American Journal of Sociology* 94(1): 53-78
- Hjarvard, Stig (1995): *Nyhedsmediernes rolle i det politiske demokrati*, Medieudvalget
- Hjarvard, Stig (1999): *TV-nyheder i konkurrence*, Samfundslitteratur
- Hjort, Katrin (1997): "Diskurs. Analyse af tekst og kontekst", In Hjort, Katrin (red) *Diskurs. Analyser af tekst og kontekst*, Samfundslitteratur, pp.7-19
- Hood, Christopher, Henry Rothstein & Robert Baldwin (2001): *The government of risk. Understanding risk regulation regimes*, Oxford University Press
- Hviid Nielsen, Torben (1999): "Risici – i teknologien, i samfundet og i hovederne", In Nielsen, Kurt Aagaard et al. (red) pp.40-62
- Irwin, Alan & Brian Wynne (red) (1996): *Misunderstanding Science. The public reconstruction of science and technology*, Cambridge University Press
- Jaworski, Adam & Nikolas Coupland (red) (1999): *The Discourse Reader*, Routledge

- Jensen, Klaus Bruhn (red) (2002): *A handbook of media and communication research. Qualitative and quantitative methodologies*, Routledge
- Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde Universitetsforlag
- Kabel, Lars & Kirsten Sparre (red) (1999): *Nye Nyheder. Om nyhedsjournalistik og nyhedsdækning i dagblade, radio, tv og online*, Forlaget Ajour
- Kasperson, Roger E. et al (2001): "Stigma and the social Amplification of Risk: Toward a framework of analysis", In Flynn, James et al. (red) pp.9-27
- Kleinwellfonder, Birgit (1996): *Der Risikodiskurs. Zur Gesellschaftlichen Inszenierung von Risiko*, Westdeutscher Verlag
- Kneer, Georg & Armin Nassehi (2002): *Niklas Luhmann – introduktion til teorien om sociale systemer*, Hans Reitzels Forlag, 3.let reviderede oplag
- Kristiansen, Rolf (2002): *Risiko – en moderne ontologi*, Københavns Universitet, Sociologisk Institut, Specialeserien nr.15
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1999): *Hegemony & socialist strategy. Towards a radical politics*, Verso
- Larsen, Bøje & Kristine Munkgård Pedersen (red.) (2002): *Diskursanalysen til debat*, Frederiksberg: Nyt fra samfundsvidenskaberne
- Latour, Bruno (1993): *We have never been modern*, Harvester Wheatsheaf
- Latour, Bruno (2000): "When Things Strike Back: a possible contribution of 'science studies' to the social sciences", In *British Journal of Sociology* 53(1): 107-123
- Lidskog, Rolf, Eva Sandstedt & Göran Sundqvist (1997): *Samhälle, risk och miljö*, Lund, Studentlitteratur
- Loseke, Donileen (2003): *Thinking about Social Problems. An introduction to constructionist perspectives*, New York: Aldine De Gruyter
- Loseke, Donileen & Joel Best (red) (2003): *Social Problems. Constructionist Readings*, New York: Aldine De Gruyter
- Luhmann, Niklas (1982): *The differentiation of society*, New York: Columbia University Press
- Luhmann, Niklas (1989): *Ecological Communication*, Polity Press
- Luhmann, Niklas (1993): *Risk: a Sociological Theory*, New York: Aldine de Gruyter,

- Luhmann, Niklas (1997a): *Iagttagelse og paradoks*, Gyldendal
- Luhmann, Niklas (1997b): *Die Gesellschaft der Gesellschaft* vol. 1-2, Westdeutscher Verlag
- Luhmann, Niklas (1998): *Observations on Modernity*, Stanford University Press
- Luhmann, Niklas (1999): *Massemediernes Realitet*, Hans Reitzels Forlag
- Lupton, Deborah (red) (1999a): *Risk and socio-cultural theory. New directions and perspectives*, Cambridge University Press
- Lupton, Deborah (1999b): *Risk*, London: Routledge
- Macdonald, Myra (2003): *Exploring Media Discourse*, Arnold
- Manoff, Robert Karl & Michael Schudson (red) (1986): *Reading the news*, Pantheon Books, New York
- Margolis, Howard (1996): *Dealing with risk. Why the public and the experts disagree on environmental issues*, The University of Chicago Press
- McQuail, Denis (2000): *McQuail's mass communication theory*, Sage, 4th edition
- Meilby, Mogens (1995): *Journalistikkens grundtrin*, Århus, Ajour
- Miller, Mark M. & Bonnie Parnell Riechert (2000): "Interest group strategies and journalistic norms: News media framing of environmental issues", In Allan et al (red), pp.45-54
- Murphy, Raymond (1997): *Sociology and Nature, Social Action in Context*, Westview Press
- Nielsen, Kurt Aagaard, Finn Hansson, Anni Greve og Klaus Rasborg (red) (1999): *Risiko, politik og miljø i det moderne samfund – en antologi om en aktuel kontrovers*, Forlaget Sociologi, Københavns Universitet
- Pedersen, Ove K. & Peter Kjær (2000): "De mange enkeltsager. Mediestormen – om genteknologi og grundvand", In Ove K. Pedersen, Peter Kjær, Anders Esmark, Maja Horst & Erik Meier Carlsen, *Politisk journalistik*, Forlaget Ajour, pp.247-273
- Peters, Hans Peter (1994): "Mass Media as an Information Channel and Public Arena"
<http://www.fplc.edu/RISK/vol5/summer/peters.htm> (adresse sidst kontrolleret den 14.6.2004)
- Rasborg, Klaus (1997): "Refleksiv modernisering i risikosamfundet", In *Dansk Sociologi*, 8(2):7-20
- Rasborg, Klaus (1999): "Sikkerhed, fare, risiko – et forsøg på en afklaring af det sociologiske risikobegreb", In Nielsen, Kurt Aagaard et al. (red) pp.17-39

- Ritzer, George (2000): *Sociological Theory*, McGraw-Hill, 5th edition
- Schlesinger, P. (1990): "Rethinking the sociology of journalism: source strategies and the limits of media-centrism", In Marjorie Ferguson (red) *Public communication: the new imperatives*, London: Sage, pp.61-83
- Sigal, Leon V. (1986): "Who? Sources make the news", In Manoff, Robert Karl & Michael Schudson (red) pp.9-37
- Stehr, Nico (2001): *The Fragility of Modern Societies. Knowledge and risk in the Information Age*, Sage Publications
- Stallings, Robert A. (2003): "The problem with the Earthquake problem", In Loseke & Best (red), pp.21-28
- Teknologirådet (2004): *Sundhedsrisici ved mobiltelefoni. Resume og redigeret udskrift af høring i Folketinget d.10 marts 2004*, Teknologirådets Rapporter 2004/02
- Thompson, John (1995): *The media and modernity. A social theory of the media*, Polity Press
- Thomsen, Jens Peter Frølund (2000): "Diskursanalyse", In Andersen, Heine & Lars Bo Kaspersen (red), pp.179-194
- Tuchman, Gaye (1978): *Making news. A study in the construction of reality*, New York: The Free Press
- van Dijk, Teun A. (1985): "Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline", In van Dijk, Teun A. (red), *Handbook of Discourse Analysis vol. 1, Disciplines of Discourse*, Academic Press, INC., pp.1-10
- van Dijk, Teun A. (1997): "The study of discourse", In van Dijk, Teun A. (red), *Discourse as structure and process* vol. 1, Sage Publications, pp.1-34
- Wenneberg, Søren Barlebo (2000): *Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og perspektiver*, Samfundslitteratur
- Wimmer, Roger D. Joseph R. Dominick (1997): *Mass media research. An introduction*, Wadsworth Publishing Company, 5th edition

English abstract

In recent years, public communication in mass media seems to have been increasingly dominated by a discourse of risk, which to a large extent is nurtured by the negative side effects of modern technology. The starting point of this thesis is the idea that communication of risk has created a new layer and thus, a new structure of social conflict in contemporary Western society. Technological risks pose pressing and significant social problems, which makes them interesting and relevant as objects for scientific analysis. The thesis is a partly theoretical, partly empirical analysis of this new line of public risk discourse. More specifically, it is an analysis of an ongoing risk conflict, which peaked in the Danish national daily newspapers in the autumn of 2003. The conflict revolves around the fear of a health risk arising from the increasing number of mobile phone antennas, being erected in Denmark in the spring of 2003 as an integral part of the gradual implementation of the new 3G mobile system.

On a theoretical level, the thesis draws upon a variety of different theorists and traditions including the sociological theory of social problems, French anthropologist Bruno Latour as well as sociologists Niklas Luhmann, Ulrich Beck and Antony Giddens. The theoretical part of the analysis serves to define what might be said to constitute a risk, thus clarifying the very object of the conflict. This is necessary because technological risks have an intangible nature, leaving the object of the conflict unidentifiable at first sight. The method for the empirical analysis is an eclectic discourse analysis design, which is formulated by combination of discourse theory as represented by political philosophers Ernesto Laclau and Chantal Mouffe and Critical discourse analysis in the variant represented by Norman Fairclough. The chapter on discourse analysis is followed by one, discussing the news media as an arena for risk communication as well as the relationship between technological risks and the conventions of news journalism. The insights from the above are then translated into a strategy for the empirical analysis of the risk conflict in the newspapers.

The empirical text analysis demonstrates that the newspapers have communicated about the risk conflict in quite different ways and through various lines of discourse of scientific as well as socio-political nature. It is argued that the risk that society has been faced with in the conflict is to be understood as a network of meaning that has been established around the mobile antennas through these various lines of discourse.